

ARKI, TOIMIJUUS JA PAKOLAISUUS

Arjen toimijuudelle annetut merkitykset Suomeen tulleiden pakolaisten elämäkerroissa

ELINA KNUUTILA

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Maaliskuu 2018

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

KNUUTILA, ELINA: Arki, toimijuus ja pakolaisuus. Arjen toimijuudelle annetut merkitykset Suomeen tulleiden pakolaisten elämäkerroissa

Pro gradu -tutkielma, 104 s.

Sosiaalityö

Ohjaajat: Suvi Raitakari ja Kirsi Juhila

Maaliskuu 2018

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on arjen ja arjen toimijuuden merkitysten tutkiminen Suomeen tulleiden pakolaisten kirjoittamista elämäkerroista. Lisäksi tutkielmassa etsitään vastauksia siihen, miten yhteiskunnan asettamat reunaehdot toimijuudelle näkyvät elämäkerroissa. Tutkielmassa tarkastellaan pakolaisten koko elämäntarinaa: aikaa kotimaassa, pakomatalla ja Suomessa.

Tutkielma on laadullinen ja osa elämäkertatutkimusta. Tutkielman teoreettisen kehyksen muodostaa arjen ja arjen toimijuuden käsitteiden lisäksi narratiivinen tutkimusote. Tutkielman narratiivisen pohjan muodostavat aineistomateriaalina käytetyt kertomukset, aineiston temaattinen narratiivinen analyysimenetelmä, ja lisäksi aineiston tulkitseminen narratiivisesti eli sosiaalis-konstruktivistisesti. Analyysi on aineistolähtöinen, mutta aineistoa katsotaan myös teorialähtöisesti arjen ja arjen toimijuuden käsitteiden kautta.

Tutkielman aineisto koostuu yhteensä 24 pakolaisen kirjoittamasta elämäkerrasta. Elämäkerrat on saatu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta ja ne on kerätty osana kirjoituskilpailua, joka on suunnattu maahanmuuttajille Suomessa 1990-luvun loppupuolella.

Pakolaisten elämäkerroissa arjen toimijuus merkityksellistyy selviytymisen keinoina ja yhteiskunnan murroksen kautta. Yhteiskunnalliset ja poliittiset reunaehdot puuttuvat arkeen tilana ja rajoittavat arjessa toimimisen mahdollisuuksia. Yhteiskunnan kontrollin takia arki ei ole enää omien päätösten ja itsellisyyden tila, jossa toimijuutta toteutetaan. Arjen toimijuuden käsite kytkeytyy yksilön omiin resursseihin, valta-asemaan ja yhteiskunnan reunaehtoihin. Arjen teoriaan liittyvät tutkimukset, jossa arkea käsitellään rutiinien ja toistojen kautta, yhdentekevänä tai mielenkiinnottomana, näyttäytyvät tämän tutkimuksen tulosten valossa yksioikoisina kuvauksina arjesta ja toimijuudesta. Aineiston mukaan mikä tahansa voi muuttua arjeksi. Lisäksi, tavallinen arki ja sen tuoma toimijuus merkityksellistyvät pakolaisten elämäkerroissa elämän arvokkaimpina hetkinä ja kokemuksina.

Toimijuuden rakentuminen Suomessa näkyy pitkänä prosessina, joka löytyy vasta uusien arvojen ja tapojen ymmärtämisen kautta. Osalle ylirajainen arki merkityksellistyy taakaksi ja toimijuuden esteeksi. Vaikeiden elämänmuutosten näkeminen elämäntarinassa osana omaa menneisyyttä ja toiveikas suuntautuminen tulevaisuuteen ennustanee hyvän arjen ja toimijuuden syntymistä Suomessa.

Suomalainen kotouttamisjärjestelmä nähdään arjessa asioiden mahdollistajana, mutta myös tilana, joka korostaa pakolaisten vaikeuksia, ja toimijuuden puutetta. Arki tilana on sosiaalityön tekemisen paikka, ja arjen toimijuuden tukeminen on yksi sosiaalityön perustehtävistä. Tutkielma auttaa ymmärtämään arkea ja arjen toimijuuden kompleksisuutta sekä toimijuuden yhteiskunnallisia ja yksityisiä reunaehtoja myös sosiaalityössä professiona.

Avainsanat: elämäkerta, narratiivisuus, pakolainen, arki, toimijuus

University of Tampere
School of Social Sciences and Humanities

KNUUTILA, ELINA: Everyday life, agency and refugees. Meanings given to everyday life agency in biographies written by refugees in Finland

Master's Thesis, 104 pages

Social Work

Supervisors: Suvi Raitakari and Kirsi Juhila

March 2018

The aim of this Master's Thesis is to examine the concepts and meanings given to everyday life and everyday life agency in biographies written by refugees in Finland. The study also aims to seek answers on how the constructs of society are affecting the agency. The thesis reviews the whole life story of a refugee: the time at home, the time looking for a refuge, and the time in Finland.

The study is qualitative and a part of biographical research. The theoretical framework of the thesis is constituted of the concepts of everyday life and everyday life agency, as well as the narrative research method. The basis of the narrative research consists of the biographies used as the research material, the thematic narrative analysis and also the way the data is analysed in a narrative, social constructionist way. The analysis is data-driven, but the theory of agency and everyday life agency direct the analysis.

The data of the thesis is composed of 24 different biographies written by refugees. The biographies can be accessed at archives of the Finnish Literature Collection (SKS) and they were collected as a part of a writing competition aimed at immigrants in Finland at the end of the 1990's.

The transition of society and survival underline the meanings given to everyday life agency in the biographies of refugees. Societal and political structures interfere in the personal space of everyday life and limit the possibilities of everyday life actions. The restraints of the society generate a space where decision-making and independence are compromised. The agency of everyday life is therefore lost. The concept of everyday life agency in this study is linked to the resources one has, to the power one holds, and to the limits, demands, and structures of the society.

Research on everyday life, that consists of routines and repetition, and on everyday life as uninteresting and meaningless, is seen as a simplified way of describing everyday life and agency in this study. The results of this study indicate that anything can be regarded as everyday life, and in retrospective the everyday life and everyday life agency are perceived as one of the most valued moments and experiences in life.

Building ones' agency again in Finland as a refugee is seen as a long process in this study, and within that process agency can only be achieved by understanding the new values and customs of the new home country. The transnational everyday life is seen as a burden for some, and as a barrier to building agency in Finland. In the context of ones' life story viewing difficult life changes as part of ones' past and directing oneself towards the future is seen as a means to satisfactory life and as a means to achieving everyday life agency.

The Finnish integration services create possibilities for refugees, but simultaneously create a space that highlights the problems of refugees and the lack of everyday life agency. Social work takes place in the space of the everyday life, and one of the main emphasis of Social work is supporting one's everyday life agency. This thesis helps to understand everyday life

and everyday life agency, its' complexity and also its' connections with societal and personal structures and limits. Social work as a profession benefits from this knowledge.

Keywords: biography, narrative, refugee, everyday life, agency

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 ARKI, PAKOLAISUUS JA TOIMIJUUS.....	4
2.1 Arki käsitteenä.....	4
2.2 Toimijuus arjessa käsitteenä.....	8
2.3 Pakolaisuuden arjen prosessit ja resurssit.....	11
2.4 Pakolaisuus ja arki suomalaisissa tutkimuksissa	17
3 NARRATIIVINEN TUTKIMUSOTE.....	21
3.1 Narratiivisuuden metateoreettinen ja epistemologinen perusta.....	21
3.2 Narratiivisuus lähestymistapana ja metodina	22
3.3 Sosiaalityö ja narratiivisuus.....	25
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	28
4.1 Tutkimuskysymykset.....	28
4.2 Metodologinen lähtökohta.....	29
4.3 Aineisto.....	29
4.4 Elämäkerrat aineistona	31
4.5 Aineiston analysoiminen	35
4.7 Eettiset kysymykset	39
4.8 Narratiivisen tutkimuksen validiteetti ja reliabiliteetti	40
5 TUTKIMUSTULOKSET – ARKI JA ARJEN TOIMIJUUS KOTIMAASSA.....	42
5.1 Toimijuus turvallisessa ja suojelevassa arjessa	43
5.2 Toimijuus arjessa, joka on pelkkää selviytymistä	48
5.3 Toimijuus yhteiskunnan murroksessa	51
5.4 Arjen toimijuus hengissä pitävänä.....	57
6 TUTKIMUSTULOKSET – ARKI JA ARJEN TOIMIJUUS PAKOMATKALLA	60
6.1 Arjen toimijuus välitilassa.....	60
6.2 Arjen toimijuus, kun arki on muiden käsissä	65
7 TUTKIMUSTULOKSET – ARKI JA ARJEN TOIMIJUUS SUOMESSA	69
7.1 Arjen toimijuus turvapaikkaprosessissa	69
7.2 Arjen toimijuus kotouttamispolitiikassa.....	72
7.3 Uuden arjen ja arjen toimijuuden rakentaminen.....	76
7.4 Arjen toimijuus ylirajaisessa ja toiseuden arjessa	81
7.5 Arjen toimijuuden löytyminen – arki tahtotilana	84
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	90
9 LÄHTEET.....	97

1 JOHDANTO

Alun perin kiinnostukseni aiheeseen, johon liittyvät maahanmuuttajat, lähtee omista kokemuksistani ulkomailla asumisesta. Olen pohtinut niitä ulkopuolisuuden tunteita, joita olen kokenut arjessa sekä ulkomailla että erityisesti myös Suomessa näiden kokemusten jälkeen. Nykyään minun on yhä vaikeampi kuvailla sitä, kuka olen ja minne oikeasti kuulun. Itse olen aina lähtenyt vapaaehtoisesti, mutta monille maailmassa lähteminen on pakon sanelemaa. Muuton aiheuttamat muutokset ovat aina isoja, mutta mitä tapahtuu, kun lähteminen tapahtuu äkkiarvaamatta ja suunnittelematta?

Tutkielmassani tarkastelen pakolaisten elämäkertoja ja pohdin sitä, miten pakenevan ihmisen elämäntarina muokkautuu, ja minkälaisia merkityksiä ja tulkintoja arjelle ja arjen toimijuudelle muuttuneessa arjessa luodaan. Pakolainen käsitteenä tarkoittaa tässä tutkimuksessa sekä turvapaikkaprosessissa olevaa yksilöä, oleskeluluvan saanutta turvapaikanhakijaa, tai kiintiöpakolaisena Suomeen tullutta (Saukkonen 2007, 44). Olen tutkimuksessani kiinnostunut siitä, miten arjelle ja siinä erityisesti arjen toimijuudelle annetut merkitykset rakentuvat ajassa ja paikassa. Arjen käsitteiden tutkiminen paikantuu pakolaisuuden tutkimuskenttään, vaikka fokus onkin arjen tutkimuksessa. Tarkoituksena on miettiä, miten mikrotason tutkimustulokset voivat osaltaan pyrkiä valottamaan yhteiskunnassa vallitsevia suurempia aihealueita.

Ihmisen pakottavat pakolaiseksi ulkoiset olosuhteet, mutta tutkimuksessani en halua kuvata kuitenkaan vain yhteiskunnallista viitekehystä vaan tutkimukseni keskiöön nousee yksilö. Yhteiskunnallinen ja poliittinen viitekehys on tärkeä, mutta olennaista on myös tietää, miten yksilö rakentaa merkityksiä asioille, ja miten niitä rakennetaan omassa elämäntarinassa. Tutkimukseni paikantuukin narratiiviseen tutkimuskenttään, jossa tutkimuksen kohteena ovat kertomukset ja niiden rakentuminen. Tutkimukseni narratiivinen pohja koostuu kertomuksista aineistomateriaalinani sekä aineiston narratiivisesta analyysitavasta. Narratiivisuus on tässä tutkimuksessa lisäksi myös tietämisen tapa. Aineistoa tulkitaan narratiivisesti, eli sosiaalis-konstruktivistisesti.

Tutkimuskysymykseni ovat: minkälaisia merkityksiä arjen toimijuudelle annetaan Suomeen saapuneiden pakolaisten elämäkerroissa? Lisäksi kysyn, miten yhteiskunnan asettamat reunaehdot ja mahdollisuudet näkyvät pakolaisten elämäkerroissa ja vaikuttavat heidän arkeensa ja arjen toimijuuteensa?

Sosiaalityö on luonteeltaan luonnollisesti narratiivista, mutta narratiivinen tutkimusote ei silti ole ollut erityisen suosittu sosiaalityön tutkimuksissa. Tämä tutkimus ei varsinaisesti painotu sosiaalityön työkenttään, mutta auttaa ymmärtämään sosiaalityön toimintaympäristöä narratiivisuuden kautta. Toimintaympäristöksi voidaan kutsua puhetta asiakkaiden kanssa sekä kertomusten rakentumista näiden vuorovaikutustilanteiden pohjalta. Narratiivisuus auttaa ymmärtämään toimintaympäristön valtarakenteita ja sosiaalityön omaa toimintaa ja asemaa näissä rakenteissa. Narratiivisuuden käsite auttaa jäsentämään mikro- ja makrotason tietoa, ja arvioi sitä, mikä sosiaalityön paikka on arjelle ja pakolaisuudelle annetuissa merkityksissä.

Aloitin tämän tutkimuksen tekemisen vuoden 2014 keväällä, enkä silloin vielä aavistanut kuinka ajankohtainen pakolaisuuteen liittyvä aiheeni tulisi olemaan sen valmistuttua. Maahanmuutto on yleistynyt Suomessa 1990-luvulta lähtien mutta vuoteen 2014 asti erityisesti pakolaisten määrä Suomessa oli suhteellisen vähäinen. Vuoden 2015 jälkeen pakolaisten määrä Suomessa lisääntyi voimakkaasti, ja näin ollen myös maahanmuuttajien osuus sosiaalityön asiakkaista on lisääntynyt. (Ulkomaan kansalaiset sukupuolen mukaan 1980–2013; Turvapaikanhakijat ja pakolaiset 2017.) Vuodesta 2015 eteenpäin Suomi on vastaanottanut suuria määriä turvapaikanhakijoita, ja heidän kotouttamisensa voidaan ajatella lisäävän sosiaalityön tarvetta huomattavasti. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta valmiudet kohdata erilaisista kulttuureista tulevia asiakkaita ja ymmärtää maahanmuuttoon liittyviä ilmiöitä ovat entistä tärkeämpiä myös perussosiaalityössä ja erityisen korostuneita maahanmuuttajiin kohdistuneessa sosiaalityössä.

Sosiaalityön tutkimuksessa keskustelu etnisyydestä ja kulttuurin monimuotoisuudesta on saanut varsin vähäistä huomiota tähän mennessä. On esitetty tulkintoja, joiden mukaan yksi syy tulkintojen vähäisyyteen olisi sosiaalityö-profession vahvassa kytkennässä kansallisvaltion rakenteisiin ja periaatteeseen universalismista. Kansalaisten tasa-arvoinen kohtelu on sosiaalityön yksi kulmakivistä ja tässä ajattelutavassa korostuu kansalaisten homogeenisuus. Tasa-arvodiskurssin vahva asema vaikeuttaa erojen huomioimista. Monimuotoisessa ympäristössä sosiaalityön yleisiantuntuuden ei voida sanoa olevan riittävää erilaisia asiakkaita ja ongelmia kohdatessa. (Dominelli, Lorenz & Soydan 2001, 1-5.) Intressini tutkimuksessani ovat siis sekä sosiaalityön tutkimuksen että sosiaalityön käytäntöjen kehittämiseen tähtääviä.

Pakolaisten elämäntarinat ja pakolaisuudelle annetut merkitykset ovat rakentuneet uuden ja vanhan leikkauspinnassa. Pakolaisuus näyttäytyy elämän käännekohtana ja paikkakokemuksen äkillisenä muutoksena. Vaikka ihminen onkin fyysisesti siirtynyt paikasta toiseen, säilyvät kuitenkin tunnesiteet alkuperäiseen kotipaikkaan vahvana. Tämä vaikuttaa myös olennaisesti siihen, miten ihminen kokee arkensa ja toimijuutensa. Pakolaisuudelle itselleen annetut merkitykset ovat kaiken kaikkiaan komplekseja ja moniselitteisiä, ja näin tarkastelenkin tuota ilmiötä tässä tutkimuksessa vain pintapuolisesti. Fokus tutkimuksessa on arjen ja arjen toimijuuden käsitteissä, ja pyrin näiden käsitteiden kautta tutkimaan myös pakolaisuutta ja sen vaikutusta arkeen.

Tutkimusaineistona minulla on pakolaisten kirjoittamia elämäkertoja. Elämäkerrat on saatu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta ja ne on kerätty osana kirjoituskilpailua, joka on suunnattu maahanmuuttajille Suomessa. Aineisto on kerätty 1990-luvun loppupuolella ja Laura Huttunen on julkaissut aineiston perusteella väitöskirjansa vuonna 2002. Analyysimateriaalina olen käyttänyt yhteensä 24 eri mittaista elämäkertaa.

Tutkimuksessa käyn ensin läpi, mitä tarkoitan arjesta käsitteenä sekä miten näen arjen toimijuuden käsitteen. Käyn myös läpi pakolaisuuteen liittyviä prosesseja sekä resursseja mitä pakolaisilla on käytettävissä. Resurssit ovat sekä henkilökohtaisia että yhteiskunnan tarjoamia. Käyn läpi mitä narratiivisuudella lähestymistapana tarkoitetaan, sekä mikä on tutkimukseni metateoreettinen ja epistemologinen perusta. Tutkin myös sitä, miten narratiivisuus näkyy sosiaalityössä professiona. Aineistoni on elämäkerrallinen ja käyn myös läpi tämäntyyppisen aineiston erityisyyttä. Lopuksi esittelen aineistoni ja kolmessa eri tulosluvussa käyn aineistoni pohjalta läpi, miten arki ja arjen toimijuus näkyvät aineistoni pakolaisten elämässä sen eri vaiheissa. Lopuksi johtopäätöksissä katson miten muut tutkimukset resonoivat oman tutkimukseni kanssa sekä pohdin sitä, olivatko teoriat ja näkökulmani onnistuneita tutkimustehtävän kannalta. Mietin lisäksi sitä, mikä on tutkimuksen anti sosiaalityölle.

2 ARKI, PAKOLAISUUS JA TOIMIJUUS

Tässä luvussa käyn läpi arkea käsitteenä sekä arkeen liittyviä aikaisempia tutkimuksia. Tutkin myös toimijuutta ja erityisesti arjen toimijuutta käsitteenä. Lisäksi tutkin pakolaisuuden prosesseja sekä pakolaisten resursseja. Prosessi ja resurssi -luvussa käyn läpi yhteiskunnan pakolaisuudelle asettamia reunaehtoja ja mahdollisuuksia lain puitteissa, sekä sitä, mitkä kaikki asiat vaikuttavat siihen, miten pakolainen pystyy käyttämään omia resurssejaan hyväksi ja olemaan aktiivinen arjen toimija. Käyn läpi toiseuden kokemista ja yllirajaisia suhteita, jotka vaikuttavat pakolaisten toimijuuteen. Erillisessä kappaleessa käyn myös läpi pakolaisuuden arkeen Suomessa liittyviä tutkimuksia.

2.1 Arki käsitteenä

Arkisissa keskusteluissa arjesta käsitteenä käytetään erilaisia kielikuvia. Arjesta puhutaan usein negatiiviseen sävyyn ja toisaalta arki näyttäytyy myös elämän kulmakivenä. Arkea on tutkittu monesta näkökulmasta, ja erityisesti arjen sukupuolittuneisuus on ollut yleinen tutkimuskohde. (ks. esim. Krok 2009; Jokinen 2005.) Pakolaisten arkeen keskittyvässä tutkimuksessa keskeistä on keskittyä arjen yleisempään käsitteeseen ja arjen linkittämiseen yhteiskunnalliseen ympäristöön, sekä sen vaikutuksiin yksilöön. Pohdin tässä luvussa arjen käsitteellistämisen vaikeutta, ja olen paikantanut monia eri arjen käsitteellistämisen tapoja. Tässä tutkimuksessa aineiston analyysini on suurimmaksi osaksi aineistolähtöinen, ja etsin siis arjen merkityksiä aineistostani. Käytän kuitenkin myös arjen teoriaa hyväkseni, kun paikallistan arkea. Arjen tutkimuskentän tutkiminen mahdollisimman laajasti antaa minulle työkaluja arjen paikantamiseen aineistostani eri tavoilla.

Arki tutkimukseni lähtökohtana on ylipäänsä olemassa, koska näen että käsitteen avulla pystyn tutkimaan yhteiskunnallisen tason vaikutusta yksilöön. Jokinen (2005, 12) näkee, että arki on välttämätön käsite tutkiessa yhteiskunnallista muutosta ja ihmisten toimintaa sekä sen mahdollisuuksia ja välttämättömyyksiä. Heikkinen (2015, 20) näkee myös, että arjen sujumisen pohtiminen on niin yhteiskunnan näkökulmasta kuin yksilön näkökulmasta kiinnostava teema. Näen, että arjen tarkastelu käsitteellisellä tasolla mahdollistaa yhteiskunnan rakenteiden ja raamien tarkastelun yksilöllisellä tasolla.

Arki on Harisen ja Kosken (2008a, 8,10) mukaan yksilölle kohtauspaikka, jossa kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset diskurssit limittyvät toisiinsa. Arki voidaan nähdä tilana, jota yksilö rakentaa itselleen vapaasti, tosin monien sosiaalisten pakkojen sekä välttämättömyksien

rajoissa. Arjen mahdollisuudet kytkeytyvät yksilön ominaisuuksiin ja pääomiin, eivätkä arjen puutteet ole kenellekään täysin samanlaiset. Arjessa näkyvät näin myös yksilöllisen itsetoteutuksen haasteet sekä arjen sisäiset ristiriidat: jälkimoderni yhteiskunta ihannoii yksilön luovuutta ja joustavuutta sekä raameihin sitoutumattomuutta, mutta toisaalta yhteisöön sitoutumattomuutta rajoitetaan yhteiskunnassa kielloin ja velvoituksin.

Arki käsitteenä on syntynyt modernin yhteiskunnan aikana, jolloin työ ja perhe-elämä ovat erkaantuneet toisistaan (Lefebvre 1971, 24). Jokisen (2005, 9) mukaan tutkijat ovat olleet kiinnostuneita arjesta silloin kun siitä tulee yhteiskunnallisesti tärkeää. Tutkijat katsovat arkea hyvän ja sujuvan arjen käsitteiden kautta, sekä kyseenalaistavat arkea käytäntöineen. Krok (2009, 20) tuo esille arjen käsitteellistämisen vaikeuden: kaikki tietävät, mitä arki on, mutta arjen teoreettinen määrittely on vaikeaa ja käsite hajoaa. Englanninkielisessä tutkimusperinteessä 'arjesta' on käytetty muun muassa termejä *ordinary life*, *everyday life* ja *daily life*. Arkea on tutkittu eri tieteenaloilla ja arjen tutkimus on nykyään suosittua. Sosiologian tutkimuskentällä sekä kulttuurintutkimuksessa arjen tutkiminen on yksi tärkeistä tutkimusfokuksista. Myös sukupuolentutkimuksessa on keskitytty arjen tutkimiseen. (Felski 1999, 15-31; Lefebvre 1971, 34.) Longhurst (2007) näkee kuitenkin, että myös englanninkielisessä tutkimuksessa arki on käsitteenä usein puutteellisesti määritelty. Arjen käsitteellistäminen olisi kuitenkin tärkeää, jotta voimme ymmärtää paremmin yhteiskunnan sosiaalista ja kulttuurista muutosta.

Harinen ja Koski (2008b, 5-6) näkevät arjen tutkimuskohteena käsitteenä, joka voidaan parhaimmillaankin tavoittaa vain hetkellisesti. Arkea käsitteenä voi kuitenkin yrittää jäsentää erilaisten osa-alueitten kautta. Harinen ja Koski tutkivat arkea siitä näkökulmasta, miten se asettuu yhteiskunnan kulttuuriin ja sosiaalisiin järjestyksiin, ja millaisin ehdoin ja merkityksin arjen sosiaalinen järjestys määräytyy yhteisöllisesti ja yksilöllisesti.

Katja Repo (2009, 27-28) näkee tutkimuksellisen arjen näkökulman tärkeänä ja haastavana. Arjen tutkimisella voidaan tavoittaa ihmisten toimien ja sosiaalipoliittisten järjestelmien suhdetta toisiinsa, ja arjen tutkiminen sopii hyvin myös muutoksen tutkimiseen. Arjen vuorovaikutteisuus tekee tutkimisesta vaikeaa, ja tutkimuksessa on vaikea saavuttaa kaikkea sitä, mitä arki on. Revon mukaan arjen käsitteellistäminen ja tutkiminen onnistuu, kun sitä tutkitaan tietyn teeman kautta.

Jokinen (2005, 9-10) luonnehtii arkea luontaiseksi turvasatamaksi muuttuvassa maailmassa. Jokisen mukaan arjen oletetaan muuttuvan hitaasti ja suojaavan ihmisiä liian nopeilta

muutoksilta. Arki on Jokisen mukaan sekä itsestäänselvytenä otettava asia että pakeneva. Arjen pakenevuus viittaa juuri siihen, että arkea on vaikea käsitteellistää: arki on kaikkialla, mutta siitä on vaikea saada kiinni. Tutkimuksissa onkin myös Jokisen mukaan ollut usein tapana jättää arki käsitteellistämättä; tutkimus kertoo arjesta, mutta sitä, mitä arki on, ei avata tarkemmin. Tämä johtuu siitä, että arki nähdään itsestäänselvytenä, jota ei tarvitse määritellä. Jokisen mukaan arki on kaikkialla, mutta kaikki ei kuitenkaan ole arkea. Jokinen määrittelee arkea käsitteeksi, joka ei löydy valmiina. Ihmiset eivät päivittäin liiku ei-arjesta arkeen ja takaisin.

Perinteisesti arki on sijoitettu perhe- ja yksityiselämään, ja arkea luonnehtivat rutiinit ja tavat (Jokinen 2003, 6). Krok (2009, 20-22) mieltää arjen paikoiksi ilmiselvän kodin lisäksi esimerkiksi työpaikan ja ystäväpiirin. Krokin mukaan arjen paikkoja ovat ylipäänsä paikat, joissa arjen toistoja ja rutiineja toteutetaan. Krok näkee rutiinit ja toistot arjen aikana. Arki on jotakin, joka toistuu päivästä toiseen samanlaisena. Longhurts (2007, 13) mieltää myös arjen rutiininomaiseksi ja turvahakuiseksi, ja Longhurtstin mukaan juuri nämä raamit auttavat yksilöä eteenpäin elämässä.

Harinen ja Koski (2008b, 7) pitävät arkea itsestään selvänä asiana elämistä ja olemista tutkittaessa. He näkevät arjen järjestyksessä olevana, toiminnan ja levon tilana ja esittävät, että arki sinällään on mielenkiinnontonta ja yhdentekevää. Arki on elämistä: ruoanlaittoa, työssäkäyntiä, siivousta; ja rutiineja, toistoja, normeja ja sääntöjä. Arkisuus on Jokisen (2005, 11) mukaan sekä terrorisoivaa että välttämätöntä. Koska arki koostuu tietyistä rutiineista, voimme väsymättä toistaa jo tutuksi tulleita asioita ilman että meidän täytyy tehdä koko ajan valintoja ja arvostelmia tilanteista. Toisaalta rutiinit ja tottumukset uuvuttavat meitä. Longhurst (2007, 20) näkee myös, että arki on tylsyyden sietämistä ja rutiineja, mutta myös tavanomaisesta poikkeavan etsintää. Tylsyys ei yksistään määrittele arkea. Ihmiset myös nauttivat arjesta ja tämä arjen dynamiikka on arki –käsitteen perusta. Myös Felski (1999) on analysoinut arjen toistoa ja rutiineja ja päätenyt siihen lopputulokseen, että arki ja toistot ovat kaikille ominainen tapa kokea maailmaa, mutta myös elintärkeitä ihmisenä olemiselle ja säilymiselle. Arki on toistuvaa eikä ainutlaatuista, mutta arki mahdollistaa silti luovuuden, koska kekseliäisyys tulee esille arjen tylsissä rutiineissa. Myös Giddensin (1991, 90-91) mukaan arkielämä koostuu arjen tutuista rutiineista. Giddens näkee kuitenkin arjen erityisesti osana ihmisen sosiaalisia toimintoja ja arjen rutiinit sisältävät Giddensin mukaan enemmän tai vähemmän sosiaalisia kontakteja.

Harisen ja Kosken (2008, 7) mukaan arki nähdään järjestyksenä, joka tuo mukanaan tunteen elämän hallinnasta. Arki myös parhaimmillaan antaa turvaa ja rytmiä elämään ja auttaa meitä selviämään vastoinkäymisistä. Arjen rutiinien rikkominen nähdään tärkeänä, jotta arkea jaksettaisiin paremmin. Jokinen (2005, 11) kuvaa arkea kevyeksi ja pinnalliseksi silloin kun se sujuu normaalisti. Toisaalta, kun arki ei toimi, silloin se muuttuu painavaksi. Jokinen kiinnittääkin huomionsa arjen moniulotteisuuteen. Arki näyttäytyy vastakohtina ja Jokisen mukaan tämä juuri on arjen tutkimisen paradoksi.

Arki on täynnä ristiriitaisuuksia ja vastakohtia. Arjen paradoksien avulla arkea pystytään käsitteellistämään siinä esiintyvistä ristiriidoista huolimatta. Jokisen (2005) mukaan arjen ensimmäistä paradoksia voidaan kutsua arjen sukupuoliparadoksiksi, ja se viittaa arjen sukupuolittuneisuuteen. Toinen paradoksi liittyy siihen, että arki on kaikkialla mutta silti vaikeasti havaittavissa. Kolmas paradoksi viittaa arkeen sekä kevyenä että painavana. Neljäs paradoksi muodostuu siitä, että arkea samaan aikaan sekä ylistetään että halveksitaan. Arjen viides paradoksi liittyy siihen, että arki on tavallista mutta tavallisuudessaan sekä julmaa ja ulossulkevaa että samaan aikaan elämää ylläpitävää. Tärkeää on myös arjen luonne kontrollin ja vallan ylläpitäjänä. Repo (2009) allekirjoittaa Jokisen väitteen arjesta vallankäyttäjänä; arki voi ylläpitää hyvinvointia, mutta se voi samalla rajoittaa sitä eriarvoistavilla käytännöillä.

Felski (1999) käsitteellistää arkea sen eri ulottuvuuksien avulla. Arki koostuu tavoista, kodintunnusta ja rutiineista. Felskin ulottuvuudet ovat ajallisuus, tilallisuus ja modaalisuus. Ajallisuus viittaa arjen rytmien toistuvuuteen. Kodintunnulla Felski viittaa siihen, että arkea voi kokea muuallakin kuin kotona. Arjessa ollaan siis kuin kotona. Arjen tilaulottuvuutena voidaan nähdä siis kodintuntuisuus. Modaalisuus viittaa toiminnan laatuun ja arjen modaalinen ulottuvuus pitää sisällään toistuvia tekoja ja asenteita sekä tapoja, joihin ei liity pohdintaa vaan ne ovat automaattisia. Jokinen (2005, 29) kritisoi Felskiä sanoen, että Felskin määritelmässä ihmisen ja arjen suhde jää liikkumattomaksi, eikä hänen käsitteidensä avulla voi tutkia sitä, miksi jostain rutiinista on tullut rutiini ja normatiivinen osa yhteiskuntaa. Felskin käsitteiden lisäksi tarvitaan siis muita käsitteitä tavoittamaan koko arjen käsite.

Suuret muutokset elämässä ja sen rytmissä pakottavat myös arjen rutiinien muuttamiseen. (Giddens 1991, 90–91). Tiilikainen on tutkinut somalinaisten arkea ja huomoinut, että heidän arkensa sekä perhepiirinsä diasporassa ulottuu yli maantieteellisten rajojen Somaliaan saakka. Yhteyksiä Somaliaan pidetään tiiviisti ja Somalian poliittista tilannetta seurataan tarkasti. (Tiilikainen 2004, 117.) Pakolaisille arjen määritelmä voikin avautua eri tavalla, ja arjen

merkitys voidaan maantieteellisen eron lisäksi kokea erityisen todeksi ja sen arvo ymmärtää vasta siihen kohdistuneen muutoksen takia (Jokinen 2005). Arki voi tällöin olla myös pelottavaa, koska asioiden etenemistä ei enää pystytä ennustamaan vieraassa järjestelmässä (Bauman 1996, 36-39).

Arjessa tapahtuvat muutokset ja niihin suhtautuminen nousee pakolaisten arkea tutkiessa tärkeäksi teemaksi. Pakolaisten elämä on ollut poikkeuksellista siinä mielessä, että he ovat joutuneet jättämään taakseen tavallisen arjen ja ovat muokkaamassa uutta arkea uudessa maassa ja elämäntilanteessa. Koen, että Felskin arjen ulottuvuudet ovat tässä tutkimuksessa hyödyllisiä käsitteitä arjen tutkimiseen, ja hyödynnän niitä analyysivaiheessa käyttäen erityisesti kodintuntuisuutta, ja modaalisuutta käsitteinä. Ulottuvuudet antavat työkaluja katsoa arkea rutiinien, arjen tilojen ja pakolaisten omien arvojen kautta. Pakolaisilla arjen muuttuminen tai jopa sen puuttuminen voi taas vaikuttaa heidän käsitykseensä elämän hallinnasta, mikä taas on arjen sujumisen kannalta tärkeää. Näen, että toimijuuden käsitteen avulla voimme tutkia sitä, miten arjen ja elämän hallinnan käsitteet ovat kytkeytyneet toisiinsa.

2.2 Toimijuus arjessa käsitteenä

Toimijuus käsitteenä on sosiologiasta peräisin (engl. agency) ja käsite on nykyään monien ihmistieteellisten keskustelujen keskiössä. Toimijuuden käsitettä on Suomessa käytetty erityisesti tutkimuksissa, jotka koskevat vanhuksia tai vammaisia, nuoria ja lapsia sekä myös maahanmuuttajia. Sosiologiassa toimijuuden käsitettä on käytetty yksilön toiminnan ja yksilöä ympäröivien rakenteiden välisen suhteen ymmärtämiseen ja hahmottamiseen. Toimijuutta ilmiönä ja käsitteenä voidaan ymmärtää paremmin, kun siitä käytetään esimerkiksi termejä vapaus ja luovuus, motivaatio, tarkoituksellisuus, valinnanvapaus, itsellisyys ja aloitteellisuus. (Gordon 2005; Mäkinen 2015, 105.)

Toimijuuden tutkiminen on monipuolista, ja tutkimuksesta riippuen sitä voi tutkia monella eri tavalla ja eri näkökulmista. Määritelmien painopisteet vaihtelevat suhteessa toiminnan kontekstiin, yksilöön ja toimijuuden rakentumiseen sosiaalisesti. Gordon (2005) määrittelee toimijuuden käsitteeksi, joka mittaa sitä, kuinka kykenevä yksilö on päätösten tekemiseen ja niiden toteuttamiseen. Gordonin toimijuuden käsitteeseen kuuluu vallan ja voiman rakenteita, jotka vaikuttavat ihmisen mahdollisuuksiin toimijana. Barkerin (2000, 183) mukaan toimijuus rakentuu sosiaalisissa tilanteissa. Toimijuus kuvaa yksilön suorituskykyä ja

mahdollisuuksia toimia. Sosiaalinen ympäristö on Barkerin toimijuuden käsitteessä keskiössä. Barkerin mukaan on tärkeää huomioida, miten toimijuus mahdollistuu eri tilanteissa ja toimintaympäristöissä eri tavoin.

Barker kritisoi toimijuuteen liitettyä käsitystä vapaudesta, luovuudesta, omaperäisyydestä ja itse määrittelystä ja tuotetusta toimijuudesta. Barker näkee toimijuuden sosiaalisten rakenteiden kautta. Toimijuus syntyy sosiaalisissa tilanteissa, ja se tuotetaan eri tavalla eri tilanteissa. Toimijuus sisältää valta-asetelmia. Yksilöt ovat myös Barkerin mukaan eriarvoisessa asemassa, kun puhutaan mahdollisuuksista toimijuuteen. (Emt., 182-183.)

Itse näen toimijuuden käsitteen juurikin sosiaalisesti tuotettuna, jolloin mahdollisuudet toimijuuteen ovat yksilöllä erilaiset. Toimijuutta toteutetaan yksilön omien resurssien, yhteiskunnan valtarakenteiden ja prosessien reunaehdoissa. Näen, että toimijuus voi olla vapautta ja itsensä toteuttamista, mutta vain silloin kuin yksilöllä on siihen resursseja, hän on tietyssä asemassa yhteiskunnassa ja toisaalta silloin kun yhteiskunta tukee yksilön itsellisyttä ja valintoja. Pakolaisten toimijuuteen vaikuttavatkin monet yksilölliset ja yhteiskunnalliset aspektit.

Arjen toimijuutta on tutkittu monesta eri näkökulmasta. Honkasalo (2004, 51-81) esimerkiksi on tutkinut Suomessa pienen rajaseudun kylän arkielämää ja kylän äitien toimijuutta. Honkasalon tutkimuksessa kylän äidit eivät luota yhteiskunnalliseen tai poliittiseen toimintaan ja he keskittyvät arjessa toistamiseen ja käytännölliseen arkiseen tekemiseen. Tämä tekeminen ei tähtää muutokseen ulkoisessa maailmassa vaan keskittyy ulkoisen maailman ylläpitoon. Honkasalon tutkimuksessa arki on siis paikallaan pysyvää ja kiinnittynyttä ja arjen toimijuus on arjen käytäntöjä ylläpitävää. Tärkeää arjessa on koko ajan tekeminen. Honkasalo kutsuu tällaista arjen toimijuutta "minimaaliseksi" tai "kiinnipitäväksi". Arjen toimijuus tähtää tällöin perheen ja oman otteen turvaamiseen ja maailman pitämiseen paikallaan. Tähän toimijuuteen liittyy myös se, että eletään päivä kerrallaan, jolloin elämää pystytään kontrolloimaan ainakin yhden päivän ajan. Arkisen toimijuuden avulla Honkasalon tutkimuksessa yksilöt pitivät yllä sidosta aikaan, jatkuvuuteen ja alkuperään. Toiston ja ylläpidon avulla ote elämästä pysyi kiinni ja toiminnan ja sosiaalisten suhteiden ennustettavuus säilyi. (Emt., 2004.) Arjen toimijuus on näillä tutkittavilla aktiivista ja itsellistä. Omaa elämää ja sen reunaehtoja hallinnoidaan arjen rutiinien ja toimintojen kautta.

Krokin (2009, 29) arjen toimijuuden käsite linkittyy myös toimintaan, jonka tarkoituksena on arjen pitäminen samanlaisena. Arjen pysyvyyttä ylläpitävät toistot ja rutiinit. Krok tuo esille, kuinka arjen toimijuuden aikakäsitys ei ole modernin ajattelun mukainen. Arjen toimijuus on syklistä ja oleellista toimijuudessa on nimenomaan toistettavuus. Modernin ajattelun mukainen lineaarinen aikakäsitys ei arvosta syklisyyttä ja usein rutiineja ja arjen toistumista samanlaisena on ajateltu olevan laiskuutta, konservatiivisuutta ja epäonnea. Arjen toimijuus on joka päivä samanlaisena toistuvaa, eikä toimijuudella ole päämäärää, alkua tai loppua.

Heikkinen (2015, 20-21) on tutkinut entisestä Neuvostoliitosta Suomeen iäkkäinä muuttaneiden arkea ja pohtinut iän mukanaan tuomien muutosten vaikutuksia arkeen. Arki muuttuu väistämättä, kun siihen tulee erilaisia fyysisiä rajoitteita, ja ikäihminen tarvitsee tukitoimia. Ikäihmisillä arjen toimijuuteen liittyy siis paljon muutoksia. Näen, että pakolaisten toimijuus on myös muuttunut, ei fyysisten rajoitteiden, vaan paikan ja tilan vaihdoksen myötä. Näin ollen myös pakolainen tarvitsee muiden apua ja tukea selvitäkseen arjessa.

Heikkinen (2015, 20-21) käyttää omassa tutkimuksessaan Jyrkämän (2008) luomaa toimijuuden mallia. Toimijuus rakentuu tällöin yksilön osallisuuden kokemuksista ja osallisuudesta häntä koskevaan päätöksentekoon. Toimijuutta tutkittaessa keskitytään katsomaan sitä, miten erilaiset yhteiskunnan rakenteet vaikuttavat yksilön päätöksentekoon ja kenen valintoja yksilöt elämässään toteuttavat. Krok (2009, 31) näkee toimijuuden samalla tavalla: arjen toimijuus on yhteiskunnallisen ajan ja paikan muovaamaa, ja toimijuuden rajat ja mahdollisuudet luodaan paikan ja ajan merkityksissä.

Jyrkämä (2008) mieltää toimijuuden modaliteeteiksi eli osa-alueiksi kuusi eri ulottuvuutta, joiden avulla hän tutkii toimijuuden rakentumista. Osa-alueita ovat: *kyetä, täytyä, voida, tuntea, haluta ja osata*. Ihmisen toimijuus muodostuu kaikkien osa-alueiden yhteisvaikutuksessa, mutta Jyrkämän mukaan konteksti, jossa toimijuus syntyy, on aina huomioitava. Konteksti vaikuttaa aina myös toimijuuden syntymiseen.

Arjen toimijuuden ja arjen käsitteiden avulla yritän kuvailla sitä arkea, mitä pakolaiset elämäntarinoissaan rakentavat. Näen, että arjen toimijuuden käsite pakolaiskontekstissa on nimenomaan sen tutkimista, miten arkea toteutetaan pakolaisten elämäkerroissa: minkälaisia päätöksiä ja valintoja arjessa tehdään ja minkälaista toimintaa arkeen sisältyy. Pakolaisen

arjen toimijuus rakentuu kuitenkin aina yhteiskunnan ja yksilön tilanteen ja resurssien reunaehdoissa ollen erilaista eri elämänvaiheissa. Kiinnostavaksi muodostuu se, miten arki on koettu ennen pakolaisuutta ja miten arjen odotukset ja sille luodut merkitykset vaikuttavat arjen merkityksiin uudessa kotimaassa. Kuinka arjen hallintaa pyritään ottamaan haltuun ja miten arjen toimijuus rakentuu? Miten arjen mahdolliset eri ulottuvuudet pystytään näkemään ja miten käsiteulottuvuudet kuvaavat myös arjen toimijuudelle ympäröivästä yhteiskunnasta asetettuja rajoja?

Mielenkiintoinen näkökulma arjen toimijuuden tutkimiseen pakolaisten kanssa on myös sen erityisyys tutkimuskirjallisuuden mukaan siinä, että arjessa pyritään nimenomaan staattisuuteen. Arjen toimijuuden erityisyyttä on se, että tavoitteena ei välttämättä ole aktiivisuus vaan lopulta arjen tasaantuminen; arjen pysyminen samanlaisena on tavoiteltava olotila ja se on yhteydessä yksilön elämönhallintaan.

2.3 Pakolaisuuden arjen prosessit ja resurssit

Tässä luvussa tarkastelen pakolaisuuden prosesseja ja resursseja ja sitä, miten pakolaisuuden luomat reunaehdot vaikuttavat pakolaisen toimijuuteen. Näen, että arjen toimijuus ja pakolaisuuden prosessit ja resurssit ovat suoraan kytköksissä toisiinsa. Prosessit ja se, kuka niitä hallitsee, luovat toimijuudelle raamit. Resurssit määrittävät toisaalla myös sitä, kuinka toimijuutta pystytään luomaan ja ylläpitämään. Pakolaisen oman motivaation ja voimavarojen lisäksi yhteiskunnan tarjoamat mahdollisuudet ovat pakolaisen resursseja. Pakolaisen oma koulutustausta ja henkilöhistoria ovat keskeisiä käsitteitä resurssinäkökulmasta, mutta on huomattava silti, että pakolaisella ei ole mahdollisuutta ainoastaan itse valita, miten kotoutua uuteen maahansa. Kohdemaan pakolaispolitiikka ja säädökset säätelevät sitä, kuinka kotoutuminen tapahtuu. Kotoutumiselle asetetaan näin yhteiskunnan taholta reunaehdoja ja myös pakolaisuuden prosessi on näin vastaanottajamaassa tarkasti säädeltyä.

Vuonna 2015 Suomi vastaanotti ennätysmäärän turvapaikanhakijoita, ja pakolaisten määrä on lisääntynyt Suomessa merkittävästi 1990-lukuun verrattuna. Pakolaisia tulee kuitenkin Suomeen edelleen myös osittain samoista maista kuin 1990-luvulla, jolta aikakaudelta aineistoni on. (Ulkomaan kansalaiset sukupuolen mukaan 1980–2013, 2017; Kansainvälinen suojelu 2017; Maahanmuutossa suuria vuosivaihteluita 2017.) Koska tutkimukseni

kirjoitukset ovat 1990-luvun lopulta on oleellista avata sen ajan yhteiskunnallista tilannetta pakolaispolitiikan näkökulmasta.

Suomea pidettiin pitkään yhtenä Euroopan kulttuurisesti ja etnisesti yhtenäisimmistä maista, mutta maahanmuuttoa on aina ollut. Maahanmuuton syyt ja maahanmuuttajaryhmät ovat vaihdelleet. Suomesta muutettiin esimerkiksi vielä 1960- ja 1970-luvulla enemmän työn perässä pois. Vasta 1980-luvun lopulta lähtien Suomeen on alkanut muuttaa enemmän ihmisiä ulkomailta: pakolaisina, perheenperustamisen merkeissä, työn perässä tai ruotsinsuomalaisina ja inkeriläisinä paluumuuttajina. Maahanmuutto Suomeen lisääntyi 1990-luvulla ja 2000-luvulla Suomeen määrät lisääntyivät. Suomeen alkoi tulla enemmän pakolaisia ja turvapaikanhakijoita, mutta myös muuttajia perhesyiden ja opiskelun sekä työn takia. Maahanmuuton lisääntyessä Suomi alkoi säännöstellä ulkomaalaispolitiikkaansa 1990-luvun taitteessa. (Paananen 2005, 174; Saukkonen 2007, 13.)

1990-luvun taitteessa Suomen tiedotusvälineissä luotiin uhkakuvia ulkomaalaisten kasvavasta määrästä Suomessa. Tällöin pelättiin miljoonien venäläisten massamuuttoa Suomeen tai elintasopakolaisten hallitsematonta tulvaa. Kielteistä asennetta vahvisti tuolloin lama ja työttömyyden suuri kasvu. Yhteiskunnallinen tilanne johtikin suomalaisten kiristyneeseen suhtautumiseen maahanmuuttoon vuoteen 1993 mennessä kaikissa väestöryhmissä. (Jaakkola 1999, 14-16.)

Yksi sosiaalisten siteiden luoja on suvaitsevaisuus ja 1990-luvun loppupuolella suvaitsevaisuus Suomessa perustui lähinnä suomalaisten ja maahanmuuttajien suhteiden väliseen etäisyyteen. Vastavuoroista vaihtosuhdetta, jossa olisi mukana velvollisuuksia ja vastuita ei tuolloin juuri syntynyt, ja tämä vaikutti pakolaisten kotoutumisen onnistumiseen. Keskustelu siitä, että Suomi tarvitsisi uutta työvoimaa tulevaan työvoimapulaan oli juuri alkamassa ja tämä oli varovaisesti ohjaamassa keskustelua siihen suuntaan, että maahanmuuttaja voisi olla myös kanssatoimija yhteiskunnassa. Suvaitsevaisuutta kuitenkin esti ajatus siitä, että samankaltaisuus tarkoittaa samaa kuin harmonia ja ihmisten väliset erot merkitsevät ainoastaan jännitteitä. Erilaisuus nähtiinkin sekä suvaitsevaisuuden edellytyksenä että sen ongelmana. (Suurpää 2005, 56, 60.)

Pakolaisen arki uudessa maassa tarkoittaa uuden arjen oppimista ja sopeutumista uuteen yhteiskuntaan. Tätä prosessia on kuvailtu yleisesti käsitteillä integraatio tai Suomessa vuoden 1999 kotoutumislain mukaisesti kotouttamiseksi tai kotoutumiseksi. Integraation käsiteperheeseen kuuluvat myös muun muassa käsitteet assimilaatio, akkulturaatio ja

marginalisaatio. Käsitteenä assimilaatio nähdään sopeutumisena, jonka aikana maahanmuuttajan täytyy luopua sopeutumisprosessissa omista kulttuurisista erityispiirteistään. Assimilaation käsite oli Suomessa keskeinen maahanmuutto- ja pakolaispolitiikassa ennen 1990-luvun loppupuolta. 1997 maahanmuutto- ja pakolaispoliittisessa ohjelmassa tavoitteet muuttuivat kuitenkin enemmän pluralistisiksi. Nykyään Suomessa pakolaisten sopeutumiseen Suomeen käytetään yleisesti termiä integraatio tai kotoutuminen, joka on nähty enemmänkin kaksisuuntaisena prosessina, jolloin sekä valtaväestö että maahanmuuttajat sopeutuvat toisiinsa. Integraatiossa yksilö tulee osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja sen toiminnalliseksi, täysivaltaiseksi jäseneksi. Samalla politiikan tavoitteissa on maahanmuuttajien oman etnisen yhteisyyden ja oman kulttuurin tukeminen sekä kulttuurisen moniarvoisuuden hyväksyminen. (Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 20-22; Saukkonen 2007, 208-209.)

Kotouttamispolitiikan tarkoitus on siis edistää maahanmuuttajien osallisuutta yhteiskunnassa. Kotoutumislaki ja kotoutumisohjelma luovat Suomessa kotoutumisen perustan. Kotoutumisohjelmassa ovat tavoitteet ovat säilyneet miltei muuttumattomina vuoden 1997 jälkeen. Yleiset toimenpiteet ovat koulutuksen ja työllistymisen tukeminen, toimeentuloturvan järjestäminen, oman kulttuurin ja äidinkielen säilymisen tukeminen. Maahanmuuttajien kotouttamiseen osallistuu sekä julkisen sektorin että kansalaisyhteiskunnan toimijoita. (Valtion kotouttamisohjelma pyrkii tehostamaan kotouttamista ja lisäämään yhteistyötä 2017.)

Pakolainen nähdään lakia tulkittaessa aktiivisena toimijana, joka koulutautuu, työllistyy, hakee tietoa ja oppii erilaisia taitoja. Kotoutumista määrittelee erityisesti työllistyminen ja sen keskeisyys kotoutumisessa. Laki kotoutumisen edistämisestä tuli voimaan 1. syyskuuta vuonna 2011. 1990-luvulla turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten vastaanottamista sääteli vielä vanha laki turvapaikan hakijoiden vastaanottoasemista ja – keskuksista sekä 1999 voimaan tullut laajempi Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (09.04.1999/493)

Kotoutumislaki koskee kaikkia Suomeen muuttaneita maahanmuuttajia, jotka eivät ole Suomen kansalaisia. Turvapaikanhakijat eivät ole kotoutumislain mukaisen kotoutumisen piirissä. Laissa säädetään kuinka maahanmuuttajat pystyvät saavuttamaan tasavertaisen aseman yhteiskunnassa muun väestön kanssa. Laissa määritellään sekä maahanmuuttajien oikeudet että velvollisuudet, ja laki sisältää kotoutumista tukevat toimenpiteet ja palvelut,

joilla tähän tavoitteeseen pyritään. Erityisesti kotoutumisen alkuvaiheessa maahanmuuttajalle tarjotaan lain puitteissa toimenpiteitä ja palveluita: kielen opetusta ja tietoa työllistymis- ja koulutusmahdollisuuksista, yhteiskunnasta, ja sen kulttuurista. (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386; Valtion kotouttamisohjelma pyrkii tehostamaan kotouttamista ja lisäämään yhteistyötä, 2017.)

Erilaiset valtiolliset toimenpiteet eivät ole koskaan neutraaleja, vaan ne ovat aina sekä intressikysymyksiä että arvolatautuneita tekoja (Suurpää 2005, 60-61). Kotoutumislaki ja –politiikka ovat tietynlaisia kannanottoja siihen, mikä on pakolaisen paikka Suomessa. Saukkosen (2007) mukaan kotoutumislain pohja on luotu sille, että pakolainen sopeutuisi tai kotoutuisi Suomeen. Kotoutumisella lain mukaan tarkoitetaan maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä, joka johtaa siihen, että yksilö pystyy osallistumaan työelämään ja yhteiskunnan toimintaan. Kotoutuminen tarkoittaa samalla sitä, että maahanmuuttaja kotoutuu säilyttäen oman kulttuurinsa ja kielensä. Kotouttaminen taas viittaa eri viranomaisten järjestämiin toimiin ja voimavaroihin, joiden tarkoitus on edistää kotoutumista. (Emt. 209.) Suomen kotouttamislaki syntyi 1990-luvulla yllättäen kasvaneen maahanmuuton seurauksena. Tällöin keskiössä olivat Suomeen tulleet pakolaiset ja turvapaikanhakijat sekä inkerinsuomalaiset paluumuuttajat. Muu ulkomaalaistaustainen väestö ei ollut lain keskiössä, vaikka nämä maahanmuuttajat muodostivatkin suurimman osan maahanmuuttajien kokonaisuudesta. (Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 32-33.)

Politiikasta ylipäänsä on ajateltu käsitteenä, joka ajaa yhteisiä asioista ja yhteisiä arvoja ja intressejä. Monikulttuurisen yhteiskunnan politiikan analysoimisessa tämä käsite ei kuitenkaan ole käytännöllinen, koska tämän näkemyksen mukaan yhteiskunnan jäsenet jakavat samat intressit, identiteetti ja arvot. (Saukkonen 2007, 24.) Maahanmuuttajapolitiikkaa ylipäänsä useimmissa maissa toteutetaan sekä hyötyjen että uhkien näkökulmasta. Useimmat maat hyväksyvät kansainvälisen muuttoliikkeen ja laissa luodaan raameja sille, miten edistetään toivottua maahanmuuttoa ja miten kontrolloidaan ei-toivottua maahanmuuttoa. Nämä kaksi tavoitetta ovat eriytyneet toisistaan vähitellen enemmän. Maahanmuuttajat, joiden nähdään pystyvän ylläpitämään hyvinvointiyhteiskuntaa ja edistävän maan kilpailukykyä, hyväksytään. Maahanmuuttajan koulutuksellisen tai kulttuurisen kompetenssin puute on syy suhtautua näihin yksilöihin kriittisesti. Rajavalvonnan tiukentaminen ja vaille oleskelulupaa jääneiden ihmisten karkottaminen ja käännäyttämisen ovat tästä hyviä esimerkkejä. (Saukkonen 2007, 207-208.) Vuoden 2015 pakolaisaallon jälkeen myös Suomessa on tiukennettu sekä oleskeluluvan saamisen

edellytyksiä että rajavalvontaa. Näistä poliittisista päätöksistä voisi päätellä, että pakolaiset enimmäkseen nähdään siis yhteiskunnalle uhkana kuin hyötynä.

Osa aineistoni elämäkertoista on turvapaikanhakijoiden kirjoittamia ja turvapaikanhakijoiden tilanne on hyvä esimerkki siitä, kuinka poliittiset rakenteet ja yhteiskunnan säädökset vaikuttavat pakolaisten toimijuuteen arjessa suoraan. Jos pakolainen saapuu maahan turvapaikanhakijana, joutuu hän odottamaan pahimmillaan useita vuosia, ennen kuin saa tiedon siitä myönnetäänkö hänelle turvapaikka. Turvapaikanhakijoiden arjessa korostuikin odottaminen ja tunne kontrollin menettämisestä. Arjen hallinnan menettäminen voi näkyä jopa heikentyneenä hyvinvointina ja terveytenä, ja pitkä odotusaika ja turvapaikkaprosessin aikana rajoitettu työskentelyoikeus voi myös heikentää pakolaisten integroitumista yhteiskuntaan ja arkeen myöhemmässä elämässä. (Ingvarsson, Egilson ja Skaptadottir 2016; Laban, Komproe, Gernaat & Jong, 2008; Valenta & Thorshaug 2013.) Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden elämää varjostavat usein muutenkin mielenterveydelliset ongelmat jo traumaattisesta taustasta johtuen. Mielenterveyden ongelmat vaikeuttavat myös usein arjessa selviytymistä. (Ks. esim. Neuner ym. 2010; Heide ym. 2011.)

Arkea ja toimijuutta arjessa pakolaisilla vaikeuttaa usein ympäröivän yhteiskunnan suhtautuminen heidän arkeensa negatiivisesti, jolloin omien resurssien käyttäminen vaikeutuu. Pakolaisten mahdollista työllisyystilannetta, sosiaaliturvien käyttöä, uskonnollisia vakaumuksia tai muita kulttuurisia tapoja saatetaan arvostella ja niihin liitetään negatiivisia asenteita ja uskomuksia. Pakolaiset joutuvat arjessaan taiteilemaan erilaisten yhteiskunnan luomien ristiriitaisten odotusten ja uskomusten kanssa. (Ks. esim. Trounson & Critchley & Pfeifer 2015)

Toiseuden käsite avaa tarkemmin sitä, minkälaista yhteiskunnan suhtautuminen pakolaisiin on, ja linkittää pakolaisuuden ja syrjäytymisen toisiinsa. Toiseuttaminen taas on nähdäkseni pakolaisen arjen toimijuuden esteenä. Toiseus näkyy pakolaisten arjen sosiaalisissa kohtaamisissa sekä erilaisissa yhteiskunnan katsomisen ja esittämisen tavoissa. Toiseuden käsite ymmärretään jäsentäväksi käsitteeksi vieraan ja tutun tai norminmukaisen ja poikkeuksen välisen suhteen välillä. Lisäksi toiseuden käsitteen avulla voidaan kuvailla myös valtasuhteita, jossa joku tai jokin ymmärretään toista alempiarvoiseksi ja hierarkiassa alemmalla olevaksi. Maahanmuuttajiin tai pakolaisiin liittyvissä keskusteluissa toiseus näkyy niin, että pakolaisen erialaisuutta korostetaan valtaväestöön nähden. Toiseuteen kuuluu myös se, että vertailu ei ole neutraalia, vaan pakolaisen kulttuurista tehdään vähempiarvoinen.

Toiseutta tuottaville eroille tyypillistä on myös se, että yksi eroavaisuus aktivoi samalla joukon muitakin, stereotyyppisiä, eroja ja toiseuden käsitteen avulla pystytään analysoimaan hyvin yhteiskunnan näkemyksiä pakolaisista. Toiseuttaminen on moninaisuutta yksinkertaistavaa ja jähmettävää ja se hävittää pakolaisten heterogeenisyyden. On kuitenkin muistettava, että kaikki erilaisuus ja siitä puhuminen ei ole toiseuttamista. Erilaisuus käsitteenä on kuvaileva, mutta toiseus on strateginen käsite. (Löytty 2005, 161-162, 174, 181-182.) Toiseuttamisen käsite kuvaa hyvin pakolaisten arjessa kokemia toimijuuteen ja arjen hallintaan liittyviä ongelmia. Toiseuttaminen luo pohjaa pakolaisten syrjäytymiselle yhteiskunnasta.

Maahanmuuttajien kotoutumiseen ja toimijuuden löytymiseen sekä suhteeseen suomalaisiin ja suomalaiseen yhteiskuntaan vaikuttavat syrjinnän kokemuksen lisäksi kokemus oman identiteetin luomisesta. Oma vahva identiteetti voi toimia arjessa resurssina, johon voi tukeutua. Esimerkiksi somalialisille pakolaisille uskonto on tärkeä osa identiteettiä, mutta Kosovon albaanit näkevät itsensä ensisijaisesti kosovolaisina, eivätkä muslimeina. Syrjinnän kokemuksiin vaikuttavat taas osaltaan oman taustan peittämisen mahdollisuudet; toiset maahanmuuttajat pystyvät helpostikin olemaan näkymättömämpiä katukuvassa. (Tiilikainen ja Martikainen 2008, 404-405.) Oman identiteetin ylläpitäminen ja kulttuurin tai uskonnon harjoittaminen on siis toisille pakolaisille vaikeampaa kuin toisille. Tällöin osa pakolaisista ei pysty yhtä luontevasti tukeutumaan eri tilanteissa oman identiteetin tuomaan resurssiin arjessa.

Eriyistä pakolaisten arkeen liittyviin resursseihin on se, että arkeen kuuluvat usein tiiviisti sosiaaliset suhteet, jotka ylittävät maiden rajat. Näitä sosiaalisia suhteita kutsutaan ylijarjaisiksi suhteiksi. Monien maahanmuuttajien arki onkin transnationaalista ja yhteyttä kotimaassa ja muualla asuviin sukulaisiin pidetään tiiviisti. Valtioiden väliset rajat eivät ole kulttuurien välisiä rajoja, ja kulttuuriset vaikutteet kulkevatkin rajojen yli ja rajojen sisällä elää eri kulttuureihin samaistuvia ihmisiä. On kuitenkin muistettava, että valtioiden rajat ovat todellisia ja säätelevät paljolti ihmisten ja pakolaisten mahdollisuuksia, kulttuurien vapaasta liikkumisesta huolimatta. (Huttunen, Löytty & Rastas 2005, 32-32.) Ylijarjainen arki ylläpitää pakolaisten toimijuutta antamalla resursseja arkeen sosiaalisen tuen kautta. Pakolaisuuden prosessi ja valtioiden väliset rajat kuitenkin hallinnoivat tätä resurssia.

Viranomaisverkosto Suomessa voi näyttäytyä kulttuurisesti vieraana ja jähmeänä omaan transnationaaliseen perheverkostoon verrattaessa. (Tiilikainen 2008). Lisäksi suhtautuminen

viranomaisiin voi olla aiempien kokemusten valossa pelokasta ja arkea ja toimijuutta saatetaan rajoittaa esimerkiksi näiden kokemusten valossa (Säävälä 2008; Tiilikainen 2008). Yhteiskunnan luoma viranomaisverkosto, jonka pitäisi siis toimia pakolaisen resurssina, saattaa olla pakolaiselle hyödytön, koska siihen ei pystytä luottamaan. Toisaalta taas nähdään, että sen suomat mahdollisuudet apuun ovat joka tapauksessa suppeammat kuin mihin pakolaisen oma perheverkosto on normaalisti pystynyt. Arjen toimijuuden esteenä voikin osalla pakolaisista olla epäluottamus yhteiskuntaan ja viranomaisiin, ja palveluiden näkeminen toimimattomina.

2.4 Pakolaisuus ja arki suomalaisissa tutkimuksissa

Suomalaisella tutkimuskentällä on tutkittu jonkin verran pakolaisuutta ja arkea eri näkökulmista. Joissain tutkimuksissa aineistona on käytetty elämäkertoja. Useat tutkimukset ovat keskittyneet tutkimaan yleisemmin maahanmuuttajien arkea, mutta pakolaistenkin arki on päässyt mukaan tutkimuksiin. Arkea on tutkittu muun muassa työnteon, kodin käsitteiden, unelmien, perhe-elämän ja sukupuoliroolien kautta.

Sekä Laura Huttunen että Marja Pentikäinen ovat väitelleet maahanmuuttajista kertovat omaelämäkerrat tutkimusaineistonaan. Pentikäinen (2005) on tehnyt väitöstutkimuksen vietnamilaisten ja somalialaisten kertomuksista pakolaisuudesta. Tutkimus on tehty 1990-luvun loppupuolella. Tutkimuksen fokus on pakolaisuuden tarkastelussa ja pakolaisuuden kulkua tarkastellaan kahden pakolaisryhmän, eri statusten ja yksilön näkökulmasta. Tarkastelun kohteena on pakolaisten asema laillisten asemien muutoksina, pakolaisten itsensä antamien merkitysten valossa, ja lisäksi kuvataan sitä, miten pakolaiset itse hahmottavat rajanylityksensä. Tutkimus tuo tietoa pakolaisuuden vaiheista, kokemuksista ja merkityksistä elämäkulussa. Tutkimuksen pakolaiset toivovat Pentikäisen mukaan, että voisivat luoda luonnollisesti suhteita suomalaisiin ja yhteiskuntaan työelämän kautta ja kritisoivat tutkimuksessa koulutuksen eriyttämistä. Pakolaisten perhe-elämän arkea on sosiaalisten verkostojen supistuminen ja perheiden monisukupolvisten piirteiden katoaminen. Kollektiivinen kulttuuri muokkautuu kertojilla uudessa elämäntilanteessa, ja oman kulttuurin ja uskonnon merkitykset korostuvat. Kertojat pitävät kuitenkin erityisesti tilanteista arjessa, jossa voivat yhdistää uutta sekä alkuperäistä kulttuuriaan.

Huttusen (2002) väitöskirja *Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa* käsittelee eri syistä maahan tulleiden maahanmuuttajien kirjoituskilpailuun palauttamiaan eri pituisia omaelämäkertoja. Oman

tutkimukseni pakolaisten elämäkerrat ovat Huttusen keräämästä aineistosta. Huttunen tarkastelee tutkimuksessaan sitä, miten maahanmuuttajien elämäkerroissa hahmottuu koti. Huttusen mukaan koti muokkautuu maahanmuuttajilla monitahoiseksi käsitteeksi. Koti avautuu ruumiillisena kokemuksen tilana, ja se avaa myös käytännöllisenä ja poliittisena kysymyksenä sitä, missä hyvä elämä on mahdollista. Huttusen mukaan maahanmuuttajan koti ei saa yksiselitteistä vastausta, vaan erilaiset asiat kiinnittävät eri ihmisiä eri tavoilla joko lähtömaahan, Suomeen tai mahdollisesti muihin paikkoihin. Koti voi siis sijaita eri paikoissa. Näen, että arjen tutkimuskentällä tieto kodista käsitteenä on keskeistä tutkimustietoa.

Martikaisen ja Tiilikaisen (2008) toimittama teos *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ* keskittyy myös maahanmuuttajien arkeen Suomessa. Teos käsittelee maahanmuuttajanaisten toimijuutta arjessa Suomessa. Tutkimuksessa on yhtymäkohtia Pentikäisen (2005) tutkimukseen. Perhe-elämän muutokset ja työelämään suuntautumisen vaikeudet tulevat ilmi tässäkin teoksessa. Teoksen artikkeleissa pureudutaan lisäksi maahanmuuttajanaisten identiteettiin, perhe- ja sukupuolirooleihin, transnationaaliin sosiaaliin tiloihin ja naiseuteen. Teoksen mukaan työelämään suuntautuminen on monien naisten arjessa mahdollista Suomen sosiaaliturvan ansiosta ja itsenäistä elämää voidaan tavoitella helpommin kuin useissa lähtömaissa. Arkeen liittyy kuitenkin paljon ristiriitoja, Suomen ja oman kulttuurin arvojen ja tapojen arviointia, ja arjen sekä perhe-elämän uusintamista. (Säävälä 2008.) Suomalainen kulttuuri muuttaa omia tapoja ja perhemalli ja –käytännöt lähentyvät suomalaisia: sukulaisuuden painopiste muuttuu ja ydinperheen merkitys kasvaa, lasten lukumäärä vähenee ja avioeroihin suhtaudutaan vähemmän tuomittavina. (Varjonen 2008.) Myös äitiys ja lasten kasvattamisen tärkeys korostuu maahanmuuttajanaisten arjessa (Tiilikainen ja Martikainen 2008, 403). Työllistymisen kokemukset olivat vaikeita suurimmalle osalle maahanmuuttajanaisryhmiä. Työ kuitenkin näyttäytyi arjessa naisille luonnollisena ja toivottavana osana elämää, kuten Pentikäisenkin tutkimus tuo ilmi. Työllistyneet naiset olivat usein päämäärätietoisia ja valmiita työskentelemään myös koulutustaan vastaamattomassa työssä. (Tiilikainen ja Martikainen 2008, 403- 404; Pentikäinen 2005.)

Björklund (2014) on tutkinut Suomeen asettuneiden yksintulleiden alaikäistenturvapaikanhakijoiden kokemuksia elämästä ja arjesta Suomessa. Yksintulleet alaikäiset ovat Suomessa usein täysin vailla perheverkostoa, mikä aiheuttaa erityisiä haasteita arjessa. Nuoret kokevat arjessa ongelmia itsenäistymisessä ja yksin pärjäämisessä, mutta olivat tyytyväisiä Suomen palveluverkostolta saamaansa tukeen, erityisesti alkuvaiheessa.

Kuten edellisissäkin tutkimuksissa tässäkin tutkimuksessa tuli ilmi, että nuoret olivat motivoituneita kouluttautumaan ja työskentelemään, mutta lyhyen kotoutumisajan puitteissa suomen kielen oppiminen oli haastavaa. Osa nuorista jäikin pois koulutuspolulta tai vastaavasti osa ohjautui tyypillisiin maahanmuuttajataustaisten ammatteihin. Kouluttautuminen koettiin kuitenkin tärkeimmäksi arjen toimijuutta ylläpitäväksi asiaksi.

Heikkinen (2015) on tutkinut iäkkäitä entisestä Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneita henkilöitä, heidän arkeaan ja erityisesti kotoutumistaan. Heikkisen tutkimuksessa tutkittavien arjessa näkyvät edelleen entisen kotimaan tavat ja tavat toimia, mutta myös tämän tutkimuksen tutkittavat käyttävät arjessa limittäin uuden kotimaan tapoja ja toimintakulttuuria. Heikkisen tutkimus tuo esille, kuinka uuteen arkeen sopeutumista helpottavat erityisesti sosiaaliset suhteet. Sosiaaliset suhteet näyttäytyvät merkittävänä olivane sitten yllirajaisia tai uuden kotimaan arjessa syntyneitä. Yllirajaiset suhteet ovat tutkimuksessa tärkeässä asemassa arjessa tunteiden, kokemusten ja tiedon vaihdon kannalta. Yhteydet sukuun ehkäisevät tutkimuksessa emotionaalista syrjäytymistä. Arkeen sopeutumista haittaavat syrjäytyminen ja syrjinnän kokemukset. Ympäristöön, siisteyteen, turvallisuuteen ja kodin hyvään varustetasoon liittyvä tyytyväisyys lisää tutkimuksessa hyvää arkea.

Tiilikainen (2003) on omassa väitöskirjassaan tutkinut somalinalaisia Suomessa ja arjen islamia heidän elämässään. Somalinaisten arkea Suomessa värittää erityisesti eläminen diasporassa, uskonnon läsnäolo arjessa ja oman toimijuuden sekä perhe- ja sosiaalisten siteiden luominen ja ylläpitäminen. Somalinaisten arjen näyttämänä toimii tutkimuksen mukaan koti. Myös toisten somalien kodeissa vierailaan ahkerasti. Toisaalta useat somalinalaiset toivat Tiilikaisen tutkimuksessa esille olevansa erittäin itsenäisiä, ja tekevänsä itsenäisiä valintoja arjessaan, korostaen arjen toimijuuttaan. Myös tässä tutkimuksessa näkyi Huttusen (2002) tutkimuksen kaltaisesti se, kuinka koti käsitteenä ja diasporassa tarkoittaa kodin arjen levittäytymistä fyysisesti ja psyykkisesti laajemmalle alueelle. (Tiilikainen 2003; Tiilikainen 2004, 16, 96, 121.)

Vienankarjalaisia tutkinut Hyry (2011) löytää karjalaisten evakkojen, eli pakolaisten, kuten hän heitä tutkimuksessa nimittää, kokemuksissa paljon samaa kuin muiden pakolaisten. Vienankarjalaiset ovat jättäneet Itä-Karjalan Karjalan kansannousun jälkeen 1920-luvulla. Hyry kutsuu vienankarjalaisten paikkakokemuksia jäljiksi ja näitä kokemuksia jäsentää “kokemus rajasta ja sen ylittämisestä ja tietoisuus sen olemassaolosta” sekä eläminen

diasporassa. Myös tässä tutkimuksessa kotia ja arkea luodaan uusiksi. Maiseman muuttuessa ja tuttujen kiintopisteiden kadotessa vienankarjalaiset kehittävät uusia keinoja kiinnittyä uuteen ympäristöön. Vienankarjalaisten arki on murtunut pakolaisuuden myötä, ja se on luotava uudelleen. (Emt., 2011, 4.)

Toimijuuden käsitettä ei sinällään käytetty yhdessäkään edellä mainitussa tutkimuksessa, mutta tutkimukset silti sivuavat arjen toimijuutta käsitteenä. Tutkimusten perusteella voidaan mielestäni tiivistää pakolaisten arkeen ja toimijuuteen vaikuttavan keskeisesti se miten he ymmärtävät ja luovat oman arkensa ja kotinsa Suomessa. Sosiaaliset verkostot muuttuvat ja ylirajaiset suhteet näyttäytyivät tukea antavana resurssina. Toisaalta oikeiden sosiaalisten verkostojen puuttuminen Suomessa on haittana omalle arjen toimijuudelle. Omiin arvoihin, kuten uskoon tukeutuminen, lisää toimijuuden tunnetta. Kouluttautuminen ja työllistyminen Suomeen koettiin merkittävänä oman elämänhallinnan ja toimijuuden vahvistajana. Toimijuutta vahvistaa myös uuden ja vanhan kulttuurin yhdistäminen arjessa.

3 NARRATIIVINEN TUTKIMUSOTE

Tässä luvussa selvennän mikä on tutkimukseni metateoreettinen ja epistemologinen perusta, kerron narratiivisuudesta lähestymistapana ja metodina, sekä perustelen, miksi narratiivisuus metodina sopii omaan tutkimukseeni. Lisäksi pohdin sosiaalityön ja narratiivisuuden yhteyksiä ja perustelen samalla, miksi sosiaalityön opinnäytteessä narratiivinen tutkimusote on tärkeä.

3.1 Narratiivisuuden metateoreettinen ja epistemologinen perusta

Kertomusten merkitys on aina ollut tutkijoiden ja filosofien kiinnostuksen kohteena alkaen Aristoteleen Poetiikasta, mutta kiinnostus narratiivisuuteen on noussut uudelleen tieteessä 1900-luvun lopulla. Suomalaisissa tutkimuksissa ja puhetavoissa narratiivisuus alkoi näkyä vuoden 1990 jälkeen. Vuoden 1999 jälkeen narratiivisuuteen liittyvät väitöskirjat alkoivat lisääntyä suomalaisessa tutkimusperinteessä. (Heikkinen 2002b, 184-185.)

Narratiivisuus voidaan nähdä myös tutkimuksen metateoreettisena perustana. Metateoreettisuus Heikkisen (2002a) mukaan tarkoittaa ontologisia oletuksia ihmisen olemassaolon tavasta ja myös tietoteoreettisia oletuksia siitä minkälainen on tietämisen prosessi. Heikkinen näkee narratiivisuuden laajemmassa merkityksessä tutkimuksellisesti myös metateoreettisena perustana. Heikkisen perusoletus on, että hän näkee yhteyden narratiivisuuden ja ihmisen olemassaolon välillä. Ihminen tulkitsee Heikkisen mukaan maailmaa kertovana ja kertomusten kautta, ja rakentaa elämänsä ja identiteettinsä kertomusten välityksellä. Heikkinen kuvaa kuinka tarinallisuuden prosessi toimii kahteen suuntaan: toisaalta ihmiset luovat todellisuuttaan elämäkertomuksissaan, mutta toisaalta omaksuvat samalla myös kertomuksia sosiaalisesta tarinavarannosta, jonka osana elävät. Ihminen siis rakentaa itseään ja identiteettiään kielen avulla, sekä uudelleen kertomalla että kuuntelemalla erilaisia kulttuurisia tarinoita ja kertomusmuotoja. Näin ihminen jäsentää omaa elämäänsä ja liittyy oman elämäkertomuksen osaksi kulttuurista kertomusvarantoa. Ihminen luo merkityksiä kulttuuristen merkitysverkkojen kautta olemalla yhteydessä muihin ihmisiin. (Heikkinen 2002a, 103; Crossley 2000, 11.).

Heikkinen (2002a, 103) perustaa oman tietoteoreettisen, eli epistemologisen lähtökohdansa ontologiseen perusolettamukseen, jonka mukaan ihminen rakentaa tiedon itsestään ja maailmasta tarinoiden välityksellä. Heikkinen näkee ihmisen aktiivisena tiedon käsittelijänä

ja tuottajana: prosessi, joka tuottaa tietoa on monimutkainen yhdistelmä tunteita ja elämäkokemuksia, ja tiedon käsittelyyn liittyy aina monia muuttujia kuten ihmisten tarpeita, toiveita, tunteita ja kokemuksia.

3.2 Narratiivisuus lähestymistapana ja metodina

Narratiivisuus ei ole varsinainen koulukunta eikä metodi itsessään. Narratiivisessa lähestymistavassa huomio keskittyy kertomuksiin, ja siihen, mitä kertomukset voivat kertoa todellisuudesta sen välittäjänä ja tuottajana. (Heikkinen 2002b, 185.) Narratiivinen lähestymistapa on käytössä monessa eri tutkimussuuntauksessa. Narratiivisuutta voidaan katsoa sosiologisesta ja sosiolinguvistisesta näkökulmasta, jolloin huomio kiinnitetään siihen, miten kertomukset syntyvät vuorovaikutuksessa ja usein ihmisten yhdessä rakentamana. Tästä näkökulmasta narratiiveja voidaan tutkia sisäisen rakenteen ja sosiaalisen kontekstin näkökulmasta. Psykologinen tutkimussuuntaus kiinnittää kertomuksissa huomionsa narratiivien kognitiiviseen luomiseen: siihen, miten ihminen ymmärtää, muistaa ja tiivistää kertomuksiaan. Muistin konstruktiiivinen luonne korostuu tässä suuntauksessa. Kirjallisuuden tutkimussuuntaukset taas katsovat narratiiveja niiden rakenteen kautta. Antropologiset tutkimussuuntaukset tutkivat kuinka kertomusten rakenteet, funktiot ja esittäminen eroavat eri kulttuureissa. (Cortazzi 1993.) Yhteistä narratiivien käsitteellistämislle on kaikissa suuntauksissa kuitenkin se, että narratiivi nähdään kronologisena tiettyssä järjestyksessä olevana, sosiaalisena ja merkityksellisenä (Elliott 2005).

Hänninen (1999, 15) ymmärtää narratiivisen tutkimuksen tutkimuksena, jossa narratiivin, kertomuksen tai tarinan käsitettä käytetään välineenä ymmärrykseen. Heikkinen (2002b, 104, 185-186) korostaa, että narratiivisuus on monikerroksinen ja reflektiivinen kokonaisuus. Narratiivisuus on intertekstuaalista ja sekä tutkimus sinänsä että tutkimuksen kohde. Tiede sekä tutkii tarinoita että tuottaa niitä. Narratiivisuus on hajainen kokoelma tutkimusta, joka liittyy kertomuksiin. Narratiivisuutta tutkimusotteena on erityisesti käytetty kielitieteessä, kirjallisuustieteessä ja filosofiassa, ja narratiivisuutta ja sille läheisiä käsitteitä käytetään nykyään myös kasvatustieteissä, psykologiassa, yhteiskuntatieteissä, taloustieteissä ja terveystutkimuksessa. Käsitteiden käyttö eri tieteen aloilla on Heikkisen mukaan kuitenkin epäyhtenäistä, eikä se ole vakiintunutta.

Hännisen (1999,19,20) mukaan tarinan (narrative) käsitteen laaja käyttö ja tutkimuksen monialaisuus voi aiheuttaa sekaannusta narratiivisella tutkimuskentällä. Hännisen mukaan tämä voi vaikeuttaa todellisuuden eri ulottuvuuksien ymmärtämistä. Hänninen erottaa

kertomuksen ja tarinan merkityksen siinä, että kertomus voi sisältää useita tarinoita ja kertomus on tarinan esitys merkkien muodossa. Tässä tutkimuksessa käytän termejä kertomus ja elämäkertomus kuvaamaan aineistoani.

Heikkisen mukaan narratiivisuuden käsite voidaan tieteellisessä tutkimuksessa ymmärtää neljällä eri tavalla. Ensinnäkin narratiivisuuden tietämisen tapa on konstruktivistinen. (Heikkinen 2002b, 186-187.) Konstruktivistisen tiedonkäsityksen mukaan ihmiset konstruoivat, eli rakentavat identiteettinsä ja tietonsa kertomusten välityksellä. Ihminen rakentaa tietopohjaansa aikaisempien kokemustensa ja tietonsa varassa. Postmoderni tiedonkäsitys kyseenalaistaa näin illuusion neutraalista ja arvovapaasta tiedosta ja modernistisen tieteen käsityksen objektivistisesta puhetavasta. Tietäminen on postmodernissa ajattelussa aina sidoksissa paikkaan, aikaan ja ihmisen sosiaaliseen kenttään. Kulttuuri, jossa elämme, voidaan löytää kertomuksista yleisten uskomusten ja merkitysten kautta. (Chamberlayne, Bornat & Wengraf 2000, 9; Heikkinen 2002b, 187-188.) Narratiivinen tutkimus ei ole objektiivista ja pyri yleistettävään vaan subjektiiviseen tietoon. Narratiivinen tutkimus tuottaa siis henkilökohtaista ja paikallista tietoa. Narratiivisessa tutkimuksessa tämä paikallisen tiedon esille tuominen nähdään vahvuutena. Näin ihmisten äänet pääsevät kuuluviin ja tieto on kerroksellisempaa ja moniäänisempää. Narratiivisuuden vahvuutena on se, että tutkimus ei pelkisty vain yhteen, yhteismaailmalliseen kertomukseen. Narratiivisen tutkimusotteen avulla alistetut ja marginaalissa elävät ihmiset pystyvät luomaan omia kertomuksiaan, jotka ovat erillään hallitsevista tarinoista. (Hatch ja Wisniewski 1995, 118.)

Toisekseen narratiivisuus tutkimuksessa voi näkyä tutkimusaineiston kertomuksellisuudessa. Narratiivisuus on tällöin proosamuotoista tekstiä, kerrontaa perustuvaa aineistoa. Narratiivisuus eroaa muusta tutkimuskentän aineistosta siinä, että se on aina tulkittava. Narratiivista aineistoa ei voida muuttaa numeroiksi tai kategorioiksi. (Heikkinen 2002b, 189-190.)

Kolmanneksi Heikkisen mukaan narratiivisuudella voidaan viitata aineiston analyysitapoihin. Esimerkiksi Polkinghornen klassinen jako kahteen kategoriaan: *narratiivien analyysiin* (analysis of narratives) ja *narratiiviseen analyysiin* (narrative analysis) on yleisin narratiivisen analyysin ja aineiston ymmärtämisen tapa. Narratiivisuus on myös liitetty narratiivien käytännölliseen merkitykseen. Tällöin narratiiveja käytetään ammatillisena työvälineenä. (Heikkinen 2002b, 186-187; 193-194; Polkinghorne. 1995, 6-8.)

Suomenkieleen ei ole vielä vakiintunut yleisesti hyväksyttyä vastinetta sanalle narratiivisuus. Vilma Hännisen (1999) käyttämää sanaa “tarinallisuus” on usein kuitenkin käytetty narratiivisuuden suomenkielisenä vastineena. Itse käytän tässä tutkimuksessa kuitenkin termiä narratiivisuus sen vuoksi, että sana on vakiintunut suomalaiseseen tutkimusperinteeseen ja sitä käytetään yleisesti narratiivisella tutkimuskentällä.

Tutkimukselleni keskeisiä narratiivisia käsitteitä ovat *sosiaalinen tarinavaranto* ja *henkilökohtainen tarinavaranto*. Avaan myös Hännisen (1999) käyttämää käsitettä *sisäinen tarina*. Hännisen mukaan sosiaalinen tarinavaranto tarkoittaa kulttuurisia kertomuksia, jotka avautuvat yksilölle oman kulttuurinsa kautta. Tähän tarinavarantoon kuuluvat kaikki ne tarinat, joille ihmiset altistuvat vuorovaikutuksessa muiden kanssa sekä kirjojen ja eri tiedotusvälineiden kautta. Sosiaalisen tarinavarannon tarinat muuttuvat jatkuvasti ja uusia kertomuksia muodostuu koko ajan. Yksilö poimii sosiaalisesta tarinavarannosta tarinoita ja ottaa niitä osakseen omaa henkilökohtaista tarinavarantoaan. Henkilökohtaisessa tarinavarannossa yksilöllä on säilössä kulttuuristen kertomuksien lisäksi omassa historiassa muodostuneet ja tulkitut kokemukset. (Emt., 20–21.)

Sisäinen tarina viittaa prosessiin, jossa yksilö tulkitsee elämänsä tapahtumia ja tarinoita omien mahdollisuuksiensa rajoissa, mitkä hän on oppinut sosiaalisen tarinavarannon tarinallisten mallien avulla. Sisäisessä tarinassa yhdistyvät julkinen ja yksityinen sekä yleinen ja yksittäinen, ja tarinassa ihminen luo uusia merkityksiä. Sisäinen tarina on jatkuvasti prosessissa, joissa useat osatarinat nivoutuvat yhteen. Sisäinen tarina on kuitenkin kokonaisuus, jossa on kertomuksellinen alku, keskikohta ja loppu. Sisäisessä tarinassa yksilö ammentaa kaikkea tietämäänsä ja opittuja mallejaan omaan tilanteeseensa, toimintaansa ja kokemukseensa. (Emt., 21, 50.)

Narratiiviset käsitteet, erityisesti henkilökohtainen- ja sosiaalinen tarinavaranto sekä sisäinen tarina auttavat tämän tutkimuksen aineiston tulkitsemisessä. En varsinaisesti käytä käsitteitä analyysissäni mutta käsitteet auttavat ymmärtämään aineiston narratiivista luonnetta ja niiden avulla pystyn tulkitsemaan pakolaisten elämäkertomuksia julkisen ja yksityisen rajapinnassa. Käsitteiden avulla pystyn myös tulkitsemaan sitä prosessia, joka muodostaa pakolaisen ”sisäinen tarinan”. Myös tämän käsitteen ymmärtäminen avaa hyvin omaelämäkerrallisen aineistoni luonnetta.

3.3 Sosiaalityö ja narratiivisuus

Sosiaalityössä kertomukset ja niiden analysointi ovat sosiaalityön ydintä. Sosiaalityöntekijän työ on tiivistettynä asiakkaiden ongelmien kategorisointia ja luokittelua, ja tätä luokittelua tehdään sekä yhdessä asiakkaan että työyhteisön kanssa asiakkaiden kertomusten perusteella. Nämä merkitykset nousevat yhdessä asiakkaiden kanssa käydyistä keskusteluista, mutta myös tapaamisten välillä käydyistä keskusteluista muiden sosiaalityöntekijöiden kanssa. Asiakkaat rakentavat itseään ja identiteettiään sekä ongelmiaan yhteisissä keskusteluissa sosiaalityöntekijän kanssa, ja myös sosiaalityöntekijä itse rakentaa oman kuvansa asiakkaasta ja hänen ongelmistaan näiden keskustelujen, ja niiden pohjalta syntyneiden kertomusten perusteella. (Larsson, Sjöblom & Lilja 2008, 34.)

Sosiaalityö professiona on siis selkeästi narratiivinen, mutta narratiivinen tutkimus sosiaalityön tai yhteiskuntatieteiden alalla ei ole ollut erityisen suosittua. Tämän on nähty johtuvan osittain sosiaalityön pyrkimyksestä vain mahdollisen objektiiviseen tietoon. (Rustin, 2000, 33; Baldwin 2013, 3). Yhteiskuntatieteissä on keskitytty usein käytäntötutkimukseen eikä narratiivisuutta tutkimusotteena ole pidetty yhtä hyödyllisenä. Narratiivisuuden monitieteellisyyden on myös nähty estävän sen käyttöä laajemmin yhteiskuntatieteessä ja sosiaalityön tutkimuksessa. Kuitenkin sosiaalityön luonnollinen narratiivisuus luo luontevan pohjan lähestymistavan käyttöön sosiaalityön tutkimuksessa; sosiaalityön käytäntö ja tutkimus perustuvat puheeseen ja vuorovaikutukseen asiakkaiden kanssa ja narratiivisen tutkimuksen tärkein tutkimusalue on myös ihmisten välinen vuorovaikutus. (Riessman and Quinney 2005; Phillips, Joan & MacGiollari, Denise & Callaghan, Sue 2012). Sekä narratiivisten metodien että sosiaalityön käytäntöjen painopiste on asiakkaiden kertomuksissa ja äänen antamisessa marginaalissa eläville ryhmille. Narratiiviset menetelmät sopivat hyvin sosiaalityön paradigmaan, koska ne ovat moniulotteisia, ja pyrkivät kokoamaan ymmärrystä ihmisten elämästä psykologisista ja sosiologisista näkökulmista. (Baldwin 2013, 3; Larsson & Sjöblom 2010, 278-279.)

Sosiaalityössä, ja siinä tapahtuvassa arvioinnissa, asiakkaiden kertomusten arvioiminen on tärkeässä asemassa. Perheiden monimuotoiset tilanteet vaativat rikasta ja vivahteikasta ymmärrystä perheistä ja vaihtoehtoisista narratiiveista. Asiakkaiden kertomukset tuovat parhaimmillaan esille kertojan vahvuudet ja heidän omat voimavaransa ja kykynsä muutokseen. (Bunting & Lazenbatt 2016, 484, 498.) Sosiaalityöntekijät pyrkivät työssään ymmärtämään asiakkaidensa tilannetta ja tarinaa heidän sosiaalisessa, kulttuurisessa ja

poliittisessa kontekstissaan, ja tästä positiosta he toimivat sosiaalisen muutoksen, yksilön voimaantumisen ja hyvinvoinnin, sekä ihmissuhteiden ongelmien ratkaisijoina. Narratiivit ovat läsnä jokaisessa osa-alueessa ja niiden ymmärtäminen auttaa sosiaalityön käytännön ja teorian ymmärtämisessä. Kertomusten ymmärtäminen moniulotteisina on tärkeää, jotta sosiaalityössä voidaan ymmärtää asiakkaita. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden tulisi myös tiedostaa sosiaalityön ammatilliset narratiivit, jotka ohjaavat työtä; narratiivisen ympäristön ymmärtäminen vaatii niin yhteiskunnallisten kuin myös organisatoristen ja teoreettisten narratiivien ymmärrystä. (Baldwin 2013, 3,8).

Sosiaalityöntekijä kohtaa asiakkaan usein kriisitilanteessa, jolloin asiakkaan oma normaali, jokapäiväinen narratiivi ei enää toimi. Asiakas tarvitsee sosiaalityöntekijän apua ja tukea uuden narratiivisen juonen kehittämisessä. (Baldwin, 2013, 67.) Narratiivisia metodeja voidaan käyttää työmenetelmänä sosiaalityössä asiakkaiden elämäntarinan uudelleen luomiseen. Asiakkaiden kanssa yhdessä luotu uusi tarina auttaa heitä selviytymään paremmin kriisiytyneessä elämäntilanteessa. (Larsson & Sjöblom 2010, 272.) Sosiaalityön käytäntöön sopivat Larssonin ja Sjöblomin mukaan psykoterapeuttiset menetelmät, jotka perustuvat psykodynaamiseen, kognitiiviseen ja konstruktionistiseen lähestymistapaan.

Narratiivien ymmärtäminen on tärkeää sosiaalityössä myös siksi, että on tärkeää tiedostaa miten kertomukset syntyvät. Kertomukset ovat kertojien itsensä luomia, ja kertoja kertoo tarinansa pitäen mielessään yleisön, joka häntä kuuntelee. Kerrotut tarinat on valittu ja laitettu tiettyyn järjestykseen ja yleisö, eli sosiaalityöntekijä, vaikuttaa omalta osaltaan siihen, minkälaisen tarinan asiakas kertoo. Narratiivien ymmärtämiseen liittyy sosiaalityössä myös laajempien, yhteiskunnan perusnarratiivien, ymmärtäminen. Perusnarratiivit ja teoriat ohjaavat sosiaalityöntekijän ymmärrystä yhteiskunnasta. (Baldwin 2013, 8-9.) Kertomukset auttavat sosiaalityöntekijää myös ymmärtämään eri ihmisryhmiä. Eri ryhmillä on usein omia peruskertomuksiaan, joihin he ovat sosiaalistuneet. Näiden kertomusten ymmärtäminen auttaa sosiaalityöntekijää ymmärtämään ryhmien sisäistä dynamiikkaa, ryhmien suhteita ja yhteyksiä muihin ryhmiin. (Baldwin, 2013, 9.)

Sosiaalityötä ohjaavat ja raamittavat sosiaalityön eettiset periaatteet. Sosiaalityön arvot, käytännöt ja etiikka kumpuavat alan eettisistä säännöksistä. (Baldwin, 2013, 59-71.) Suomessa sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet löytyvät Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestön Talentian Oy:n julkaisemana. Sosiaalialan työn tavoitteiksi on kirjattu ihmisten hyvinvoinnin lisääminen ja ”ihmisarvo, ihmisoikeudet ja sosiaalinen

oikeudenmukaisuus ovat ammattietiikan lähtökohtia.” (Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet 2017, 10.) Sosiaalityöntekijän on tuettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja myös asiakaslähtöisyys on keskeinen osa sosiaalityötä. Asiakaslähtöisyys tarkoittaa asiakassuhteen etenemistä ”asiakkaan määrittelemien ja esiin nostamien tarpeiden kautta. Asiakaslähtöisyys toteutuu, kun asiakas kokee aidosti osallisuutta.” (Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet 2017, 11). Sosiaalityöntekijä pyrkii ratkaisemaan asiakkaan ihmissuhdeongelmia, edistämään itsenäistä elämänhallintaa ja tukemaan asiakkaan elämässä tapahtuvaa sosiaalista muutosta. Osallisuus nähdään eettisten ohjeiden mukaan toiminnassa kehittyvänä tunteena ”voimaantumista ja valtaistumisesta, tasavertaisesta toimijuudesta ja palveluiden käyttäjien asiantuntijuuden hyväksymisestä ja hyödyntämisestä.” (Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet 2017, 16.) Baldwin (2013, 10, 62-67) tuo esille, että asiakkaan narratiivisen toimijuuden edistäminen ja ylläpitäminen on suoraan yhteydessä asiakkaan osallisuuden ja itsenäisen elämänhallinnan ylläpitämiseen. Sosiaalityöntekijöiden on työssään kiinnitettävä huomiota siihen, että asiakkaalle annetaan mahdollisuus ja kyky, jotta he pystyvät itse luomaan tarinaansa. Jos sosiaalityöntekijä käyttää narratiivisuutta työssään hyväkseen, hän pystyy huomioimaan narratiivien yhteiskunnalliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja henkilökohtaiset ulottuvuudet. Narratiiviseen etiikkaan kuuluu asiakkaan tarinan ymmärtäminen kaikkien narratiivisten ulottuvuuksien sekä asiakkaan yksilöllisen, henkilökohtaisen tarinan kautta. Narratiivien ymmärtäminen auttaa sosiaalityöntekijöitä myös ymmärtämään vallan käsitettä ja sitä miten valta toimii. Sosiaalisen oikeuden saavuttamiseksi on tärkeää ymmärtää kuka käyttää narratiivista ääntä ja narratiivista pääomaa.

Narratiivi on parhaimmillaan väline, joka auttaa sosiaalityöntekijöitä tasa-arvon saavuttamisessa työssään. Kun narratiivin kertomiselle annetaan tarvittava tilaisuus ja välineet, kuka tahansa pystyy muodostamaan kertomuksia elämästään. Narratiivi voi tuoda esille elämän kompleksisuuden, nyanssit, paradoksit, ironian ja monimuotoisuuden. Narratiivia ei tarvitse yksinkertaistaa tiettyyn muottiin ja sen käyttö sosiaalityön monimutkaisella kentällä voi hyvinkin toimia sosiaalityön suunnannäyttäjänä ja työkaluna. (Baldwin 2013, 133-135.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä osiossa kuvailen, kuinka aion tutkimukseni toteuttaa. Esittelen tarkat tutkimuskysymykset, tutkimuksen metodologisen lähtökohdan, analyysitavan ja tutkimuksen eettisyyteen liittyvät seikat.

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksellani haluan selvittää sitä minkälaisia merkityksiä ihminen antaa arjelle ja arjen toimijuudelle omassa elämäntarinassaan. Minua kiinnostaa se, miten arjen toimijuutta määritellään ja miten yhteiskunnan sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset rakenteet arjessa mahdollisesti näkyvät pakolaisen rakentamassa omaelämäkertomuksessa ja arjen toimijuudessa. Haluan pohtia, mistä palasista arkea ja toimijuutta rakennetaan.

Etsin omaelämäkerroista arjen toimijuuden ja arjen eri ulottuvuuksia lähinnä aineistolähtöisesti, mutta arjen teoriaa mielessä pitäen. Kiinnostavaksi muodostuu se, miten arjen toimijuus on koettu ennen pakolaisuutta ja miten arjen odotukset ja sille luodut merkitykset vaikuttavat kokemukseen arjesta ja elämönhallinnasta uudessa kotimaassa. Kuinka arjen hallintaa pyritään ottamaan haltuun ja miten arjen toimijuus rakentuu? Miten arjen toimijuus rakentuu erilaisissa yhteiskunnan luomissa reunaehdoissa ja miten pakolaisen omat resurssit vaikuttavat arjen toimijuudelle annettuihin merkityksiin?

Kysymykseni aineistolle liikkuvat kahdella eri tasolla: toisaalta minua kiinnostavat yksilön antamat merkitykset aihealueelleni, toisaalta kiinnostuksen kohteena on myös se yhteiskunnallinen kehikko, konteksti, jossa elämäntarinat ovat syntyneet.

Tutkimuskysymykseni ovat:

-Minkälaisia merkityksiä arjen toimijuudelle annetaan Suomeen saapuneiden pakolaisten elämäkerroissa?

-Miten yhteiskunnan asettamat reunaehdot näkyvät pakolaisten elämäkerroissa ja vaikuttavat heidän arkeensa ja toimijuuteensa?

Etsin aineistosta tyypillisiä arjen toimijuuden tarinoita. Koska arjen toimijuutta ei ole olemassa ilman arkea, ovat arjen toimijuuden tarinat samalla kuvauksia arjesta. Etsin arkea ja

toimijuutta pakolaisten koko elämäkerran ajalta katsoen arjen toimijuutta sekä kotimaassa, pakomatalla että Suomessa.

4.2 Metodologinen lähtökohta

Tutkimukseni metodologisena lähtökohdan muodostaa arki ja arjen toimijuus käsitteinä sekä sosiaalinen konstruktionismi. Näen, että kieli, jota käytämme, ei vain kuvaa maailmaa, vaan tuottaa samalla tulkintoja, merkityksiä sekä järjestyksiä. Näillä tuotetuilla merkityksillä on konkreettisia seurauksia. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan merkitysten tuottaminen, eli konstruointi, on aina riippuvainen ympäristöstään ja siitä kontekstista, jossa kieltä luodaan. Kirjoittajan tulkinnat eivät siis ole koskaan ainoastaan subjektiivisia vaan kirjoittamishetken konteksti määrittelee sitä, minkälaiseksi teksti muodostuu. Kontekstina ovat ihmisen julkinen identiteetti ja erilaiset sosiaaliset kategoriat sekä institutionaaliset ja diskursiiviset vallan muodot. Konstruktionistinen suhde kieleen tarkoittaa sitä, että kertomuksen kirjoittajat ovat tavoitteellisia kielensä käytössä: he pyrkivät tarkoituksellisesti johonkin kirjoituksillaan. (Huttunen 2002, 23-24.)

Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta arjen eri käytännöt ja niiden kuvaukset ovat siis rakentuneita, ja todellisuus on tuotettua. Arjen käytäntöjä ei ainoastaan suoriteta, vaan niistä puhutaan. Todellisuus, tai arki, ei ole koskaan täysin objektiivisia havaintoja eikä näyttäydy sellaisenaan. Arjen puheessa ja siitä tuotetussa kielessä on moninaisuutta, ristiriitoja ja näiden seurauksia. Puheen ja kielen erittely tuo arjen käytäntöjen rakenteellisen ja kulttuurisen moninaisuuden esille. (Repo, 2009, 41, 43.)

Tässä tutkimuksessa merkityksellistän pakolaisuutta ja arjen ilmiöitä ja erityisesti arjen toimijuutta, ja uskon, että tuotetun kielen takana vaikuttavat monet yhteiskunnalliset ja kulttuuriset raamit, jotka ohjaavat sitä, mitä ja miten asioista kerrotaan. Tutkimus on siis sosiaaliseen konstruktionismiin pohjautuva.

4.3 Aineisto

Tutkimukseni aineisto koostuu Suomeen tulleiden pakolaisten itse kirjoittamista elämäkertoista. Aineistoni pakolaisista löytyy sekä turvapaikanhakijoita että kiintiöpakolaisia, mutta käytän kaikista kirjoittajista termiä pakolainen. Yksi analyysini osa keskittyy tosin ainoastaan turvapaikanhakijoihin. Tutkimusaineistoni koostuu Suomeen saapuneiden pakolaisten elämäntarinoista ja elämäkerrat on kirjoitettu 1990-luvun

loppupuolella osana maahanmuuttajille järjestettyä kirjoituskilpailua. Analyysin aineisto on saatu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta. Elämäkerrat on kirjoitettu pakolaisten äidinkielellä ja käännetty kilpailua varten suomeksi. Yksi elämäkertomus on analysoitu englannin kielestä. Kirjoittaja oli päättänyt kirjoittaa tarinansa englanniksi ja jostain syystä aineistoista ei löytynyt suomenkielistä käännöstä. Laura Huttunen (2002) on tehnyt väitöskirjansa kilpailun aineistosta ja pyytänyt kirjoituksia väitöstään varten.

1990-luku Suomessa on merkittävää aikaa, sillä silloin Suomi vastaanotti ensimmäiset kiintiöpakolaisensa ja tuosta vuosikymmenestä eteenpäin maahanmuuttajien määrä Suomessa on kasvanut tasaisesti. Vaikka aineisto ei ole uusi, voidaan sen perusteella silti mielestäni edelleen tehdä ajankohtaista analyysia arjesta pakolaisuuden kautta. Arki ja pakolaisuus käsitteinä ovat säilyneet kuitenkin muuttumattomina ja aineiston kautta voidaan tehdä päätelmiä myös tämän päivän arjesta ja pakolaisuudesta käytettyjen käsitteiden kautta. 1990-luvun aineiston käyttöön vaikutti myös se, että uudempaa, kattavaa, aineistoa ei löydy. Aika- ja resurssipulan vuoksi uuden aineiston tuottaminen ei myöskään ollut tämän tutkimuksen puitteissa mahdollista.

Maahanmuuttajien kirjoittamista elämäkerroista yhteensä 26 on aineistossa pakolaisen kirjoittamaa. Pakolaisuus -käsite nousee aineistoista esiin elämäntarinan kautta, jossa kuvaillaan kirjoittajan hakeutumista pakolaiseksi. Osa kirjoittajista on myös itse käyttänyt kertomuksessa itsestään termiä pakolainen. Aineiston analyysin alkuvaiheessa olen tutustunut kaikkiin kertomuksiin ja pakolaisten kirjoittamista elämäkerroista 24 päätyi analyysini kohteeksi. Kaksi kirjoitusta karsiutui niiden epäselvän kirjoitustyylin vuoksi pois tutkimuksesta. Osa 24 kirjoituksesta on yli 20-sivuisia ja jotkin vain yhden sivun mittaisia. Karkeasti voi sanoa, että puolet kertomuksista on yli 10-sivuisia ja toinen puoli alle 10-sivuisia. Pisin kertomus on sivumäärältään 50-sivuinen, kaksi kertomusta on noin 30-sivuisia ja noin 20-sivuisia kertomuksia on 4 kappaletta. Noin 15-sivuisia kertomuksia on kolme kappaletta ja noin 10-sivuisia on 3 kappaletta. Loput kertomukset ovat alle 10 sivun mittaisia, ja näistä 4 kappaletta on kahden sivun mittaisia ja 4 kappaletta vain sivun mittaisia. Yhteensä analysoitavaa tekstiä on 327 sivua. En karsinut tekstejä pois analyysistä vain niiden lyhyden vuoksi, vaan päätin katsoa enemmän niiden sisällön soveltuvuutta analyysini. Vaikka sivun mittainen elämäkerta kuulostaa lyhyeltä, niin minulle tärkeintä oli se, että se tuottaa jotakin olennaista analyysiani varten. Sivun mittaisista elämäkerroista löytyi myös materiaalia analyysiini, joten päätin ottaa ne mukaan tutkimukseeni. Aineistosta jotkin tarinat kuvaavat

kotimaan arkea yksityiskohtaisesti ja Suomessa oloaika vain suppeasti. Toiset tarinat keskittyvät enemmän kuvaamaan elämää Suomessa.

Kertomusten alkukielet ovat albania, persia, kurdi, turkki, vietnam, serbokroatia, bosnia, arabia ja englantia. Turkinkielisiä, persiankielisiä, venäjänkielisiä ja englanninkielisiä kertomuksia on kaikkia yksi kappale. Arabian- ja albaniankielisiä kertomuksia oli eniten. Arabiankielisiä on yhteensä 5 ja albaniankielisiä myös 5. Lisäksi kurdinkielisiä kertomuksia on 3, vietnaminkielisiä 2, bosniankielisiä 3 ja serbokroatiinkielisiä 2. Englanninkielisen kertomuksen kirjoittaja on somalialainen. Kertomusten pakolaisten tarinat tulevat siis suurimmaksi osaksi Balkanin maista ja Lähi-idästä. Tämä reflektoikin hyvin 1990-lukua, jolloin suurimmat pakolaisryhmät saapuivat Balkanilta ja Lähi-idästä. Somalialaisia pakolaisia on myös 1990-luvulla saapunut paljon, mutta jostain syystä kirjoituskilpailuun oli vastannut vain yksi somalialainen. Tämä saattaa kertoa pakolaisryhmien välisistä koulutuseroista. Kirjoituskilpailuun osallistuminen vaatii vähintäänkin luku- ja kirjoitustaitoa, joten väistämättä vähiten koulutetut pakolaiset ovat karsiutuneet tästä aineistosta pois. Varsinaista syytä tiettyjen ryhmien osallistumiseen tai osallistumattomuuteen voin kuitenkin vain arvailla, koska tästä ei ole olemassa tietoa.

Tarinat, joita vertailen, ovat siis eri kansallisuuksiin ja etnisiin ryhmiin kuuluvien kirjoittamia, mutta en tarkastele tutkimuksessa kansallisuus- tai kieliryhmien välisiä eroja sinällään. Tutkimuksen on tarkoitus tuottaa tietoa arjesta pakolaisilla yleisellä tasolla, mutta henkilökohtaisena, subjektiivisena kokemuksena.

4.4 Elämäkerrat aineistona

Olen käyttänyt elämäkertoja aineistonani, sillä elämäkerrallisuuden ja narratiivisuuden käyttämisen pakolaisteksteissä on nähty tuovan pakolaistyönkentälle arvokasta tietoa. Menetelmät antavat pakolaisille mahdollisuuden puhua suoraan omalla äänellä, sekä auttavat ymmärtämään pakolaisen yksilöllisen kokemuksen kompleksisuuden ja rikkautta. Omaelämäkerrallisuus voi myös auttaa pakolaisia voimaantumisen ja tunteiden oman elämän hallinnasta, sekä samalla tuoda ilmi aukkoja viranomaisten tietämyksessä. Omien tarinoiden voidaan kuvata kertovan erityisen paljon siitä, kuinka pakolaiset näkevät oman elämänsä ja maailman ympärillään. (Powles 2013.) Omien juurien tunteminen on olennaista ihmisen itsetunnon kehittymiselle sekä turvallisuuden tunteelle. Monille oman perheen ja suvun historian sekä perhesuhteiden tunteminen on itsestäänselvyys. Pakolaisilla, adoptoiduilla ja esimerkiksi orvoilla saattaa olla näiden tietojen kohdalla paljon aukkoja.

(Smart 2007, 81). Se, että analyysini elämäntarinat ovat eri mittaisia, ja kirjoittajat ovat saaneet vapaasti valita, mitä elämästään kertovat, kunnioittaa mieleistäni hyvin elämäkertakirjallisuuden olemusta ja ihmisen omaa valintaa siinä, mitkä asiat omasta elämästään ovat tärkeitä, ja mitä he haluavat tuoda muiden tietoon.

McAdamsin (1993, 12-13) mukaan elämäntarinassa ihminen ei löydä itseään, vaan luo itsensä. Elämäntarinassa on alku, keskikohta ja loppu sekä juoni ja luotu henkilöahmo. Sizoo (1999) kutsuu elämäntarinaa käännökseksi, joka on tehty tapahtumien havainnoinnista. Elämäntarina käsittelee kokemuksia ja tapahtumia sekä tapahtumista kertovia tarinoita. Sizoon mukaan elämäntarina on vaistonvaraisesti analyttinen; elämäntarinassa ihminen esittää syitä ja seurauksia tapahtumille valikoiden. Elämäntarinassa kertoja muokkaa ja käsittelee sekä omaa että muiden identiteettiä, ja nämä identiteetit ohjaavat tarinassa heidän tekojaan. (Emt., 23.) Elämäkerrat ovat aina tietyssä paikassa, tietyssä aikana ja tietynlaiselle yleisölle luotuja tulkintoja. Elämäkerrassa kirjoittaja tulkitsee ja antaa merkityksiä sekä menneisyydelleen että nykyisyydelleen. (Huttunen, 2002, 36.)

Elämäkerrallisen lähestymistavan taustana on Syrjälänkin (2007) mukaan näkemys identiteettien ja elämän rakentumisesta tarinoina (Emt., 230.). Elämäkertatutkimuksessa tutkittavalle elämäntarinan kertominen voi auttaa löytämään kokonaiskuvaa elämästä ja myös integroimaan eri kokemuksia ja elämänvaiheita. On havaittu, että liikkuvuus ja voimakkaat sosiaaliset muutokset synnyttävät tarvetta muistella mennyttä elämää. Muutokset, jotka voivat olla maantieteellisiä, sosiaalisia tai elämänvaiheeseen kuuluvia, yleensä johtavat ihmisen arvioimaan uudelleen sitä, mikä on mennyt. Elämäntarinan kertominen voi myös auttaa tutkittavaa jossain tapauksissa elämäkriisin kohtaamisessa. (Hyry 1995.) Omaelämäkerrat ovat myös hyvä metodinen väline, kun hahmotetaan tapoja, joilla globaalisti liikkuvat ihmiset voivat luoda merkityksiä oman elämänkaaren pohtimisesta ja elämänsä eri kulttuurisista ja sosiaalisista konteksteista. (Eastmond 1996 ref. Huttunen 2002, 17.)

Elämäkertoja omasta elämästään kirjoittaa ainoastaan marginaalinen joukko ihmisiä, eikä suurin osa ihmisistä koskaan tule kirjoittamaan itsestään elämäkerta. Elämäkerran kirjoittajia yhdistää Roosin (1987, 31) mukaan jokin motivaatio kertomuksen kirjoittamiseen. Roos on huomionnut, että usein elämäkerran kirjoittajissa näkyy tietty herkkyyys, ja elämässä koettujen asioiden voimakas vaikutus ihmiseen.

Elämäkertojen aineistona käyttäminen pakolaiskontekstissa on siis erityisen perustelua niiden voimaannuttavan, oman äänen esille tuovan ja jopa terapeutin luonteensa vuoksi. Lisäksi

elämäkerrat voivat lukukokemuksena tarjota lukijalle oivalluksia omasta elämästä. Elämäkerrat ovatkin kiehtovia siksi, että niissä on yhtymäkohtia omaan elämäämme: pystymme samastumaan kirjoittajaan, koska jokaisessa tarinassa on aina jotakin tuttua. Elämäkertomukset ovat myös opettavaisia, sillä ne ovat kuitenkin ainutkertaisia ja ainutlaatuisia. Elämäkerrat ovat aina uniikkeja, mutta ne noudattavat samalla historian, yhteiskunnan ja ihmisten ikäkausikehityksen luomaa sidottua kaavaa. (Emt., 31.)

Elämäntarinoiden tutkiminen on hyvä keino tutkia ihmisen jatkuvaa elämän tarkoituksen ja merkityksen etsintää, sekä sitä mitä kokemuksia ja ongelmia ihmiset kokevat muutoksissa toisesta elämänympäristöstä toiseen. Elämäkertojen tutkiminen voikin myös parhaimmillaan valoittaa sitä, kuinka ihmiskunta reagoi historiallisesti ja kulttuurisesti muuttuvaan ympäristöönsä. (Goodson 2013, 20; Rustin & Chamberlayne 2002, 2.) Yhteiskunnan muuttuessa myös kaikenkattavat perusnarratiivit, joiden mukaan monet ovat tottuneet elämään ja tekemään valintoja, muuttuvat. Taloudelliset muutokset ja poliittiset päätökset muokkaavat ihmisten mahdollisuuksia ja valintoja. Aiemmat maatalous- ja teolliset yhteiskunnat tarjosivat ihmisille valmiita sosiaalisia skriptejä, joiden mukaan ihmiset valitsivat identiteettinsä. Sosiaaliset rakenteet kuten sosiaalinen luokka, laajennetut perheet, työelämäyhteisöt ja pitkät työsuhteet loivat pysyvien identiteettien rakenteet. Individualisaation myötä ihmisillä on myös enemmän vapauksia valita omia yksilöllisiä elämänpolkujaan. On kuitenkin huomattava, että sosiaalinen asema ja kulttuurinen konteksti kuitenkin määrittävät edelleen usein niitä valintoja, joita ihmiset tekevät ja pystyvät tekemään. (Rustin 2000, 33-34; Goodson 2013, 20-25.)

Elämäkertatutkimuksen piirissä on erilaisia näkökantoja siihen, kuinka ihmisen tarinan ja identiteetin vaihtelu tulisi ottaa huomioon (Goodson, 2013, 112.) Itse (self) voi olla monia eri asioita riippuen siitä, mikä ajanjakso ihmisen elämässä on menossa. Post-modernissa teoriassa nähdään myös, että ihmisen identiteettiprojekti muodostuu muuttuvista ja useista eri narratiiveista. Joidenkin tutkijoiden mukaan jatkuvuutta ja pysyvyyttä narratiiveista ei ole mielekästä edes etsiä. (McAdams, Josselson & Lieblich 2001; Goodson 2013, 112.)

On myös kritisoitu sitä, voiko ihmiselämää ja narratiivia edes verrata toisiinsa? Joidenkin tutkijoiden mukaan elämästä tulee kertomus ainoastaan, kun se on kerrottu. Oikeassa elämässä ei ole juonta: alkua, loppua ja keskikohtaa; rakennetta ja johdonmukaisuutta. Kertomus on aina rakennettu, eivätkä oikeat elämäntapahtumat, oikea elämä ja oikea minuutemme ole aina olennaisia kertomukselle. Toisaalta, elämä ei vain tapahdu

summittaisesti täysin meidän tietoisuutemme ulkopuolella, vaan ihminen tekee tietoisia valintoja elämässään. Voidaan siis sanoa, että sekä kertomukset että elämä itsessään on tiettyjen valintojen varaan rakennettua ja luotua. Toisaalta oikeassa elämässä olemme tiettyjen taustatekijöiden vankeja: kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset ulottuvuudet määrittävät niitä valintoja, joista ylipäänsä pystymme valitsemaan. (Crossley, 2000, 52-56.)

Rustin ja Chamberlayne (2002, 2-3) ovat sitä mieltä, että yksilöllistä tarinaa ei ole olemassa; on olemassa vain yksilöitä, jotka ovat yhteydessä toisiinsa ja laajempiin sosiaalisiin rakenteisiin, sosiaalisiin verkkoihin ja kulttuureihin. Yksilöiden kokemusten avulla pystytään hyvin tutkimaan sitä, kuinka yhteiskunta koostuu jaetuista normeista, uskomuksista ja ajattelun malleista.

Goodson (2013, 30-31) on Rustinin ja Chamberlaynen kanssa samoilla linjoilla ja kritisoi elämäntarinoiden tutkimista sellaisenaan ja näkee ongelmakohtia tutkimusperinteessä. Myös Goodsonin mukaan vaarana on liiallinen kiinnittyminen ihmisen yksilölliseen kokemukseen, jolloin jätetään huomioimatta kollektiiviset olosuhteet ja historiallinen konteksti. Hyvärinen (2006) kritisoi myös samaa asiaa todeten, että aloittelevat tutkijat tekevät virheen siinä, että yleiset yhteiskunnassa vallitsevat tyyppitarinat analysoidaan yksilölliseksi ja ainutlaatuisiksi kokemuksiksi. Goodson (2013, 30-31) painottaa, että elämäntarinat tulisi lisäksi aina nähdä oman aikansa luomuksina. Ongelmana elämäntarinoissa on kuitenkin usein se, että niissä ei suoraan tuoda esille tiettyjä kulttuurisia ja sosiaalisia viitekehyksiä, vaan tutkijan täytyy uudelleen kontekstualisoida tekstejä. Goodson esittääkin, että elämäntarinoiden sijaan tutkijoiden tulisi keskittyä elämänhistorioiden (*life history*) tutkimiseen. Elämänhistoriatutkimuksessa historialliset ja kulttuuriset viitekehykset otetaan huomioon yksilöllisen elämäntarinan kehikossa. Mielestäni elämänhistoria terminä on lähellä Hännisen sisäisen tarinan -käsitettä. Käytän tutkimuksessa kertomuksista kuitenkin yksinkertaisesti käsitettä elämäkerta, sillä se kuvaa mielestäni ymmärrettävästi kertomusten luonnetta ilman tarkempia käsitteen avauksia.

Aineistoni koostuu siis pakolaisten kirjoittamista elämäkertoista ja elämäkertoja sekä tutkimusperinnettä kunnioittaen kiinnitän analysoidessani huomioni sekä elämäkertomusten ainutlaatuisuuteen, mutta myös niiden yhteiskunnalliseen kontekstiin. Elämäkerta-aineisto sopiikin tämän takia hyvin tutkimustehtäväni aineistoksi sen ollessa samalla kertaa sekä yhteiskunnallinen että yksityinen. Analysoidessa on varottava kontekstin tai elämäkerran kirjoittajan elämänvaiheen ja historiallisen ajanjakson unohtamista. Tutkimuskysymyksiäni

liikkuvat kuitenkin sekä subjektiivisella että yhteiskunnallisella tasolla, joten molemmat tasot tulevat luontevasti huomioiduksi.

4.5 Aineiston analysoiminen

Analyysikappaleessa käyn läpi, miten olen tehnyt analyysini, sekä kerron mistä lähtökohdista olen arkea ja arjen toimijuutta analysoinut. Esittelen aineiston analyysitavan ja kerron miten analyysini eteni yksityiskohtaisesti.

Tutkijat, jotka edustavat narratiivista lähestymistapaa, kuvailevat narratiivista lukutapaa kolmen eri kertomuksen jatkuvaksi keskinäiseksi dialogiksi. Lukutavassa on otettava huomioon kertojan äänen mukanaolo, taustateoria sekä lukijan reflektiivinen aineiston tulkinta ja lukutapa. Narratologiassa tekstin ja teorian keskinäinen riippuvuus ja vuorovaikutus on jo pitkään tiedostettu. (Kujala 2007, 27-28). Narratiivisen analyysin kohteena oleva teksti ja sen rakenne ohjaavat sitä, miten analyysi tapahtuu. Käsitteet, joiden avulla tekstiä luetaan, ohjaavat myös sitä, mitä tekstistä löytyy (Lehtimäki 2009, 43).

Narratiivisen analyysin perusanalyysitavat ovat Polkinghornen (1995) määrittelemiä. *Narratiivien analyysi* on kertomusten luokittelua: aineistoa tiivistetään tapaustyypeiksi, kielikuviksi tai kategorioiksi. *Narratiivinen analyysi* painottuu uuden kertomuksen tuottamiseen löytyneiden keskeisten teemojen pohjalta. (Polkinghorne 1995, 6–9.) Omassa tutkimuksessani en puhtaasti käytä kumpaakaan analyysitapaa, mutta analyysissä yhdistyy osittain molempien analyysitapojen käyttö. Tiivistän aineistoa löytämiini teemoihin ja näitä teemoja hyväksikäyttäen luon uuden juonellisen kertomuksen, joka kulkee koko analyysin läpi. En kuitenkaan luo varsinaista uutta kertomusta. Löytämäni teemat muodostavat kuitenkin analyysissä kronologisesti etenevän kertomuksen.

Narratiivisen aineiston analyysitapoja tutkiessani löysin Riessmanin (2008) esittelemän temaattisen narratiivisen analyysin tavan, ja se tuntui sopivan hyvin oman aineistoni analyysitavaksi. Temaattinen narratiivinen analyysi muistuttaa sisällönanalyysiä. (Emt. 53-54; 73-76) Sisällönanalyysi on hyvä analyysitapa analysoitaessa laajoja kirjallisia aineistoja, ja sen tarkoituksena on tuoda tiivistetty kuvaus aineistosta, jotta siitä pystytään tekemään johtopäätöksiä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91–96, 103). Temaattinen narratiivinen analyysi keskittyy siihen ”mitä” kerrotaan, eikä niinkään keskity tutkimaan sitä ”miten”, ”miksi” tai

”kenelle” asioita on kerrottu. Temaattisen narratiivisen analyysin erottaa pelkästä sisällönanalyysistä se, että narratiivisessa analyysissä kertomus pyritään pitämään ehjänä. Kertomuksista poimitut teemat eivät esiinny analyysissä vain pelkkinä teemoina tai kategorioina vaan analyysi etenee niin, että lukija pystyy edelleen seuraamaan kokonaista kertomusta. Temaattisessa narratiivisessa analyysissä kunnioitetaan narratiiveja ja pyritään siihen, että kertomusten juonellisuutta ei rikota. (Riessmann 2008: 53-54; 73-76).

Temaattinen narratiivinen analyysi tukeutuu usein teoriapohjaan, ja käyttää teoreettisia käsitteitä apuna aineiston teemoittelussa. Lisäksi aineistosta etsitään uusia teemoja. Temaattisessa narratiivisessa analyysissä kertomusten yksilöllinen luonne huomioidaan ja analyysissä hyväksytään se, että kaikkea tietoa ei voi yleistää. Tällainen analyysitapa sopiikin hyvin analyysiin, jossa kertojan oma ääni halutaan tuoda esille. Temaattisessa narratiivisessa analyysissä usein myös otetaan huomioon analyysin tulokset yhteiskunnallisella tasolla. (Riessmann 53-54; 73-76.)

Analyysini aineistoa ei ole kirjoitettu niin, että kirjoittajia olisi tarkoituksella pyydetty kuvailemaan arkeaan, vaan kirjoituspyynnössä maahanmuuttajia on pyydetty kertomaan omin sanoin, millaista heidän elämänsä on ollut ennen Suomeen tuloa ja sen jälkeen. Maahanmuuttajia on pyydetty kertomaan asioista ja tapahtumista, jotka ovat olleet tärkeitä ja kertomisen arvoisia. Analyysin haasteena onkin löytää kuvaillusta elämästä arki. Arjen käsitteellistäminen olikin ajoittain vaikeaa. Huomasin, että teksteissä tyypillistä oli tietty käännekohta, jonka jälkeen varsinainen arjesta puhuminen väheni. Miltei kaikista kertomuksista löytyi tällainen hetki, jolloin arki hajosi tai katosi elämästä. Tästä arjen hajoamisesta ja katoamisesta muodostuikin lopulta yksi teemoista analyysiini. Elämäkertomuksissa oli pitkiä aikoja, jolloin arki tuntui olevan kadonneen eikä arjen kuvailua ollut. Toisaalta tutkimuksen kohteeksi tuli arjen löytäminen näistä ajanjaksoista, joissa näennäisesti arkea ei ollut. Huomasin, että mikä tahansa voi muuttua arjeksi. Analyysistäni tuli oikeastaan mielenkiintoinen matka arjen käsitteiden kritiikkiin ja ylipäänsä arjen käsitteellistämiseen.

Temaattinen narratiivinen analyysini pohjautuu arjen ja arjen toimijuuden teoriaan, etsien arkea ja toimijuutta teksteistä. Analyysi on osaltaan myös arjen teorian kritiikkiä ja näin ollen arkea ja toimijuutta etsitään myös teoreettisten käsitteiden ulkopuolelta ja mahdollisimman luovasti. Temaattinen narratiivinen analyysi säilyttää hyvin aineistoni narratiivisen luonteen,

mutta samalla tiivistää aineistoa teemoihin kuitenkin jättäen yksittäisen kirjoittajan äänen kuuluviin.

Aineistoni analyysi on enimmäkseen aineistokeskeistä, teorian kuitenkin ohjatessa taustalla analyysiä. Minulle oli tärkeää, että käytän aineiston kirjoittajien omia sanoja ja näkökulmia. Analyysiin olen ottanut mukaan tekstiotteita, eli aineistonäytteitä, jotta lukija pääsisi mahdollisimman lähelle aineistoa. Aineistonäytteitä voisi kutsua myös minitarinoiksi, koska ne samalla ovat kokonaisten elämäkertojen sisällä kerrottuja tarinoita arjesta ja arjen toimijuudesta. Sana minitarina kuvastaa hyvin tekstiotteitten luonnetta. Narratiivisen otteen säilyttäminen taas oli minulle tärkeää analyysissä, ja tutkimuksen luotettavuus ja avoimuus mielestäni paranee näiden niin sanottujen minitarinoiden avulla. Olen käyttänyt analyysissä paljon tekstiotteita ja osa niistä on myös varsin pitkiä. Koen kuitenkin, että narratiivinen otteeni kärsisi, jos lukija ei pääsisi tutustumaan juuri siihen, mihin olen analyysi perustanut. Pelkät omat johtopäätökseni ja analyysini tutkimustuloksissa jättäisi lukijalle riittämättömän kuvan siitä, minkälaista analyysimateriaalia olen käyttänyt. Olen lyhentänyt joitakin tekstiotteita, ja olen merkinnyt poistettua kohtaa kolmella pisteellä.

Aineiston analyysi eteni niin, että analysoin aineistoa ensin narratiivisen analyysin mukaisesti katsoen elämäkertoja kokonaisina kertomuksinaan. Halusin paremman käsityksen elämäntapahtumista, ja koostin jokaisen kertomuksen merkittävimmät elämäntapahtumat kronologiseen muotoon ja tiivistin elämäkertomukset lyhyiksi tiivistelmiksi. Useimmat elämäkertomukset olivat jo kronologisessa muodossa kirjoitettuja mutta muutamissa kertomuksissa elämää kerrottiin toisessa järjestyksessä. Tiivistelmiä vertaillen sain kokonaiskäsityksen siitä, miten elämäkerrat vertautuivat toisiinsa ja mitä eroja ja yhtäläisyyksiä elämäkertoista löytyi.

Huomaisin tässä vaiheessa, että sujuvin aineiston analyysin esittämistapa oli tekstiotteiden, eli kertomusten sisäisten minitarinoiden, esittäminen analyysin pohjana. Elämäkerrat olivat kaikki ainutlaatuisia, eivätkä kenenkään elämäntarinan kaikki vaiheet täsmänneet toisiinsa. Näin ollen esimerkiksi tiettyjen tyyppitarinoiden muodostaminen aineistosta olisi mielestäni yleistänyt aineistoa liikaa. Aineiston elämäntarinat ovat kaikki uniikkeja ja kirjoittajien oma tarina ansaitsee tulla huomioiduksi.

Koska olin järjestänyt kertomusten tiivistelmät kronologisesti, oli loogista järjestää myös analyysi kronologiseen muotoon. Aineistoni on jaoteltu kolmeen eri elämänvaiheeseen. Lukija pystyy näin seuraamaan, kuinka pakolaisen arki ja toimijuus muodostuu: mitä arki ja arjen toimijuus on lapsuudessa ja nuoruudessa, miltä arki ja toimijuus näyttää pakomatalla ja minkälaista arki ja toimijuus on Suomessa. Aineiston analyysi muistutti tässä vaiheessa narratiivien analyysiä, ja tässä vaiheessa keskityin nimenomaan kertomusten sisältöön, ja etsin aineistosta teemoja. Luin kertomukset vielä yksi kerrallaan ja merkitsin ylös erilaisia ydinsanoja, joita kertomuksissa esiintyi. Alleviivasin eri väreillä kertomuksiin sisältyvää samantyyppistä arjen kerrontaa. Muodostin lisäksi listoja ja ryhmittelyitä, joka selkeytti työskentelyäni. Luin aineistoa läpi monta eri kertaa ja monilla eri tavoilla. Keräsin yhteen arkeen liittyviä teemakokonaisuuksia. Lukeminen oli sinällään valikoivaa, että katsoin aineistoa nimenomaan arjen teeman läpi. Kun aloin löytämään erilaisia arkeen liittyviä merkityksellisiä teemoja etsin samaa teemaa koskevan tekstin koko aineistosta. Yhdistelin vielä aiheita ja vertailin eri aihealueita toisiinsa.

Vasta tämän vaiheen jälkeen etsin arkipuheesta arkeen liittyvää toimijuutta. Koska arjen käsitettä ei voi erottaa arjen toimijuuden käsitteestä tällainen toimintatapa oli ainut mahdollinen arjen toimijuuden löytämiseksi. Arki ei vain ole olemassa, vaan sitä luodaan. Huomasin arjen kuvailua tutkiessani, että tietyt elämäntilanteet eri elämänvaiheissa vaikuttivat arjen toimijuuteen. Tilanteet eivät välttämättä vaikuttaneet aina toimijuuteen samalla tavalla, mutta tietyssä elämänvaiheessa toimijuus selkeästi muuttui arjessa. Kertomuksista alkoi löytyä yhdistäviä teemoja, jotka vaikuttivat kirjoittajien arjen toimijuuteen. Toimijuus vaihteli teemoissa: jotkin teemat muuttivat toimijuutta, toiset ylläpitivät sitä; osittain toimijuus myös katosi. Teemoja löytyi lopulta yhteensä 11.

Järjestelin vielä kerran aineistoani ja päätin, että nimenomaan kronologisesti etenevän teemoittelun kautta voin tuoda esille sekä kertomusten juonellisuuden, että pakolaisten elämäkertojen tyypilliset teemat arjen toimijuuteen liittyen. Ryhdyin keräämään eri teemojen alle minitarinoita kertomuksista, jotka tuottivat arjen toimijuuden kuvausta tämän teeman mukaisesti. Lopulta jätin analyysiin aina muutamia tekstiotteita, jotka avasivat teemaa hyvin. Osassa kertomuksista kuvailtiin omaa arjen toimijuutta useissa elämänvaiheissa, joissain kertomuksissa keskityttiin enemmän yhteen elämänvaiheeseen. Yhdistelemällä minitarinoita kaikista kertomuksista sain kuitenkin aikaan juonellisesti liikkuvan kuvauksen pakolaisen arjen toimijuudesta kaikissa kolmessa määrittelemässäni elämänvaiheessa.

4.7 Eettiset kysymykset

Tutkielmani tekemiseen liittyy useita eettisiä pohdintoja. Omaelämäkertojen ja elämäkertojen käyttäminen tutkimusaineistona voi aiheuttaa eettisiä ongelmia. Voinko vapaasti käyttää kertomuksia analyysin kohteena, kun kertomukset on kirjoitettu alun perin toisessa tarkoituksessa ja julkaistu eri tarkoitukseen? Onko moraalisesti oikein hyödyntää ihmisten henkilökohtaisia ja intiimejäkin kirjoituksia tutkimuskohteena ilman kirjoittajien lupaa? Kaikki kirjoittajat eivät välttämättä halua tulla yhdistetyksi tämällyyppiseen tutkielmaan. Onko oikein paloitella ihmisten kokemuksia, kaivaa esille merkityksiä, analysoida perinpohjaisesti ja yhdistellä kirjoituksia toisiin tutkielmassa, joka on julkinen ja kuka tahansa voi siihen törmätä? Entä onko ylipäättään oikein tehdä tutkimusta ihmisten kärsimyksistä?

Onko myös tutkielman rakentaminen pakolaisuus –termin ympärille moraalisesti arveluttavaa? Onko järkeä kategorisoida ihmisiä, joita on jo vahvasti kategorisoitu ja tehdä jopa kokonainen tutkielma tuon kategorisaation pohjalle? Onko pakolaisuus – termin käyttäminen myös harhaanjohtavaa ja luo näistä ihmisistä kuvaa ainoastaan pakolaisina, kovaa kokeneina, uhreina ja kärsijöinä? Kaikki eivät halua tulla määritellyksi pakolaisuuden kautta. Ja eikö toisaalta tutkimuksessa ajatukseni ole kertoa pakolaisista nimenomaan heidän elämäntarinoidensa jäseninä – jäseninä elämässä, joka ei ole vain pakolaisuutta vaan sisältää muutakin elämää ja muitakin rooleja?

Tutkielmassani voin yrittää välttää eettiset ongelmakohdat mielestäni kuvaamalla pakolaisuudelle annettuja merkityksiä arjessa kokonaisvaltaisesti, ja välittämällä toisaalta samalla tietoa siitä, kuinka pakolaisuudelle annetut merkitykset välittyvät koko elämäntarinassa. Lisäksi tutkimukseni painopiste on enemmänkin arjen tutkimuksessa, eikä varsinaisesti pakolaisuudessa, mikä vähentää pakolaisuuden merkitystä. Lisäksi tutkimuksen paikantaminen nimenomaan elämäkertatutkimukseen vähentää pakolaisuus –termin tuomaa kategorisointia ja pakolaisuuden määrittymistä pelkästään tuon termin kautta. Itse kirjoitetussa elämäkerrassa kirjoittaja on saanut itse määritellä, miten omasta elämästään kertoo ja minkälaisena ihmisenä itsensä esittelee. Elämäkertojen käyttämisestä taas voidaan ajatella, että ne on jo alun perin julkaistu osana tutkimusta. Voisi kuvitella, että ihminen, joka kirjoittaa elämäkerran omista pakolaisuuden kokemuksistaan myös nimenomaan haluaa ihmisten kuulevan hänen tarinansa ja haluaa lukijoiden ymmärtävän pakolaisuutta paremmin.

Elämäkertoja tutkiessa tutkijan on myös muistettava, että elämäkertatutkimuksessa ei ole kyse vain ”äänen antamisesta” tutkittaville. Tutkijan on oltava kriittinen siitä, kenen ääni tutkimuksessa oikeasti kuuluu. Tutkija päättää mitkä aineistot ottaa tutkimukseen mukaan ja mitä kohtia tutkimuksessa siteeraa. Tutkija päättää myös tutkimuksen fokuksen ja sen mikä tekstissä on kiinnostavaa ja merkittävää, eikä tutkittavilla ole tutkimuksessa annettu mahdollisuutta vastata esitettyihin väitteisiin. Onkin huomioitava, että tasavertainen dialogi ei välttämättä toteudu aineiston kirjoittajien ja tutkijan välillä. (Huttunen, 2002, 40-41.)

4.8 Narratiivisen tutkimuksen validiteetti ja reliabiliteetti

Laadullisen ja narratiivisen tutkimuksen hyvä puoli on siinä, että se pakottaa tutkijan huomioimaan subjektiivisia näkökulmia sen sijaan, että ihmisten kokemukset tiivistettäisiin yhdeksi ideaalityypiksi tai tarinaksi. Määrällistä tutkimusta onkin kritisoitu usein siitä, että tähän tutkimustyyppiin sisältyy yleistämisen vaara, jossa ihmisten kokemukset on supistettu keskiarvoiksi ja muuttujiksi, jotka eivät huomioi yksilöiden elämän koherenssia. Sosiobiografisen tutkimuksen tarkoitus onkin välttää yleistämistä ja ottaa huomioon yksilön näkökulman yhteiskuntiin, joissa he elävät. Narratiivinen tutkimus tuokin parhaimmillaan esille ihmisen yksilöllisiä merkityksiä. (Chamberlayne, Bornat & Wengraf 2000, 9; Goodson 2013, 35; Rustin & Chamberlayne 2002, 3.)

Validiteetilla tutkimuskentällä tarkoitetaan sitä, kuinka todenmukaisia saadut tutkimustulokset ovat. Reliabiliteetti kuvaa sitä, ovatko tutkimustuloksiin vaikuttaneet jotkin satunnaiset tekijät. Jos kertomuksia ja niiden luotettavuutta tarkastellaan validiteetin käsitteen kautta, täytyy keskittää huomio siihen, missä määrin kertomusten väitteet pitävät paikkansa. Validiteetti -käsitteen käyttö narratiivisella tutkimuskentällä on kuitenkin haastavaa, koska narratiivisuus liitetään usein konstruktivistiseen ajattelutapaan. Myös reliabiliteetin arvioiminen on hankalaa. Konstruktivistisen ajattelutavan mukaan todellisuus nimittäin tuotetaan tarinoiden välityksellä eikä tutkimuksessa etsitä yhtä totuutta. Heikkinen (2002b, 195-196) esittää, että narratiivisessa tutkimuksessa oleellista on se, että lukija pystyy ymmärtävään ja eläytymään tutkittaviin henkilöihin. Tärkeää on myös kertomusmaailman uskottavuus. Heikkinen kutsuu tätä narratiivisen tutkimuksen simulaatioksi, jossa voidaan kokea maailma uudella tavalla tutkittavien henkilöiden luomien merkitysten kautta. Kertomuksen todellisuus on kuitenkin tärkeää; Heikkisen mukaan todellisuus on simulaatiossa sisällä. Lukijan on kuitenkin tärkeää ymmärtää kertomuksen funktio:

pyritäänkö kertomuksessa tulkitsemaan ja luomaan todellisuutta simulaationa vai esitetäänkö kertomuksessa väittämiä asiantiloista.

Roos (1987, 35) on myös samaa mieltä, ja muistuttaa siitä, että omaelämäkertoja ei tulisikaan käyttää historiallisen tapahtumaketjun tai elämäkerran kirjoittajan elämän rekonstruoinnin ainoana lähteenä. Roosin mukaan elämäkerrat kertovat olennaisesti siitä, miten elämä on kertojan mielessä konstruoitu ja mitkä asiat siinä ovat tärkeitä ja mitkä toissijaisia. Huttunen (2002, 36) on myös tekstien omassa luennassaan kiinnostunut totuuden sijaan sen tutkimisesta mitä ihmissuhteita, paikkoja ja asioita kirjoittajat valikoivat kerrottaviksi ja toisaalta mitä tietoa näiden valintojen kautta on saatavilla. Tärkeää ei ole se, ovatko asiat tapahtuneet juuri niin kuin ne on kirjoitettu, tai onko kirjoittaja jättänyt jotakin kertomatta.

5 TUTKIMUSTULOKSET – ARKI JA ARJEN TOIMIJUUS KOTIMAASSA

Olen jakanut tutkimuksen tulokset ajallisesti aikaan kotimaassa, aikaan välitilassa -eli pakomatalla tai pakolaisleirillä odottaen- ja aikaan Suomessa. Aineiston kaikista teksteistä ei löydy välttämättä kaikkia ajanjaksoja. Narratiivisen ajattelun mukaisesti, kirjoittajat luovat elämänsä uudelleen kirjoittaessaan, ja tällöin eri elämänvaiheet painottuvat elämäntarinoissa eri tavalla. Lukijan kannalta elämäntarinoiden seuraaminen on kuitenkin helpompaa, kun tutkimus etenee aikajärjestyksessä. Vaikka analyysin kohteena on nimenomaan arki ja arjen toimijuus, kulkee analyysissä mukana myös pakolaisuus, joka lisäksi raamittaa arjelle ja toimijuudelle analyysissä luotuja merkityksiä.

Aloitan aineiston analyysivaiheen käymällä läpi sitä, minkälaisia merkityksiä arjelle ja arjen toimijuudelle annetaan aineistoni kirjoittajien kotimaan arjessa. Käyn läpi eri teemoja, jotka nousevat aineistosta: arkea turvasatamana ja arkea pelkkänä selviytymisenä. Käyn läpi sitä, mitä arjen toimijuudelle tapahtuu, kun arki merkityksellistyy näiden eri teemojen kautta. Elämäntarinoiden arki kotimaassa ei välttämättä ole onnellista tai ei ainakaan kovin pitkään. Elämäkerrat kertovat arjesta, jota ei enää ole, ja toisaalta arjesta, joka on vaikea unohtaa. Arjen ja arjen toimijuuden merkitykset kotimaassa luovat pohjan koko elämälle, ja ovat vaikuttaneet elämäntarinoihin ja arjen toimijuuteen myöhemminkin. Arki on voinut olla traumaattista, jopa hengenvaarallista, ja arki on usein ollut vahvasti sen määrittämää, mitä yhteiskunnassa tapahtuu.

Kaikissa elämäntarinoissa kotimaassa on tapahtunut suuria yhteiskunnallisia mullistuksia: sotaa, konflikteja, poliittista vainoamista. Etsin analyysissäni sitä, miten arjen toimijuus merkityksellistyy tällaisissa arjen oloissa. Useissa elämäkertoissa kirjoittaja on tuonut ilmi sen, kuinka vaikeaa näistä kokemuksista kirjoittaminen on ollut, mutta kuinka tärkeäksi se on koettu. Arki kotimaassa -osio painottuu melkein kaikissa tutkituista elämäntarinoista ja siitä kerrotaan kaikkein eniten. Tämä kertoo sen elämänvaiheen tärkeydestä elämänjanalla. Arkea ja toimijuutta määrittävät tässä elämänvaiheessa ja myöhemminkin useat muutokset ja arjen rikkoutuminen sekä jatkuva uudelleen luominen. Arjen kuvaukset kotimaasta ovat useimmiten kaukana siitä todellisuudesta, joihin arjen tutkimus usein painottuu länsimaisella tutkimuskentällä.

5.1 Toimijuus turvallisessa ja suojelevassa arjessa

Elämäkerrat alkavat miltei kaikki loogisesti kuvailuilla kirjoittajien lapsuudesta ja nuoruudesta. Muutama elämäkerta alkaa myöhemmästä elämänvaiheesta, mutta näistäkin kertomuksista löytyy kuvauksia lapsuuden ja nuoruuden ajasta. Lapsuus ja nuoruus ovat useimpien kirjoittajien elämäkerroissa aikaa, josta löytyy tavallisen arjen kuvailua, ja samalla onnellista elämää. Muissa elämän vaiheissa tällaiset arjen kuvaukset ovat elämäkertomuksissa vähäisiä. Arki on lapsuudessa turvallista ja paikka, jossa arjen toimijuutta on helppo toteuttaa. Toisaalta vaikka arjen kuvailua lapsuudesta ja nuoruudesta löytyykin, niin arkea ja elämää lapsuudessa määrittävät useimmissa kertomuksissa kuitenkin lisäksi epävarmuus ja epätietoisuus tulevaisuudesta. Elämäkertomuksista osassa lapsuus on ollut vielä huoletonta, mutta useimmiten jo elämäkerran alkuvaiheessa kertomuksen sävy alkaa vähitellen muuttua ja pelko ja turvattomuus tulevat osaksi elämää. Arki ja elämä on ollut tavanomaisuudesta poikkeavaa jo lapsena ja nuorena. Miltei kaikissa elämäkerroissa on nähtävänä se, että pakolaisuuteen johtaneet asiat määrittävät elämäntarinaa ja arkea sekä sen kulkua jo vuosia ennen kuin varsinainen pakolaisuus on alkanut. Toimiva arki pystyy kuitenkin kantamaan kirjoittajien elämää ja ylläpitämään toimijuutta niin, että onnellisia hetkiä löytyy myös vaikeista tilanteista.

Arjen tutkimusta esitellessä olen jo todennut, että länsimaisessa tutkimuksessa arjen käsitteessä korostuu sen olemus turvapaikkana yksilölle, ja tilana, jossa rutiineja toteutetaan. Arjen toimijuus vaatii näin tilan, jossa rutiinit tapahtuvat. Tällaista arjen kuvailua löytyy aineiston elämäkerroista juuri useimmiten kirjoittajien lapsuudesta tai joissain tapauksissa myös nuoruudesta ja aikuisuudestakin, riippuen kirjoittajan iästä, ja siitä missä vaiheessa elämää ympärillä oleva yhteiskunta on muuttunut.

Mutta, minä olin se joka ei ymmärtänyt, että tämä on todella sotaa. Halusin käydä ulkona, halusin seurustella ja ehkä rakastua. Vanhemmat kielsivät nuorisoa menemästä kaduille.
(Bosnia 3)

Edellinen tekstiote on nuoren bosnialaisen kirjoittajan kirjoittama. Otteesta voi huomata, että kirjoittaja pyrkii jatkamaan normaalin arjen elämistä. Normaalisessa arjessa hän on vielä toimija, ja tämän hetken haaveet, rutiinit ja tottumukset ovat olemassa. Kirjoittaja haaveilee tavanomaisista, jokaisen nuoren arkeen kuuluvista asioista: rakkaudesta ja seurustelusta.

Monissa muissakin elämäkertomuksissa näkyy, kuinka kirjoittajat pyrkivät säilyttämään arjen rutiinit ja tavanomaisuuden mahdollisimman pitkään. Näin toimitaan, vaikka yhteiskunnan todellinen tilanne on tiedossa. Toimijuutta arjessa ylläpidetään nimenomaan vanhoilla rutiineilla ja tavallisten asioiden tekemisellä ja myös tulevaisuuden kuvitelmien luomisella oman arjen ympärille. Ylläpitämällä toimijuutta arjessa kirjoittajat antavat samalla arjelle suuren merkityksen; arki on kaikkein tärkeintä. Arjen toimijuuden kautta arki pyritään säilyttämään yhteiskunnan ympärillä muuttuessa.

Joskus jopa jonkinlainen arjen huolettomuus onnistutaan säilyttämään vaikeissakin olosuhteissa kuten seuraavassa otteessa jossa bosnialainen kirjoittaja kertoo ajasta kotikaupungissaan Jugoslavian hajoamisen ja sisällissotien alkaessa.

Yhtenä jaksona meillä ei ollut sähköä neljäänkymmeneen päivään, silloin oli todella kauheaa, koska kuukausi oli tammikuu. Myöhemmin aina silloin tällöin sähköä tuli, ja sekin myöhään iltayöstä. En ollut koskaan tullut ajatelleeksi, että näinä hiljaisina öisinä aikoina pesisin tyttärtäni, imuroisin huoneistoa tai silittäisin, mutta näitä kaikkia tehtäviä me suoritimme ja nauroimme, koska vihdoinkin saimme sähköä. (Bosnia 2)

Yllä oleva tekstiote kuvastaa sitä, kuinka kirjoittaja yrittää ylläpitää entistä elämäänsä yksinkertaisilla arjen teoilla. Nämä teot, kuten silitys, imurointi ja tyttären peseminen, saavat uuden merkityksen uudessa elämäntilanteessa. Toki arkiset toimet ovat tärkeitä ja ehkä välttämättömiä, jotta koti ja lapsi pysyvät puhtaina, mutta näen, että tekojen kautta luodaan myös entistä elämää näkyviin. Nämä arjen toimijuuden teot tuottavat naurua ja helpotusta rankkaan elämänvaiheeseen ja toimijuus sekä näiden arkisten tekojen tekeminen pysäyttävät elämän hetkeksi paikalleen siihen mitä se ennen oli. Nähdäkseni arjen teoilla pystytään vielä tarttumaan omaan elämään kiinni, vaikka teot eivät olekaan täysin entisiä; ennen arjen puuhasteluja ei tarvinnut tehdä yöllä eikä sähkön saamista tarvinnut odottaa.

Monessa elämäkerrassa lapsuuden arjen huolettomuutta ja onnellisuutta on mielestäni haluttu erityisesti korostaa, ja tämä ajanjakso painottuu elämän onnellisimpina hetkinä. Alla olevat irakilaisen, kosovolaisen ja bosnialaisen kirjoittajan tekstiotteet kuvastavat tätä huomiota hyvin.

Olen syntynyt tavallisissa oloissa ja kasvanut äidin ja isän sylissä rakastettuna ja hemmoteltuna, koska olen vanhin lapsista. (Irak 2)

Elin eräässä kylässä Kosovon pääkaupungin lähellä, kylä joka oli luonnon kaunis. Elin suuressa perheessä, ja kotimme oli täynnä iloa. (Kosovo 1)

Olin hyvin onnellinen lapsi, enkä koskaan osannut uskoa eläväni toisenlaista elämää. Olin elämää täynnä ja minulla oli tulevaisuudensuunnitelmia. (Bosnia 3)

Näen, että osaltaan kaipuu menneeseen voi värittää arjen kuvausta ja kertoo arjesta, jota ei enää ole, ja joka on nähty tietynlaisena ihanteensa siitä, mitä arki parhaimmillaan voi olla. Kotimaa ja arki nähdään joissain elämäkerroissa kauniina siitakin huolimatta, että lapsuuden jälkeen yhteiskunta on muuttunut kokonaan, ja arki muutoksen jälkeisessä yhteiskunnassa on ollut vaikeaa. Mielikuva arjesta täydellisessä kotimaassa elää siis erityisen vahvana. Alla olevissa tekstiotteissa kirjoittajat ovat käyttäneet sanoja 'täydellinen' ja 'joka asia', mitkä kuvastavat hyvin liioiteltua ihannetta entisen kotimaan arjesta.

Bosniassa oli täydellistä, ja siellä oli kaikkea: meri, vuori, missä voi lasketella, järvi missä voi järjestää leirejä, kauniita kirkkaita jokia ja kaikenlaisia erilaisia luonnonrikkauksia, emme me olisi tarvinneet muuta. (Bosnia 1)

Joka asia kotimaassani inspiroi kauneutta, onnellisuutta, ylhäisyyttä ja lahjoittamista. Ihminen iloitsee kotimaansa oloista ja omaisuudesta maan päällä ja taivaan alla. (Irak 3)

Onnelliset kuvaukset arjesta ja kotimaasta luovat toisaalta pohjaa aktiiviselle arjelle. Arki ja toimijuus löytyvät tasapainoisesta yhteiskunnasta ja toimivasta arjesta. Elämä on onnellista. Kuvauksista käy ilmi se kuinka yhteiskunnallinen tilanne vaikuttaa voimakkaasti siihen, kuinka arkea ja toimijuutta pystytään ylläpitämään. Vakaa yhteiskunta takaa muun muassa työssäkäynnin, joka on yksi arjen ja toimijuuden peruspilareista. Työssäkäynti saa alla olevassa tekstiotteessa bosnialaisen kirjoittajan elämäkerrassa korostetun merkityksen ollen kauneimpia hänen kokemiaan hetkiä elämässä. Mahdollisuus tavalliseen arkeen ja työntekoon sekä sitä kautta toimijuuteen, on ollut elämän kohokohtia, kun elämää katsotaan taaksepäin elämäkertaa kirjoittaessa.

Aloitin työskentelyn 15.4. 1986 ja ne kaikki seitsemän vuotta, jotka työskentelin Banja Lukan perusoikeudessa, ne olivat elämäni kauniimpia hetkiä. (Bosnia 2)

Yhteiskunnan vakauden lisäksi perhe, rakkaus ja rutiinit ovat luoneet tasaisen ja turvallisen arjen, ja arjessa on tiettyä vakauden tuntua, kun kirjoittajat kertovat omasta perheestään, lapsuuden kodistaan ja naapurustostaan, sekä lapsuuden harrastuksistaan. Toimiva arki on

suojellut kirjoittajia ja ylläpitänyt toimijuutta arjessa. Irakilainen kirjoittaja muistelee, kuinka hänen enonsa lauloi hänelle kalastusmatkoilla, jotka lukijalle kuulostavat jopa maagisilta.

... Enkä unohda niitä öitä, kun eno lauloi irakilaisia lauluja, jotka ovat täynnä toiveita ja suruja, ja ympärillämme oli laaja viehättävä vesialue, ja ylhäällä taivaalla kuu paistaa ja näyttää puolikkaalta irakilaiselta hopeiselta leivältä, ja näyttää olevan niin lähellä, että voisi ottaa kädellä kiinni. (Irak 1)

Seuraavassa tekstiotteessa bosnialainen kirjoittaja kertoo kauniisti kotitalostaan, ja yksityiskohtainen arjen kuvailu korostaa sitä, kuinka tärkeitä nämä pienet, tavanomaiset, asiat ovat elämän mittakaavassa olleet.

Melkein koko kesän kaikkien asuntojen ovet olivat auki, niin käytävällä tuoksui kaikenlaisten ruokien tuoksut, kun niitä keitettiin. Ainoastaan syksyisin ei ollut eri ruokien tuoksua, koska silloin tehtiin ajvaria, ja keitettiin marmeladia luumuista, ja sitä tehtiin aina saman ohjeen mukaan. (Bosnia 2)

Tekstiote kertoo toistuvasta, joka vuosi tapahtuvasta rutiinista, luumumarmeladin tekemisestä. Kirjoittaja luo näin tarinaa arjesta, joka on pysyvyydellään tuonut turvaa. Kirjoittaja korostaa sitä, kuinka marmeladia tehtiin aina saman ohjeen mukaan. Marmeladin tekeminen merkityksellistyy kertomuksessa tärkeäksi asiaksi, joka muistuttaa kirjoittajaa menneestä arjesta ja arjen rutiinien tuomasta turvasta. Arki on ollut turvapaikka, jossa omaa arjen toimijuutta on ollut helppo toteuttaa.

Yksi nuorimmista elämäkerran kirjoittajista, 17-vuotias bosnialainen kirjoittaja, säilyttää elämäkerran mukaan lapsuudessaan toimijuuden arjessaan, vaikka ympärillä oleva yhteiskunta on jo murroksessa. Lapsen perhe ja turvaverkko, sekä oma lapsenomainen naiivi usko elämän jatkumiseen samanlaisena kuin ennen, on varmistanut sen, että elämä on jatkunut vakaana.

Olin erittäin kiinnostunut siitä, miten jalkapalloliiga sijoittuu peleissä ja mihin lohkoon se sijoittuu. Minulla ei ollut aikaa ajatella sotaa ja miettiä jatkuvasti poliittisia tyhmiä asioita. Minulle oli tärkeää vain se asia, milloin me menemme elokuussa merelle lomalle. (Bosnia 1)

Nähdäkseni kirjoittaja, joka on ollut vielä lapsi, on onnellisessa tilanteessa, koska hänen ei tarvitse miettiä sotaa tai politiikkaa. Yhteiskunta vaikuttaa hänen silmiinsä vakaalta, ja arjen toistuminen samana ja tutut rutiinit mahdollistavat toimijuuden säilymisen. Vuosittainen lomamatka ja jalkapallon seuraaminen ovat kirjoittajalle tärkeitä arjen kiinnekohtia.

Kirjoittaja pystyy näiden kiinnekohtien avulla säilyttämään kosketuksen vanhaan elämään, arkeen ja omaan arjen hallintaan. Lapsia useimmiten varjellaan totuudelta, ja luultavasti näin kirjoittaja on pystynyt elämään arkeaan normaalisti mahdollisimman pitkään. Yhteiskunnan näennäinen vakaus ja arjen toimijuus ovat siis selkeästi kytköksissä toisiinsa.

Poliittisuus on saman kirjoittajan lapsuuden arjessa mukana positiivisella tavalla, eikä kirjoittaja näe yhteiskunnan murrosta omaa arkea ja toimijuutta rikkovana. Kirjoittaja näkee muutoksen jopa positiivisena asiana. Nähdäkseni lapsuus suojelee kirjoittajaa yhteiskunnallisen tilanteen vakavuuden näkemiseltä.

Minulla oli hyvät arvosanat, eikä minun tarvinnut olla huolissani kouluvuoden loppumisesta. Minä ja ystäväni kävimme loppuvuoden koulua huumorilla. Minulla oli ystäviä eri uskonnoista... Keskustelimme keskenämme siitä, miten mukavaa on, että Bosniasta tulee itsenäinen tasavalta.” (Bosnia 1)

Koulunkäyntiä on usein kuvailtu muissakin kertomuksissa ja erityisesti elämäkertojen alussa osana arkea. Koulunkäynti on työnteon ohella tärkeä arjen ja arjen toimijuuden peruspilari. On olennaista, että kaikki aineiston elämäkerran kirjoittajat ovat käyneet koulua, ja useimmat korkeakouluun asti. Koulussa on opittu arkeen ja elämään tarvittavia taitoja ja luotu pohjaa elämäntarinalle ja toimijuudelle arjessa. Koulunkäyntiä kuvataan elämäkertoissa kuitenkin vain lyhyesti, usein vain mainintoina sivulauseessa. Seuraavissa tekstiotteissa koulunkäynnistä mainitaan mielestäni aineiston kertomuksille kuvaavasti.

Seitsemän vuotiaana aloitin koulun. Ensimmäinen syyskuuta 1962 oli elämäni onnellisin päivä. Silloin näin koulun, opettajan, ja luokkakaverit, mutta nämä 8 vuotta menivät ohi nopeammin kuin lyhyt uni. (Kosovo 2)

Nuku sinä vain, tänään et mene kouluun. (Bosnia 3)

Olin silloin 17-vuotias ja olin lukion viimeisellä vuosikurssilla. (Iran 1)

Mieleeni tulee yksi muisto yliopistoajoilta. Olemme luentosalissa ja professori pitää luentoa. (Turkki 1)

Sivulauseessa mainitut koulunkäynnin viittaukset kuvaavat sitä, kuinka tavallisen arjen kuvaus ei ole ollut kuitenkaan elämäntarinan kannalta olennaista, ja kuvaa sitä todellisuutta, jossa useimmat kirjoittajat ovat eläneet. Elämässä on tapahtunut paljon muita, tärkeämpiä asioita, ja nämä asiat määrittävät enemmän sitä, minkälaiseksi elämä on muokkautunut, ja

mitä siitä halutaan kertoa. Tällaisen tekstin vähyys kertoo paljon siitä, minkälainen elämä pakolaisilla on ollut. Kertomukset on konstruoitu niin, että muunlainen tarina, epätavanomainen elämäntarina, on saanut painavamman merkityksen.

5.2 Toimijuus arjessa, joka on pelkkää selviytymistä

Arjesta teoreettisella tasolla kodintuntuksena ja turvallisena puhuminen ei aina tunnu osuvan aineiston arjen kuvauksiin, vaikka edellisestä analyysiosasta tällaista arkeakin löytyy. Osalle elämäkertojen kirjoittajia arki on ollut täynnä vastoinkäymisiä, tai ainakin arjelle ja elämälle annetut merkitykset ovat voimakkaan negatiivisia, jo lapsesta asti. Arjen toimijuutta löydetään kuitenkin eri tavoilla kuin normaalista arjesta. Toimijuus löytyy näissä kertomuksissa usein selviytymisestä. Tämän analyysiosion tekstiotteet ovat myös useimmiten lapsuuteen ja nuoruuteen sijoittuvia.

Arki on ollut epätavallista ja vaikeaa osassa elämäkertoja jo kertomusten alusta asti. Irakin maaseudulla asunut kirjoittaja kertoo, kuinka on elänyt yhteiskunnallisesti vaikeissa oloissa. Elämä on vaarallista, eikä tavallista arkea kertomuksesta juuri löydy. Arjen toimijuuteen vaikuttaa pelko, joka tekee arjen toimijuudesta vaikeaa.

Synnyin vaikeisiin oloihin, ongelmia oli paljon. Valtion sisäinen tilanne oli levoton ja epäoikeudenmukainen tavallisia kansalaisia ajatellen. Omaisuutta ryöstettiin, ihmisiä tapettiin ja tämän vuoksi pelko oli vallannut ihmisten mielet. (Irak 3)

Osassa kertomuksia arjen ja elämän vaikeuksia ei kuvailla tarkasti, vaan näistä mainitaan vain lyhyesti. Alla olevat valitsemani tekstiotteet ovat lyhyitä, mutta näen, että lyhyetkin maininnat kuvastavat hyvin sitä, kuinka normaalia arjen toimijuutta on ollut vaikea toteuttaa. Jostain syystä kirjoittajat eivät ole elämäkerrassa halunneet lukijoille avata vaikeuksiaan tarkemmin, mutta niiden merkitys on kuitenkin ollut tärkeä, koska ne on haluttu tuoda lukijalle tiedoksi.

Minun lapsuuteni ei ollut helppo. Huolet olivat enimmäkseen taloudellisia. (Palestiina 1)

Koko elämäni olen tehnyt tuttavuutta surun kanssa, ja se on ollut mukana elämäni joka sekuntina. (Irak 5)

Iranilainen kirjoittaja avaa elämänsä tragediaa monisanaisemmin. Arki on ollut vaikeaa, koska perhe-elämä on ollut onnetonta ja väkivaltaista. Toimijuuden menettämiseen on siis elämäkertomuksissa vaikuttanut yhteiskunnallisen tilanteen takia lisäksi myös

henkilökohtainen elämä. Tämän tyyppinen arjen toimijuuden menettäminen ja arki selviytymisenä on myös muille kuin sodan ja levottomuuksien keskellä kasvaneille tuttua.

Vähän ennen tätä äitini oli kuollut ja kaikki kotitehtävät ja viiden pojan hoitaminen oli jäänyt isän niskalle. Hän rankaisi meitä hirveästi pienistä virheistä tai väärin käyttäytymisen takia.

(Iran 1)

Arkeen kotimaassa saatetaan kertomuksissa myös liittää surua, vaikka osa muistoista on onnellisiakin. Tällöin myöhemmät, ikävät, tapahtumat vaikuttavat arjen muistoihin ja vaikuttavat siihen, mitä merkityksiä arjelle annetaan myös myöhemmässä elämänvaiheessa. Arjen merkitys sellaisena kuin se oli ennen ei ole enää olemassa. Elämäkerta on konstruoitu elämänvaiheessa, jossa vaikeat muistot ovat vielä päällimmäisenä. Kaksi eri-ikäistä bosnialaista kirjoittajaa tuovat seuraavissa tekstiotteissa esille sen, kuinka muistojen merkitys muuttuu.

On vaikeaa kirjoittaa paperille kaikesta siitä, mitä muistan. Vielä vaikeampaa on kirjoittaa tunteistani, jotka tulevat esiin muistelllessani, niin kuin yhtä vaikeaa on kirjoittaa jollekin ulkopuoliselle, kaupungistani kuinka kannan sen mielessäni, kuinka voin hänelle kertoa lehmuksen tuoksusta, ja miten voisin kertoa, että se tuoksuu kauneimmin, en usko, että joku voisi sen ymmärtää, mutta kaupungin vuoksi, minun muistojeni vuoksi, kaiken sen kauniin vuoksi joka minulle siellä tapahtui, ja miksi olen sidottu tähän kaupunkiin, kannattaisi yrittää”. (Bosnia 2)

Kaiken sen mitä minulla oli ollut elämässä, hävisi ja ei koskaan enää palaa. Jäivät ainoastaan ne huonot muistot sodasta. Niitä onnellisia päiviä en tahdo muistaa lainkaan. (Bosnia 3)

Arki on teorian mukaan muun muassa järjestystä ja tunnetta elämän hallinnasta. Arki myös parhaimmillaan antaa turvaa ja rytmiä elämään ja auttaa meitä selviämään vastoinkäymisistä. Vaikeankin arjen keskellä arkea on pyritty jatkamaan ja vastoinkäymisistä huolimatta arki jatkuu. Mikä tahansa voi muuttua arjeksi, kun sitä elää tarpeeksi kauan. Selviytyminen arjessa ylläpitää mielestäni arjen toimijuutta. Somalialainen ja venäläinen kirjoittaja kuvaavat selviytymistään elämäkerroissaan alla olevissa tekstiotteissa. Somalialainen kirjoittaja on nähnyt levottomuuksien aikana järkyttäviä asioita. Kirjoittaja ei pysty nukkumaan, mutta on jotenkin selvinnyt tilanteesta eteenpäin, mikä mielestäni kertoo siitä, että hän ei ole menettänyt toimijuuttaan arjessa.

Olen nähnyt itkevän vauvan ja hänen kuolleen äitinsä. Näiden kauhujen näkemisen jälkeen minun oli vaikea nukkua. Heräsin kolme kertaa yössä, koska kuulin edelleen vauvan itkun unissani ja naisen huutavan apua. (Somalia 1)

Venäläistä kirjoittajaa on vainottu ja elämä on ollut hyvin vaikeaa. Myös tämä kirjoittaja on selvinnyt arjesta ja pystynyt valmistumaan yliopistosta. Arjen toimijuus on säilynyt vaikeista olosuhteista huolimatta, ja kirjoittaja on pystynyt opiskelemaan.

Minua ja ystäviäni syytettiin siitä, että tiesimme tai olimme kuulleet jostakin Työläisten vapauttamisliitosta, joka oli salaliitto. Meidät kaikki erotettiin kommunistisesta nuorisoliitosta ja yliopistosta. Vainoaminen kesti kuukausia, meitä kuulusteltiin usein kahdeksankin tuntia KGB:ssä ilman ruoka- tai lepotaukoa. Vältimme vankilan. Olin silloin naimisissa ja vaimoni oli raskaana. Vuokrasimme pienen kalustamattoman huoneen ja vaimoni joutui nukkumaan ohuella patjalla lattialla. Tämä kaikki on kerta kaikkiaan mahdotonta unohtaa. Kaikista ongelmista huolimatta valmistuin toisesta yliopistosta ja sain päättötodistuksen. (Venäjä 1)

Iranilaisen kirjoittajan vaikean lapsuuden arjen kuvauksesta löytyy myös elementtejä arjen toimijuudesta selviytymisenä. Kertomuksen mukaan elämää jatketaan, vaikka vaikeuksia onkin.

Meidän perheemme elämä oli keskitasoista kylän elämän tasolla.... Minä olin perheen viides ja nuorin lapsi... Ihmiset elivät iloisin mielin yksinkertaisesti, he hoitivat vesilähdettä ja rakensivat itselleen taloja ja moskeijan. Toisen maailmansodan seurauksena ja valtiiovallan puuttumisen johdosta; sekä Iranin valtion että kurdien oman valtion poissaolon johdosta, alue on ollut turvaton. Alue on ollut feodaalierrojen tai heimopäällikköjen käsissä ja nämä voivat tehdä niin kuin heidän mielensä teki....nämä herrat ryöstivät ihmisiä ja polttivat heidän talojaan. Vanhempieni piti totella herroja saadakseen turvaa. (Iran 2)

Arkea ylläpitää seuraavassa bosnialaisen kirjoittajan tekstiotteessa toivo siitä, että kaikki muuttuu paremmaksi. Arkea jatketaan, mutta nyt kirjoittajan muistellessa tuota aikaa hän huomaa kuinka arki ja toimijuus ei aina ollut järjenmukaista. Arjessa sota merkityksellistyy vaikuttamalla perheen tekemiin päätöksiin ja toimijuuteen.

Uudelle vuodelle toivoimme sen, että tämä kaikki loppuisi vihdoinkin. Olimme kaikki väsyneitä ja odotuksessa mitä huomenna tulee tapahtumaan. Elämä jatkui kuitenkin. Ihmiset

teettivät kaksois-ovia, ja niin mekin. Olimme niin peloissamme, että emme järkevästi ajatelleet tätä, hänen pääsevät tuhansilla muilla keinoilla sisään. (Bosnia 3)

Arjessa selviytymiseen ja toimijuuden säilyttämiseen on vaikuttanut selvästi oma asenne ja suhtautuminen elämään. Useimmilla perhe ja turvaverkko ovat myös säilyneet, vaikka arki onkin ollut vaikeaa. Kirjoittajat ovat säilyttäneet toimijuutensa säilyttämällä toivonsa, sopeutumalla ja myös tukeutumalla verkostoonsa. Toimijuus on useimmiten nähdäkseen yhteydessä perheeltä saatuun turvaan, vaikka sitä ei varsinaisesti kertomuksissa sanotakaan.

Näen että arki selviytymisenä ja arki turvana ovat läheisiä käsitteitä, mutta eroavat käsitteellisesti kuitenkin toisistaan. Kun arkea ei voida käyttää enää turvana se voi silti tarjota suojaa luomalla rutiineja ja järjestystä, jotta arjesta ja elämästä voi selvitä vaikeissakin tilanteissa. Selviytymisen arki eroaa arjesta turvasatamana siinä, että arkeen ei pystytä liittämään enää kodinomaisuutta ja kodin tuntua. Kodintunnon puuttuessa arki on vain selviytymistä. Rutiinit ja toimijuus säilyvät, mutta kodintuntu katoaa.

Pelkän selviytymisen arki on vastakohta kirjallisuudessa kuvaillulle tylsälle ja rutiininen ja tottumusten täyttämälle arjelle. Kaikilla ei ole mahdollisuutta tylsistyä arjessaan, kun jokainen päivä tarkoittaa omien resurssien äärimmilleen venyttämistä. Tylsistymisenkin voi tällöin olla luksusta. Mielestäni tämä kuvastaa hyvin sitä, kuinka arjen merkitys tylsänä rutiinina vaikuttaisi olevan vain hyvin toimeentulevan ja helppoa elämää elävän etuoikeus.

5.3 Toimijuus yhteiskunnan murroksessa

Osassa elämäkerroista arki on ollut vaikeaa lapsuudesta asti, ja osalle kirjoittajista onnellinen lapsuus ja ehkä nuoruuskin on ollut mukana elämäntarinassa. Yhteistä kaikille kertomuksille on kuitenkin se, että kaikissa elämäkerroissa arki muuttuu merkitykseltään erittäin vaikeaksi yhteiskunnallisen tilanteen muuttuessa kotimaassa. Kaikissa elämäntarinoissa yhteiskunnan murros kuvataan ja tämä muuttaa kirjoittajien nykyisen elämän kokonaan. Arki rikkoutuu ja muuttuu. Arjen rutiinit ja tavat katoavat ja arki entisenlaisenaan katoaa. Tässä elämänvaiheessa kirjoittajat taiteilevat rikkoutuneen ja katoavan arjen kanssa ja kamppailevat erityisesti arjen toimijuutensa kanssa. Ympäröivä yhteiskunta vie toimijuuden tunteen kirjoittajilta ja arki muuttuu taisteluksi yhteiskunnan ja yksilön välillä.

Kosovolainen kirjoittaja on perustanut oman arjen toimijuutensa opiskelun ja työn teon varaan. Arjen katoamisen myötä kirjoittajan toimijuus katoaa. Kirjoittaja kertoo, kuinka yliopisto on suljettu, eikä hänellä ole enää tilaa, jossa ylläpitää omaa toimijuuttaan.

Kaunis Kosovo hävisi nopeasti kaaokseen, elämä muuttui täysin erilaiseksi. Elämänhalu oppimiseen ja työntekoon hävisi täysin. Vuoteen 1989 asti suurin aikani kului Prishtinan yliopistossa, jossa opiskelin. Kun yliopisto suljettiin tuntui kuin silmät olisi sokeutuneet. Joskus menin taas kaupunkiin, mutta se ei ollut sellaista kuin ennen. (Kosovo 1)

Irakilainen kirjoittaja tiivistää seuraavassa tekstiotteessa hyvin, kuinka yhteiskunta on rajoittanut ja pakottanut kirjoittajan ja hänen perheensä elämään tietynlaista elämää ja arkea. Kirjoittajan mukaan yhteiskunnallinen tilanne on estänyt häntä ja monta muuta elämään tavallisen lapsuuden ja nuoruuden.

Politiikka varasti sekä minulta että monelta sukulaiseltani lapsuutemme ja teini-ikäimme. (Irak 1)

Arjen käsitteen avulla pystytään tutkimaan yhteiskunnallisen tason vaikutusta yksilöön. Tämä on erityisen hedelmällistä tutkiessa yhteiskunnallista muutosta ja ihmisten toimintaa muutoksessa. Arki tilana, jossa yksilö toimii vapaasti, on rikkoutunut yhteiskunnassa vallitsevan tilanteen ja sosiaalisten reunaehtojen takia. Yhteiskunnalliset muutokset alkavat näkyä ihmisten arjessa hyvinkin pian. Arki muuttuu nopeasti ja peruuttamattomasti. Tämä eroaakin usein arjen tutkimuksen kuvaillusta arjesta, joka usein nähdään muuttumattomana. Kaksi bosnialaista kirjoittajaa kuvaa teksteissään muutosta, joka heidän arjessaan tapahtuu.

Sitten eräänä aamuna minun rakas kaupunkini oli saarrettu. Serbit olivat tehneet sen. Ei kukaan uskaltanut, eikä saanut lupaa poistua kaupungista. Vapaa liikkuminen kaupungilla oli erittäin vaarallista. Varastossa ei ollut mitään ylimääräistä ruokaa ja kaikki ruoka jääkaapista ja pakastimesta laitettiin roskiin. Koko kaupungissa ei ollut sähköä, eivät mitkään kodinkoneet toimineet... Hinnat olivat hulluja ja inflaatio korkea. Aamulla ostettiin kolme leipää, mutta illalla samalla rahalla sai enää puolikkaan leipää.” (Bosnia 1)

Poliisit partioivat koko ajan kadulla. Hakivat niitä, jotka eivät halunneet mennä armeijaan ja pakkotyöhön. Isällä oli paperi, jonka hän sai joka kuukausi, että voisi mennä sillä pihalle ja kaduille... Tähän aikaan olivat muodissa pakettiautot ”punaiset” ja ”siniset”, jotka tiesivät helvettiä kaikille muslimeille. Kaikki ne, jotka joutuivat heidän käsiinsä, eivät pärjänneet hyvin. (Bosnia 3)

Bosnialaisten kirjoittajien tekstit kuvaavat sitä, kuinka tavallinen arki päättyy heidän elämäntarinoissaan. Tavalliset arjen asiat kuten leivän ostaminen, ruoan pakastaminen ja kadulla tai pihalla oleskelu ovat yhtäkkiä asioita, joiden tekemistä rajoitetaan tai niiden

tekeminen ei ole enää mahdollista. Yhteiskunta puuttuu arkeen tilana ja rajoittaa sen tekemisen mahdollisuuksia. Arki ei ole enää omien päätösten, oman näköisen elämän luomista ja toteuttamista varten, vaan heijastaa yhteiskunnan kontrollia kansalaisiin ja kontrollia heidän tekemisiinsä ja olemiseensa.

Useissa elämäkerroissa elämän ja arjen käännekohta kuvaillaan jo ensimmäisellä sivulla. Useissa elämäkertomuksissa on pystytty muistamaan tarkasti jopa päivä, jolloin tämä on tapahtunut. Muutos on niin isossa roolissa, että se kerrotaan heti elämäkerran alussa. Tämä viittaa myös siihen, kuinka tärkeässä asemassa muutos on ollut elämäkerrassa, ja kuinka se on muokannut koko loppu kertomusta.

Vietnamilainen kirjoittaja muistaa tarkan päivän, jolloin hänen elämänsä muuttui yhteiskunnallisen tilanteen takia. Tämä päivä oli käännekohta, joka muutti kirjoittajan elämän suunnan.

Vuosi 1975 merkitsi elämässäni uutta käännettä, musta päivä 30/4/1975 johti elämäni muutoksiin, olin hukkumaisillani elämän virrassa, sama kuin Vietnamin historia alkoi uuden sivun. Perheelleni tapahtui lukuisia ikäviä asioita. (Vietnam 1)

Bosnialaiselle ja kosovolaiselle kirjoittajalle on myös jäänyt mieleen tietty päivä, jolloin asiat muuttuivat huonompaan suuntaan. Bosnialainen kirjoittaja kertoo sodan konkreettisesti “alkaneen” hänelle veljen hyvästelemisen myötä. Sota on näin konkretisoitunut elämässä, vaikka se onkin alkanut virallisesti jo aiemmin. Tämä on ollut kirjoittajalle se hetki, kun sota on merkityksellistynyt hänen arjessaan ja toimijuudessaan.

Sota alkoi minulle siitä, kun veljeni lähti Banja Lukasta. Viimeinen katse, hän heiluttaa kättään minulle ja näyttää, että lähde pois ja että älä itke, minä kuitenkin itken, niin kuin nytkin kun kirjoitan näitä rivejä. Siitä hetkestä lähtien elämäni tulivat vaikeat vaiheet, ja se vähä kaunis katosi noiden vaikeiden hetkien myötä. (Bosnia 2)

Kosovolaisen kirjoittajan elämäkerrassa myös tietty päivä jää hänelle mieleen, koska tällöin elämän kauneuden menettäminen merkityksellistyy hänen arjessaan. Kirjoittaja ymmärtää, että entinen arki ja elämä on taakse jäänyttä aikaa. Ennen tavallista arkea oli luennoilla käyminen ja se, että vanhemmat saivat tehdystä työstä palkkaa. Nämä tavalliset, arkiset asiat, ovat poissa. Kaunis päivä omaa arkea tutkiskellessa merkityksellistyy päinvastaisena.

Oli jälleen kaunis keväinen päivä, 14. toukokuuta 1992. Olin istumassa parvekkeella, auringossa ja mietiskelin. Tänään en voinut mennä yliopistolle kuuntelemaan luentoja, koska

oli kulunut kahdeksan kuukautta siitä, kun äitini ja isäni saivat viimeksi palkkaa. Ennen tätä tilannetta kaikki oli todella kaunista ja meillä oli kaikkea. Mutta nyt tuntuu, että aika kuluu liian hitaasti. Serbialaiset poliisit lähettävät taas albanialaisia nuoria armeijaan, ja minä en uskalla mennä kadulle, enkä kouluun vapaasti (Kosovo 4)

Arjen toimijuuden menettäminen näkyy kaikkien kirjoittajien elämässä jollakin tavalla. Koska arjen toimijuuden erityisyytenä on arjen staattisuuteen pyrkiminen, käy toimijuuden ylläpitäminen mahdottomaksi muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Yksilön elämänhallinta katoaa toimijuuden menettämisen myötä. Ihmisen toimijuutta elämäkerroissa rajoitetaan murroksessa yhteiskunnan toimesta; yhteiskunta tuottaa rakenteita, jotka vaikuttavat negatiivisesti toimijuuteen sekä elämän konkreettiset fyysiset ja sosiaaliset esteet ja rajoitukset tulevat arkipäiväisiksi. Venäläisen kirjoittajan kirjoittama seuraava tekstiote kuvaa tätä konkreettisesti.

Minä kuten muutkin saimme todistuksen siitä, että opiskelin yliopistossa neljä vuotta ja että meidän erotettiin käytöksen vuoksi, koska ei sopinut neuvostoliittolaisille opiskelijoille. Minulla oli "suden passi" yliopiston päättötodistuksen sijasta, en saanut opiskelu- enkä normaalia työpaikkaa, sillä "maanpettureiden" oli mahdotonta saada sellaista." (Venäjä 1)

Kun arki on aiemmin ollut täynnä automaattisia omiin arvoihin perustuvia tekoja ja ajatuksia, pakottaa uusi yhteiskunnallinen tilanne arvioimaan elämää eri tavalla ja uudelta kantilta. Arki tilana, jossa voi tehdä vapaita, itsenäisiä päätöksiä ja toimia oma-aloitteisesti, on kadonnut. Osa elämään liittyvistä tärkeistä tavoista on saattanut liittyä esimerkiksi omaan uskontoon tai etnisyyteen. Muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa nämä asiat saattavat olla sellaisia, jotka täytyykin piilottaa, ja joiden takia kirjoittajia on ryhdytty vainoamaan omassa kotimaassaan. Omien tapojen ja asenteiden esille tuomista täytyykin yhtäkkiä rajoittaa. Yhteiskunta rajoittaa arkea ja myös arjen toimijuutta näiden kirjoittajien kohdalla myös näistä lähtökohdista käsin. Esimerkkejä tästä löytyy monista elämäkerroista.

Kosovon albaani kertoo seuraavassa tekstiotteessa, minkälaiseksi elämä muuttui Kosovossa vuoden 1989 jälkeen.

Kadulla marssivat aseistautuneet serbipoliisit, jotka eivät antaneet hetken rauhaa. He pysäyttivät ja tutkivat meidät ja jos jotain löytyi, esimerkiksi kultaa tai rahaa he ottivat ne ja meillä ei ollut paikkaa missä valittaa näistä asioista. He veivät päivittäin meitä poliisi-asemalle ilman syytä ja ahdistivat ja pitivät meitä putkassa muutamia päiviä. (Kosovo 1)

Bosnialainen kirjoittaja kertoo elämäkertomuksessaan, kuinka on kärsinyt muslimitaustansa takia.

Poliisit aloittivat muslimitalojen tarkastukset. He aloittivat pyhien paikkojen. Oli kauheaa katsella, kun tuhoavat hautapaikkoja, eivätkä edes kuolleitten antaneet olla rauhassa. He tappoivat meidät psyykkisesti. Jokaista ääntä pelkäsin. Niin pelkään myös tänä päivänä. (Bosnia 3)

Seuraavassa tekstiotteessa irakilainen kirjoittaja kertoo, kuinka häntä on vainottu poliittisen jäsenyytensä takia.

Pakenin Baghadiin sen jälkeen, kun suojelupoliisit tiivistivät valvomistani, ja sain tietoja pidätysmääräyksestäni kahden päivän päästä. Ei ollut mitenkään helppoa olla tavoiteltu valtion puolesta ja jatkaa elämää luonnollisesti missään kaupungissa, vaikkakin Baghadissa. Siis minun täytyi järjestää itselleni uusi elämä, uusia ystäviä, uusi työ, uusi nimi ja uudet kasvot salaelämässäni. (Irak 1)

Vietnamilainen kirjoittaja kertoo, kuinka häntä epäillään vallankumouksellisesta toiminnasta, ja häntä vainotaan tämän takia.

Minulle tuli kutsu pakkotyöhön, se oli velvollisuus. Luulin, että se on vain ruumiillista työtä, kuten ojien kaivamista... mutta yllätyin kun meidät lähetettiin Kamputsean rintamalle. Lähdin pakoon Saigoniin. Äitini lähetti minut ystäviensä luokse piiloon. Olin kolmessa paikassa, jokaisessa paikassa sain oleskella kuukauden ajan. Kolmen turvallisen kuukauden jälkeen...minut pidätettiin isosiskoni luota...Minulle ilmoitettiin, että olen ”vastavallankumouksen toiminnasta epäilty”. En ollut osallistunut mihinkään poliittiseen toimintaan, enkä tiennyt mitä vallankumous tai sitä vastaava on. (Vietnam 1)

Edellisten tekstiotteiden kirjoittajat ovat olleet poliisin tai suojelupoliisin tavoitteleimia. He eivät enää ole pystyneet tukeutumaan yhteiskunnan apuun arjessaan, vaan päinvastoin, yhteiskunta on ryhtynyt vainoamaan heitä. Toimijuuden ylläpitäminen sellaisena kuin se ennen oli, tehdään mahdottomaksi yhteiskunnan taholta.

Osa kirjoittajista pystyy säilyttämään omat arvonsa, tapansa ja traditionsa arjessaan ja he löytävät näistä tavoista keinon säilyttää osan arjen toimijuudestaan. Näillä kirjoittajilla arjen toimijuus kanavoidaan poliittisuuteen ja poliittiseen toimintaan vallitsevaa yhteiskuntaa vastaan. Olemalla poliittisesti aktiivisia kirjoittajat onnistuvat pitämään kiinni rutiineistaan tai

pystyvät luomaan uusia rutiineja sekä he pystyvät saamaan hallintaa muuten kaoottiseen elämäänsä yhteiskunnan hajotessa.

Iranissa kurdien itsenäisyyden puolesta taisteleva kirjoittaja ryhtyy aktiiviseksi poliittiseksi toimijaksi toimien tietoisesti valtiovaltaa vastaan.

Muutaman päivän kuluttua opettaja sanoi, että tilanne on sellainen ettei pelkkä opiskelu riitä. Ja minä odotin juuri sitä, olin saanut tarpeekseni ja halusin kaatua vapauden puolesta. Nyt täytyy tehdä politiikkaa ja taistella kurdikansan oikeuksien puolesta. (Iran 2)

Iranin vallankumousta vastustava kirjoittaja ryhtyy myös aktiiviseksi poliittiseksi toimijaksi.

Vähän ajan päästä Iranin tilanne muuttui väkivaltaiseksi kadulla. Isäni... pakotti meidät kotiarestiin niin ettei kukaan osallistuisi mielenosoitusmarssiin. Minulla oli vallankumouksen tunnetta vielä mielessäni, sen takia minun piti tehdä jotain ja ilmoittaa kansalaisille, että meitä on petetty ja huijattu. Minun piti aloittaa taisteluni valtiota vastaan alusta, sen takia koulussani aloitin toimintani tiheästi, aamulla mentiin kouluun ja illalla suunniteltiin strategiaamme ryhmän jäsenten kanssa. Tässä elämänkohtalossamme oltiin aktiivisia, joskus nukuttiin vain muutama tunti päivässä. Olin sellaisen ryhmän jäsen, joka levitti kansalaisille kirjoja ja vastalauseasiapapereita. (Iran 1)

Kosovolainen kirjoittaja taas käyttää omaa työpaikkaansa poliittisen kantansa ilmaisemiseksi ja poliittisen aktiivisuuden kanavaksi.

Tämän jälkeen melkein joka viikko radion asemilla kuului nimeni ja työsarkani laajeni toisiinkin ohjelmiin. Minä mitä useimmin ja suoraan arvostelin sen päiväistä kommunistista hallitusta, suurinta hyökkääjää koko ihmiskuntaa kohtaan. (Kosovo 3)

Arki yhteiskunnan murroksessa on elämäkerroissa ollut monivaiheista ja eri tavoilla toimijuuteen vaikuttavaa. Arki on kuitenkin kaikissa elämäkerroissa muuttunut. Toimijuuteen ja sen säilyttämiseen on vaikuttanut mielestäni kirjoittajan asema yhteiskunnassa. Osa kirjoittajista on pystynyt murroksessakin kääntämään tilanteen uudeksi toimijuudeksi, osalle yhteiskunnan murros on merkinnyt heti vakavaa vaaraa. Toimijuuteen näyttää siis verkoston ja oman asenteen lisäksi vaikuttavan merkittävästi myös oma asema yhteiskunnassa. Kaikille kirjoittajille valtaapitävien arvostelu ja vastavallankumouksellinen toiminta ei ole ollut mahdollista. Osa on ollut asemassa, jossa he ovat vielä pystyneet käyttämään tällaista valtaa.

5.4 Arjen toimijuus hengissä pitävänä

On selvää, että yhteiskunnallisen murroksen alla eläminen, on vaikuttanut aineiston elämäkertojen kirjoittajien arkeen ja toimijuuteen merkittäväällä tavalla. Elämä on muuttunut vaikeaksi ja arkea on ollut vaikea ylläpitää. Osalla kirjoittajista arki muuttuu kuitenkin vielä vaikeammaksi, kun heidät pidätetään kotimaassaan ja he joutuvat kidutuksen kohteeksi. Usein juuri arjen toimijuus poliittisena aktiivisuutena on johtanut vangitsemiseen, tosin osa kirjoittajista on joutunut vankilaan myös pelkästä poliittisen toimijuuden epäilystä, ilman varsinaista poliittista toimijuutta. Yhteiskunnan murroksessa vastoin valtiovaltaa näkyvä arjen toimijuus, siis usein arjen toimijuus, joka pyrkii staattisuuteen ja on muutosvastainen, on valtiolle vaarallista ja se pitää tukahduttaa. Osa kirjoittajista on poliittisella aktiivisuudellaan myös pyrkinyt vaikuttamaan oman etnisen ryhmänsä asemaan, ja on näin asettunut yhteiskunnan vastaiseksi.

Vankilassa olo elämäkertojen kirjoittajille on tarkoittanut erittäin vaikeita aikoja ja usein myös kidutusta. Näitä äärimmäisiä kokemuksia löytyy useasta elämäkerrasta ja se kertoo siitä, kuinka vaikeista oloista jotkin kirjoittajat ovat pakolaisuuteen ajautuneet. Kuitenkin myös vankilassa on omat rutiininsa, olivat ne sitten millaisia hyvänsä. Jos kirjoittaja on viettänyt vankilassa pitkiä aikoja, on hän tottunut vankilan arkeen ja toistoihin. Olen halunnut ottaa tutkimustuloksiin mukaan seuraavat kaksi pitkää tekstipätkää, koska ne kuvaavat mielestäni järkyttävällä tavalla arkea vangittuna.

Iranilainen kirjoittaja kertoo seuraavassa tekstipätkässä vankila-ajastaan.

Putkan pinta-ala oli 36 neliötä, missä oli 98 vankia. Putkassa nukuttiin vuoron perään, kylpeminen on kerran viikossa noin kymmenen minuuttia ja suihkujen määrä oli 4 kappaletta. Vessassa käyminen oli 2 tai 3 kertaa päivässä ja siihen käytetyn ajan määräsi vankilan henkilökunta. Vankilan vaikeissa olosuhteissa meillä oli vielä toivoa, myös rauhaa ja kansalaisten liikuntaa, vaikka olimme vankina vihollisen käsissä. (Iran 1)

Vietnamilaisen kirjoittajan vankila-arki oli vaikeaa, erityisesti pitkät ajanjaksot, jotka hän joutui viettämään eristyksessä.

Minut työnnettiin pimeään huoneeseen, eristysselliin. Se oli 2 neliömetrin suuruinen, umpinainen huone, ainoa aukko oli ovesa, noin kymmenen kokoinen. Siitä juuri mahtui alumiinikulho, josta sain ruokaa kaksi kertaa päivässä. Muuta ruokaa ei ollut, kuin kourallinen riisiä ja lasillinen vettä. Sellissä oli noin 5 litran ämpäri vangin ulostetta ja

virtsa varten. Ämpäriin sai tyhjentää vain kerran viikossa, lauantaisin illalla. Olin niin heikossa kunnossa ja oli kurja olo, mutta tahdoin elää, joten yritin jatkuvasti liikkua, että raajat pysyisivät toiminnassaan. (Vietnam 1)

Arki vankilassa ja kidutettuna on niin äärimmäistä aikaa, että näistä asioista kirjoittaminen on ollut useimmille myös vaikeaa. Jotkin asiat ja ominaisuudet ovat kuitenkin vaikuttaneet kirjoittajiin äärimmäisissä oloissa niin, että he ovat pystyneet toimimaan ja selvinneet myöhemmin kertomaan tarinaansa. Fyysisiin rajoituksiin ja omiin mahdollisuuksiin vankilaoloissa ei pystytä vaikuttamaan, mutta kirjoittajien päämäärätietoisuus, tavoitteellisuus ja motivaatio on ollut se toimijuuden osa-alue, jota usein vankilassaoloaikakaan ei ole saanut hiljennettyä. Toimijuuden ylläpitäminen on lisännyt kirjoittajien elämänhallintaa.

Palestiinalainen kirjoittaja on joutunut pidätetyksi ja kidutetuksi ja hän on päättänyt kestää kidutuksia, saamien neuvojensa mukaan. Häntä on motivoinut selviämään myös toive päästä takaisin kouluun ja valmistua.

Mutta minä olin oppinut pidätystä ja vankilaa kokeneilta ihmisiltä, että kannattaa kestää kuulustelujen kidutuksia ja että kestäminen lieventää tuomiota. Tämä neuvo on tärkeimpiä mitä olen saanut ja mielestäni ainoa oikea periaate, joka ei voi olla väärä. Minun vartaloni rakenne ei ollut kestävä, enkä ollut kova mies. Olin hyvin nuori ja olin elänyt suojattua elämää. Se mikä, auttoi minua kestämaan kidutusta, oli että olin vähän tietoinen millaisia kuulustelut ovat. Tämä vuosi oli minulle tärkeä, koska se oli viimeinen vuoteni koulussa eli tärkeä askel elämässäni. (Palestiina 1)

Vietnamilainen kirjoittaja on siitä poikkeus, että hän ei ole ollut poliittisesti aktiivinen ennen vangitsemista. Kirjoittaja on pitänyt kiinni toimijuudestaan ja periaatteistaan myös kidutettuna. Kirjoittajaa on vankila-arjessa kantanut hänen periksiantamattomuutensa sekä koulutustaustansa.

Heidän kuulustelumenettelynsä oli pelottava, yöllä tai päivällä ei ollut väliä, he löivät ja potkivat minua mielivaltaisesti. Minä en suostunut allekirjoittamaan kuulustelupöytäkirjaa. Olin vastannut tuhat kertaa syyttömyydestäni, mutta he eivät uskoneet. Eräs kuulustelija oli selvästi vihamielinen tietäessään, että olen saanut yliopistokoulutusta. Hän yritti kovasti ahdistaa minua luettelemalla vakavia rikoksia, joita hänen mielestään olin tehnyt, mutta hänellä ei ollut koskaan riittävästi sanoja minua vastaan. Tiedän, että hän ei ollut saanut paljon koulutusta. (Vietnam 1)

Iranilainen kirjoittaja on pyrkinyt huijaamaan kiduttajiaan, ja näin pystynyt kontrolloimaan jollakin tavalla vankilassaoloaikaansa, ja saamaan takaisin menetettyä elämänhallintaansa ja toimijuuttaan.

Kerran sain tilaisuuden jutella lyhyesti toisen rangaistusvangin kanssa, joka selitti minulle, miten minua kuulustellaan seuraavaksi. Tämän jälkeen teeskentelin, että olen ihan hullu ihminen ja kuka tahansa kysyi minulta, miksi olen pidätetty, vastasin, että en tiedä. (Iran 1)

Vankilassaoloaikana aineiston kirjoittajat ovat usein tukeutuneet omaan omanarvontunteeseensa ja pystyneet arvottamaan itsensä kiduttajien yläpuolelle. Arjen toimijuus on merkityksellistynyt myös tätä kautta ja auttanut kirjoittajia selviämään; kirjoittajat ovat saaneet toimijuuden kokemusta siitä, että he ovat tukeutuneet omiin arvoihinsa eivätkä ole antaneet periksi omista periaatteistaan. Ajatukset ovat kantaneet yli vankila-ajan ja luovat arjen toimijuuden pohjaa myös myöhemmälle elämälle.

6 TUTKIMUSTULOKSET – ARKI JA ARJEN TOIMIJUUS PAKOMATKALLA

Tässä analyysiosassa kuvailen sitä, minkälaista arki ja toimijuus on pakomatalla. Pakomatalla tarkoitan elämänvaihetta, jossa kotimaa on jätetty taakse, ja kirjoittajasta on tullut “pakolainen”, pakomatalla oleva ihminen. Pakomatkat ovat usein hyvin pitkiä ja vaikeita, tosin muutamassa elämäkerrassa pakomatka on ollut suhteellisen lyhyt ja helppo. Suurimmalla osalla pakomatka omasta maasta on kuitenkin muodostunut pitkäksi osaksi elämäntarinaa. Pakomatkaan voi liittyä useita eri vaiheita ja asumista useissa eri maissa, vuosien ajan. Pakomatkaa määrittää miltei kaikissa kertomuksissa epävarmuus tulevasta tai täysi epätietoisuus siitä, mitä tulee tapahtumaan ja mihin kirjoittaja tulee päätymään. Arki pakomatalla on pirstaleista ja sitä määrittää myös arjen rikkoutuminen ja sen katoaminen.

6.1 Arjen toimijuus välitilassa

Aineistoni elämäkertoissa toistuvana teemana on sen päivän muistaminen tarkasti, kun päätös kotimaasta lähtemisestä on vihdoinkin tehty. Miltei kaikissa elämäkertomuksissa arjen toimijuus löydetään tässä vaiheessa kertomuksia uudestaan; arjen toimijuus aktivoituu, kun kirjoittajalla on päämäärä ja tavoite. Tavoitteet ja päämäärät liittyvät siihen, että kirjoittaja on tehnyt päätöksen lähteä kotimaastaan ja ryhtyy valmistelemaan pakomatkaansa.

Somalialainen kirjoittaja työskentelee UNHCR:lle Mogadishussa ja levottomuudet pakottavat hänet pakenemaan, koska tilanne kotikaupungissa on hengenvaarallinen. Kirjoittaja ei pääse lähtemään heti sinä päivänä, kun haluaisi, mutta muistaa tarkasti päivän, jolloin lähteminen tulee ajankohtaiseksi. Ajatusprosessi ja lähtösuunnitelman tekeminen alkaa tuosta päivästä.

Olin Mogadishussa seitsemän päivää sen jälkeen, kun kansainvälinen henkilöstö lähti ja tilanne pahentui. Tappaminen ja varastelu alkoi. Pohdin ja mietin sitä, miten paeta tilanteesta. Olin peloissani, mutta päätin mennä ulos katsomaan mitä tapahtuu, kun kuulin pommin räjähtävän lähistöllä. Lähdin Kismanyuun muutaman muun kanssa jokin aika tämän jälkeen. (Somalia 1)

Nuoren Kosovon albaanin tarinassa toistuu niin ikään muisto päivästä, kun hän alkaa suunnitella lähtöä kotimaasta. Kirjoittaja ei enää kestä arkea, jossa ahdistelu hänen etnisen syntyperänsä takia on päivittäistä. Kirjoittajan vanhemmat vastustavat hänen lähtöään, mutta kirjoittaja toteuttaa silti lähtösuunnitelmansa.

Serbipoliisit veivät meidät päivittäin poliisiasemalle ilman syytä ja ahdistelivat ja pitivät meitä putkassa muutamia päiviä. Yhtenä päivänä päähäni tuli nopea ajatus, karata maasta pois. Alussa ajatus oli kuin leikki, mutta myöhemmin kävi toteen. Vanhemmat eivät halunneet, että lähdän maasta, mutta tässä tapauksessa päätin lähteä ilman heidän suostumustaan. (Kosovo 1)

Edellisessä tekstiotteessa kosovolaisen kirjoittajan ajatus lähtemisestä on niin voimakas, että suunnitelma pitää toteuttaa. Nähdäkseni kirjoittajalle toimijuuden palauttaminen on ollut hänelle tärkeämpää kuin perheen toive jäämisestä. Kirjoittajan mielessä toimijuuden palauttaa lähteminen ja uuden arjen rakentaminen muualle.

Vietnamilainen kirjoittaja on ollut lapsi perheen lähtiessä kotimaasta, eikä luultavasti tästä syystä osaa kertoa tai ei tiedä kaikkia lähdön vaiheita tai syitä. Lähtöä kirjoittaja selittää sillä, että he ”kyllästyivät poliittisen yhteiskunnan järjestelmään”. Perheen äiti on ollut aktiivinen toimija arjessa ja mahdollistanut toiminnallaan perheen paon. Äiti on ollut poikkeuksellisen aktiivinen toimija, koska perhe pakenee kaksi kertaa ja ensimmäisen paon jälkeen heidät pidätetään. Toinen pakomatka onnistuu vankilassaolon jälkeen. Pakomatka on hengenvaarallinen, ja se, että kirjoittajan äiti on toteuttanut sen kahden lapsen kanssa osoittaa suurta rohkeutta, tai vastaavasti viimeistä selviytymismahdollisuutta.

Ensimmäisen pakoon lähtemisen yrityksen jälkeen jäimme kiinni ja vaikka olin lapsi, minutkin pidätettiin ja pidettiin vankilassa kaksi viikkoa. Äitini joutui vankilaan kahdeksi kuukaudeksi. Lahjonnan avulla saimme äidin pois vankilasta. Toinen yritys paeta onnistui: veneemme lähti keskellä yötä merelle, jossa odotti kalastuslaiva, jonka piti viedä meidät Kiinaan. Tämä osuus oli vaarallisin, koska jos jäisimme kiinni, rajavartijat ampuisivat meidät. (Vietnam 2)

Vietnamilaisen kirjoittajan tekstiote kuvaa hyvin sitä, miten useat kirjoittajat ovat usein tehneet rohkeutta vaativia päätöksiä lähtemisestä ja pakomatkan toteuttaminen on vaatinut joiltain kirjoittajilta tai heidän perheiltään äärimmäisiä keinoja. Nähdäkseni useilla kirjoittajilla tai heidän perheenjäsenillään on arjessaan ollut siis erityisiä kykyjä ja viisautta toteuttaa pakosuunnitelmansa. Kirjoittajat perheineen ovat toimijoina arjessa erityislaatuisia.

Toimijuuden kokemukseen sisältyy kertomuksissa myös ristiriitaisuutta, sillä lähteminen kotimaasta ei yleensä ole helppoa. Kirjoittajat ymmärtävät, että he eivät välttämättä koskaan tule takaisin kotikaupunkiinsa ja kotimaahansa asumaan. Nämä ristiriitaiset tunteet eivät kuitenkaan näissä elämäkerroissa vaikuta päätökseen lähteä.

Venäläinen paluumuuttaja, mutta itseään pakolaiseksi kutsuva kirjoittaja, kertoo alla olevassa tekstiotteessa tunteista, jotka muutto Suomeen hänessä herättää. Vaikka muutto Suomeen pelastaa hänen, poikansa ja vaimonsa hengen, on lähtö vaikea asia, ja sitä on edelleen vaikea muistella.

Eläminen tuntui yhä vaikeammalta ja päätimme käyttää esiin tullutta mahdollisuutta hyväksemme ja muuttaa Suomeen. Muutto merkitsi meille poikamme ja oman henkemme säilyttämistä. Ei ollut helppoa jättää omaa kotia eikä isänmaata, ja nyt puolitoista vuotta myöhemmin sitä on yhä vaikea muistella. (Venäjä 1)

Irakilaisen kirjoittajan henkeä on uhattu ja lähtö kotimaasta on ainut vaihtoehto. Alla olevassa tekstiotteessa kirjoittaja kertoo kuitenkin kuvaavasti siitä, kuinka lähtö on silti vaikea ja surullinen.

Kevät 1991, silloin kun intifada on alkanut, minulla ei ollut mitään mutta vaihtoehtoa kuin liittyä kurdien kanssa Saddam Husseinia ja hänen puoluettaan vastaan. Kun Kurdistanin perustettiin hallitus, minulle annettiin hallituksessa korkea asema. Se oli vaikea tehtävä minulle, koska Saddam Husseinin miehet yrittivät tappaa minut. Oli pakko lähteä pakoon omasta maastani. Olen jättänyt maani vaimoni ja kahden lapseni kanssa vuoden 1996 lopussa. Silmistäni tulevat masennuksen kyyneleet, kun lähdin Kurdistanin rajalta Turkkiin. (Irak 7)

Bosnialainen kirjoittaja on alla olevassa tekstiotteessa myös elänyt vaikeaa elämää sodan alla jo useita vuosia, ja koko perhe on odottanut lähtöä jo pitkään. Kun lähtö lopulta tulee, sen lopullisuus on kuitenkin vaikea kestää, ja lähdöstä tulee vaikea. Kirjoittaja on nuori ja ymmärtää yhtäkkiä kuinka suuri muutos hänen arkeensa tulee, ja kuinka koti ja muistot jäävät hänen kotikaupunkiinsa. Kirjoittajan mielessä edes muistot eivät tule mukaan, vaan jäävät kotikaupunkiin. Tämä kuvastaa hyvin sitä, kuinka vaikea arkea ja elämää on rakentaa muualle, ja kuinka tunne siitä, että kaikki alkaa tyhjästä muodostuu.

Me jäimme yksin, ja joka puolella meitä oli vain serbejä. Kaikki se mitä haaveilimme, oli se, milloin me lähdemme jonnekin, ettemme olisi täällä... Joka päivä äiti kävi Punaisessa Ristissä laittamassa meidät lähtijöiden jonoon. Vihdoin äiti tuli iloisen uutisen kanssa kotiin, että me lähdemme huomenna. Olin koko päivän onnellinen. Täytyy kestää vielä yksi päivä ja tämä helvetti loppuu. Lähdin viimeisen kerran kävelemään ja jättämään jäähyväiset ystävilleni. Silloin tajusin ei ollutkaan helppoa lähteä kotoa pois. Se kaikki mitä on

elämässään omistanut jää tänne ikuisesti. Kaikki muistot jäävät seinien sisälle piiloon. Mitään ei tule lähtemään minun mukani. (Bosnia 3)

Kun matkaan vihdoinkin lähdetään, tuntuu aineiston elämäkertoissa elämä hajoavan ja arki on menetetty. Arki liittyy pohjimmitaan kotiin ja rutiineihin, ja näistä joudutaan nyt luopumaan, vaikkakin tavallinen arki on ollut useimmilla kirjoittajilla jo ennen lähtöä kadonnut. Nyt kuitenkin myös arjen puitteet muuttuvat. Koska arkea ei voida enää yhdistää kotiin, alkaa uuden arjen luominen. Elämäkertojen kirjoittajat huomaavat kuitenkin uuden arjen luomisen vaikeuden tässä välitilassa, jossa he vielä odottavat tietoa siitä, mihin asettuvat. Arki ja arjen toimijuus merkityksellistyy tässä vaiheessa monessa elämäkerrassa rikkoutuneeksi ja kadonneeksi.

Välitilassa eläminen saattaa joidenkin kirjoittajien kohdalla kestää useita vuosia, ja tuota ajanjaksoa määrittää väliaikaisuus. Arki merkityksellistyy väliaikaiseksi, eikä pysyviä rutiineja välttämättä lähdetä luomaan, tai niitä ei pystytä luomaan. Väliaikaisuus saa aikaan myös arjen toimijuuden katoamisen; omassa elämänkaarensa tämä ajanjakso saattaa näyttäytyä lohduttomana.

Irakin kurdi kertoo elämäkertomuksessaan kulkeneensa kymmenien maiden läpi ennen kuin päätyi Suomeen. Seuraava tekstipätkä on ajanjaksosta, jossa hän opiskeli Jugoslaviassa vuoden rahattomana. Tuo ajanjakso on ollut erityisen lohduton ja vaikka päällisin puolin vaikuttaa siltä, että koulunkäynti on tuonut toimijuutta elämään, on arki ollut muista syistä niin vaikeaa, että toimijuuden tunnetta on vaikea löytää. Kirjoittajan kokema ruoan ja rahan puute vaikuttaa vieläkin arkeen, vaikka kokemuksesta on jo vuosia.

Minulla ei ollut talvikenkiä, oli pakko laittaa jalat muovipussiin ja kesäkenkiin. Matkalla luokkaan jalkani paleltuivat aina. Aliravitsemuksen vuoksi pudotin kymmenen kiloa painostani, enkä ole päässyt ennalleen vieläkään. (Irak 6)

Merkillepantavaa on, että tämän edellisen kirjoittajan toimijuuteen vaikuttaa kuitenkin eniten hänen oma roolinsa pakolaisena. Resurssien puute ja yhteiskuntien asettamat reunaehdot toimijuuteen eivät tunnu hänen mielessään niin pahalta kuin se, että hänet on nyt merkattu pakolaiseksi. Arjen toimijuus tukahdutetaan kertomuksen mukaan jo sillä, että hänet kategorisoidaan pakolaiseksi.

En halunnut olla pakolainen, koska pidin maapalloa kotinani. Hämmästyttävää on ajatellakaan, että ihminen tällä maapallolla olisi pakolainen! (Irak 6)

Toinen irakilainen kirjoittaja kuvaa elämäänsä välitilassa symbolisesti kuin “portaat ja käärme” -peliksi. Tämä peli, jossa pelkkää noppaa heittämällä voi päätyä jopa takaisin lähtöruutuun, kuvastaa sitä, kuinka kirjoittaja on tuntenut olevansa elämässään sattumanvaraisten tekojen ja tapahtumien kohteena, eikä hän omalla toiminnallaan ole pystynyt vaikuttamaan tilanteeseensa. Kirjoittaja kuvaa elämäkerrassaan symbolisesti, kuinka päättää ottaa sekä arjen että arjen toimijuuden takaisin itselleen.

Tällä kertaa päätin pelata varovaisesti ja kulkea portaiden kautta, vaikka se kestäisi vuosia, koska tämä kerta on pelin viimeinen jakso, ja kutsun sitä elämän peliksi. Ja kahden ja puolen vuoden kuluttua päätin ensin miettiä tarkkaan ja laskelmoida tarkasti ja silloin vasta heittää noppani. Ja niin tein, heitin nopan, ja sain portaan, sillä UNHCR otti minut vastaan pakolaisena. (Irak 5)

Kahta edellistä tarinaa verratessa huomataan, että toiselle kirjoittajalle pakolaisena oleminen on vakava toimijuuden menetys ja toiselle kirjoittajalle pakolaisuuden myöntäminen palauttaa toimijuuden, joka on ollut kateissa. Tämä kertoo hyvin siitä, kuinka arki ja arjen toimijuus merkityksellistyvät hyvin eri tavalla eri ihmisten elämäkertoissa, eikä toiselle toimijuutta antava asia välttämättä toimi toiselle samalla tavalla. Toimijuus rakentuu aina omasta kontekstistaan käsin ja oma arki merkityksellistyy omista lähtökohdista ja taustasta käsin.

Arjen toimijuus löytyy osalle kirjoittajista myös välitilassa eläessä, mutta osalle arki ja toimijuus katoaa myös siinä mielessä, että arjen pitäminen staattisena ja siihen pyrkiminen ei tässä vaiheessa ole mahdollista. Kokemukset pakomatkalta ja välitilassa olemisesta ovat osalle kirjoittajista erittäin vaikeita.

Somalialainen kirjoittaja kertoo elämäkerrassaan, kuinka joutui pärjäämään sodan keskellä myös luonnon keskellä.

Olimme yötä pusikossa, emmekä pystyneet nukkumaan, koska hyttyset imivät meitä ja sammakot pitivät kovaa melua. Olimme myös lautalla, ja pelkäsimme käärmeitä ja leopardveja. Jatkoimme matkaa jalan ja kohtasimme vaikeuksia ja kärsimme nälästä, pelkäsimme leijonia ja käärmeitä. Emme tienneet minne olimme menossa. (Somalia 1)

Kirjoittaja pääsee lopulta Keniaan pakolaisleirille. Hän tapaa entisen työtoverinsa ja saa lopulta työpaikan pakolaisleiriltä Mombasasta. Kirjoittaja haluaa kuitenkin enemmän elämältään ja päättää lähteä Eurooppaan tai Pohjois-Amerikkaan. Kirjoittaja haluaa palauttaa arjen toimijuutensa elämäänsä, ja haluaa tehdä omat päätöksensä, vaikka monen mielestä hyvän työpaikan jättäminen ei ole hyvä ajatus. Kirjoittajan valinta korostaa sitä, kuinka tärkeää oman arjen toimijuuden saavuttaminen, omilla ehdoilla, on.

Haluan tehdä kaikkia niitä asioita, mitä olen aina elämässäni halunnut saavuttaa vielä, kun olen fyysisesti kykenevä ja nuori. Ajatus vapaudesta tuntui uskomattoman hyvältä. (Somalia 1)

6.2 Arjen toimijuus, kun arki on muiden käsissä

Osalle aineiston elämäkertojen kirjoittajista arki pakomatalla ei ole tarjonnut paljon vaihtoehtoja tai mahdollisuuksia. Arki tuntuu näiden kirjoittajien osalta siltä kuin se olisi ainoastaan muiden käsissä. Arjen toimijuus ja itsemääräämiskyky on kadotettu, ja elämä ja arki tuntuvat vaikeilta, vaikka sota tai levottomuudet ja näiden aiheuttamat kärsimykset onkin jätetty taakse.

Osa elämäkerran kirjoittajista on päätenyt pakolaisleirille asumaan. Kirjoittajien arki koostuu odotuksesta ja epätietoisuudesta siitä, mihin he päätyvät ja minkälainen tulevaisuus heitä odottaa. Leirillä arki on strukturoitua, eikä olosuhteisiin pystytä juurikaan vaikuttamaan. Arkea määrittää tietty ulkoa ohjattavuus ja monien kirjoittajien arki ja toimijuus merkityksellistyy olevan täysin muiden käsissä. Arkeen muodostuvat tietyt rutiinit, mutta arkea ei pystytä kokemaan omaksi, koska arki on muiden päätettävissä. Kun toimijuus puuttuu, ei arjen tuntua ole. Entinen elämä ja arki ovat myös erityisen hyvin mielessä, ja kaipuu entiseen on suuri.

Päivät kuluivat ja me totuimme tähän kahinaan ja villaiseen armeijan peitteeseen, jonottamaan ruokalaan ja suihkuun, joka oli varastoja vastapäätä, ja ilmasto oli meidän puolellamme. Kun emme tehneet mitään, aika kului hitaasti ja nämä kuukaudet ja pari päivää, kuinka kauan olin tyttäreni kanssa täällä keskuksessa, muistuttaa elämää ennen kuolemaa, ja muistuttaa minua onnellisesta lapsuudesta ja nuoruudesta. Ne tulivat aaltoina murheellisina hetkinä, suru menetetyistä. (Bosnia 2)

Bosnialaisen kirjoittajan toimijuudesta voimme huomata, että siihen vaikuttaa paljolti myös kyky elää tässä hetkessä. Kun elämä on murrosvaiheessa ja suru entisestä elämästä on

mielessä, ei toimijuuden ylläpitämiseen ole halua eikä kykyä. Arki on pysähtynyttä ja päivät täyttyvät menneessä elämisestä. Toimijuutta ei pystytä lähteä rakentamaan yhteiskunnan rajoitteiden, mutta oikeastaan tarkemmin omien rajoitteiden takia. Henkisesti elämä ja arki on vielä muualla, muistoissa ja toiveissa paluusta.

Muutama poikkeuskin löytyy elämäkerroista, ja joillekin kirjoittajille arjen toimijuuden löytyminen näissä oloissa on ollut mahdollista. Leirielämän arkeen on totuttu ja kirjoittajat ovat pystyneet elämään omannäköistään arkea myös leiriolosuhteissa. Jotkin kirjoittajista ovat omanneet erityisen positiivisen ja tulevaisuuteen katsovan mielialan, ja joillekin kirjoittajista leirielämä on helpompaa, koska he ovat hyvin nuoria leirille päästyään. Aineiston perusteella lapset tai nuoret tuntuvat luontaisesti elävän arkeaan päivä kerrallaan, eikä heidän vastuullaan ole miettiä esimerkiksi sitä, mihin perhe leiriltä päätyy. Lapsille kodintuntua arjessa tuo se, että he ovat leirillä perheidensä kanssa ja leikin ja kaverisuhteiden muodostamisen kautta he pystyvät ylläpitämään tiettyä arjen toimijuutta.

Aloin tottua tähän uuteen elämään. Se oli vaikeata, mutta ystävättäreni tuen avulla onnistuin. Ruoka keskuksessa oli kauheaa. Lämmintä vettä ei ollut kuin öisin. Jouduimme nousemaan kello kahden jälkeen yöllä, jos halusimme käydä suihkussa. Ihmiset yrittivät pärjätä jokainen omalla tavallaan. Kahden kuukauden jälkeen minäkin totuin tähän keskukselämään. Vihdoinkin löysin itselleni ystäviä. (Bosnia 3)

Osalla kirjoittajista matka kotimaasta Suomeen kulkee monen eri maan kautta. Monien elämäntarinassa näkyy se, kuinka yhteiskuntien luomat reunaehdot rajoittavat heidän elämänsuuntaansa ja arjen toimijuuttaan. Monet työskentelevät ahkerasti, jotta pääsisivät elämässä eteenpäin, mutta yhteiskunta estää heitä etenemästä ja suunnittelemasta elämäänsä sellaiseksi kuin he toivoisivat.

Palestiinalaisen kirjoittajan elämäkerta kuvaa mielestäni hyvin sitä kuinka vaikeaa oman toimijuuden rakentaminen voi olla yhteiskuntien luomissa reunaehdoissa. Kirjoittaja ehtii elää monessa maassa Israelista lähdettyään. Kirjoittaja on ollut vankilassa puolitoista vuotta vangittuna ja olisi voinut opiskella Länsirannalla insinööriksi. Taustansa takia hän voisi kuitenkin joutua valvonnan alle ja olisi saattanut tulla pidätetyksi uudestaan, milloin vain. Hän päättää lähteä ulkomaille, mikä on vaikeaa, koska vanha vanki ei saa matkustaa ilman tiedustelun lupaa. Palestiinalaisen elämää varjostaa eri yhteiskuntien asettamat reunaehdot hänen asumiselleen ja olemiselleen. Egyptissä kirjoittaja ei saa opiskelulupaa, ja opiskeltuaan Jordaniassa hänen on palattava länsirannalle, koska hänen täytyy vahvistaa kansallisuutensa

Länsirannan palestiinalaisena. Kirjoittaja päätyy Kuwaitiin, mutta Kuwaitin sodan alkaminen vaikeuttaa elämää. Lopulta kirjoittajan palatessa Jordaniaan perheensä kanssa hän joutuu vaikeaan tilanteeseen; Jordanian lain mukaan palestiinalaisella ei ole oikeutta oleskella maassa ja hänen jordanialainen vaimonsa ja lapsensa eivät taas pääse asumaan Länsirannalle kirjoittajan vanhan vankitaustan vuoksi.

Bosnialaisen kirjoittajan kokemukset kroatialaisella pakolaisleirillä, tiivistävät pakolaisleireihin liitetyt kokemukset.

Se telttä oli erittäin iso ja joka paikassa oli reikiä. Oli erittäin likaista. Ei ollut mitään mahdollisuutta elää normaalia elämää... Ruoka pakolaisleirillä oli erittäin huonoa Sinä iltana, kun saavuimme telttaan tuli yksi kiinalainen UNHCR:n edustaja. Hän tarkasti pakolaisten oleskelutilanteen. Tarkastuksen lopuksi hän sanoi huonolla Bosnian kielellä: kyllä teille, tulee olemaan leirillä erittäin hyvät olosuhteet. Sillä hetkellä jos minulla olisi ollut siihen mahdollisuus olisin tarttunut häntä kurkusta kiinni ja vääntänyt niskat nurin. (Bosnia 1)

Vaikka kyseessä ei olekaan täysin sama asia näkyvät kirjoittajien arjessa pakolaisleirillä arjen sisäiset ristiriidat. Toisaalta arjessa vaaditaan yksilöllistä itsetoteutusta, ja yksilöllistä oman näköistä elämää ja samaan aikaan yhteisöön sitoutumatonta yksilöä rajoitetaan kielloin ja velvoituksin, ja sääntöjen noudattamista vaaditaan. Pakolaisleirillä elävältä ihmiseltä tuskin kukaan ensimmäiseksi vaatii itsetoteutusta, ja näenkin, että tätä arjen ristiriitaa näemme vain sellaisen yksilön arjessa, jonka perustarpeet on täytetty. Jos elämä on muutenkin vaikeaa, ei luovuudelle ole tilaa. Toisaalta, myös pakolaisilta vaaditaan usein aktiivisempaa otetta elämään ja kiitollisuutta siitä, että joku on heitä pystynyt auttamaan, vaikka olosuhteet eivät olisikaan kaikkein parhaimmat. Yhteiskunta määrittää siis omilla reunaehdoillaan sitä, minkälaiseksi arki pakolaisilla leirillä muokkautuu, ja asettaa rajat, joiden sisällä pakolaisten tulee toteuttaa itseään. Toisaalta itsensä toteuttamiselle ei ole annettu paljon mahdollisuuksia, mikä viittaa siihen, että tämä arki ei anna siihen mahdollisuutta. Arjessa toteutuvat vain perustarpeiden täyttäminen ja tämä yksinkertainen arki on se, mitä pakolaiset saavat osakseen. Yhteiskunta merkityksellistää pakolaisen arjen tällöin yksinkertaiseksi ja koruttomaksi, ja pakolaiselle arki merkityksellistyy tilana, jota toiset kontrolloivat, ja jossa toiset tekevät päätökset heidän puolestaan. Arjen toimijuus on tukahdutettu yhteiskunnan toimesta.

Analyysin elämäkerroissa toistuu lisäksi tyypillisenä tarinana se, että kirjoittaja ei ole itse päättänyt siitä, mihin maahan pakolaisena päätyy. Tieto Suomeen pääsystä tulee useimmille yllätyksenä, ja jonkin muun tahon päättämänä, usein olosuhteiden pakosta. Bosnialainen kirjoittaja kertoo heidän hakeneen pakolaisleirillä turvapaikkaa Ruotsista, mutta he eivät päässeet sinne. Kysymättä perheeltä, heidät oli siirretty toiseen jonoon odottamaan, saisivatko he turvapaikan Suomesta.

Heti silloin meille kerrottiin, että Ruotsiin emme pääse. Kahdenkymmenen päivän kuluessa saimme negatiivisen vastauksen ja saimme tietää myös, että meidät on laitettu Suomeen lähtijöiden joukkoon. Kuukauden kuluttua saimme positiivisen päätöksen Suomen viranomaisilta, ja päätimme lähteä Suomeen. (Bosnia 3)

Vietnamilainen pakolainen, joka on leirillä vanhan äitinsä ja sairaan veljensä kanssa päätyy Suomeen sattumalta Suomen määrittämän humanitäärisen pakolaispolitiikan tuomana. Muut maat hylkäävät heidän hakemuksensa.

Meitä haastateltiin Kanadaan, mutta he eivät ottaneet meitä, koska halusivat nuoria miehiä, jotka pystyvät työskentelemään. Norjalaiset tulivat myös haastattelemaan meitä, mutta saimme negatiivisen vastauksen, syytä siihen ei kerrottu. Onneksi kahden kuukauden päästä tulivat suomalaiset ja kuulimme, että Suomen valtio ottaa vammaisia ja sairaita humanistisista syistä. Vuoden lopussa saimme tiedon, että pääsemme Suomeen. (Vietnam 2)

Lähtökohdiltaan Suomeen tuleminen on useimmissa kertomuksissa jonkun muun päättämä asia. Näistä lähtökohdista arkea Suomessa aletaan rakentaa tilanteessa, jossa oma toimijuus on usein kadoksissa. Myös turvapaikanhakijoina Suomeen tulleet kirjoittajat ovat usein päätyneet Suomeen sattumalta ja suunnittelematta; näissäkin tapauksissa joku muu on useimmiten päättänyt maan mihin kirjoittajat päätyvät. Vain muutama kirjoittajista on päättänyt itse hakeutuvansa Suomeen. Tämä on useimmiten taustalla silloin kun Suomesta löytyy jo valmiiksi sukulaisia tai ystäviä. Näillekin kirjoittajille Suomeen tulo on kuitenkin asia, josta he eivät ole erityisesti haaveilleet, vaan Suomeen muutto tehdään pakon edessä. Yhteistä kaikissa kertomuksissa onkin se, että arkea ja arjen toimijuutta lähdetään rakentamaan kaikissa kertomuksissa aivan alusta.

7 TUTKIMUSTULOKSET – ARKI JA ARJEN TOIMIJUUS SUOMESSA

Tässä analyysiluvussa kuvailen sitä, mitä merkityksiä arjelle ja arjen toimijuudelle on annettu Suomeen tulon jälkeen ja Suomessa asuessa. Suurin osa analyysin elämäkertojen kirjoittajista on elänyt Suomessa muutaman vuoden ajan elämäkerran kirjoittamisen aikaan, jotkin kirjoittajat ovat vasta tulleet Suomeen ja osa on ollut Suomessa jo yli kuusi vuotta. Ne kirjoittajat, jotka ovat tulleet Suomeen turvapaikanhakijoina, ovat olleet kauemmin epävarmuudessa tulevaisuudestaan, koska heidän on pitänyt ensin odottaa päätöstä siitä, saavatko he myönteisen turvapaikkapäätöksen Suomesta. Uuden arjen rakentamiseen on siis näillä kirjoittajilla kulunut kauemmin.

Ensimmäisessä luvussa kerron arjesta turvapaikkaprosessissa ja seuraavaksi siitä, minkälaisia merkityksiä arjelle ja arjen toimijuudelle annetaan kotoutumispolitiikan kohteena ja miten ja mistä lähtökohdista uutta arkea lähdetään rakentamaan. Arki merkityksellistyy kertomuksissa Suomessa myös ylirajaisena sekä toiseuden kokemuksina. Lopuksi tarkastelen vielä sitä, kuinka arki merkityksellistyy sellaiseksi kuin sille annetaan mahdollisuus: arki ja arjen toimijuus näyttävät olevan loppujen lopuksi tahtotila.

7.1 Arjen toimijuus turvapaikkaprosessissa

Osa kirjoittajista on viettänyt ensimmäiset kuukautensa ja usein pidemmänkin aikaa vastaanottokeskuksissa, jossa he ovat odottaneet turvapaikkapäätöstä ja tietoa siitä, saavatko he jäädä Suomeen. Kirjoittajat ovat yrittäneet luoda jonkinlaista arkea keskuksissa, mutta pysyvän arjen luominen ei ole ollut mahdollista väliaikaisen tilanteen takia. Väliaikaisuus on luonut joillekin kirjoittajista ahdistusta ja turvattomuutta. Arki on ymmärrettävästi lisäksi voinut tuntua myös pelottavalta, koska asioiden eteneminen ei ole ollut omien päätösten varassa, ja ennustettavuus oudossa tilanteessa ja järjestelmässä on ollut vaikeaa.

Arki turvapaikkaprosessin aikana on osalle kirjoittajista jopa yllättävän vaikeaa ja pelottavaa. Kirjoittajat ovat selvinneet erittäin vaikeista elämän vaiheista, mutta silti turvapaikan odottamiseen kulunut aika on tuntunut raskaammalta kestää. Palestiinalainen kirjoittaja, joka on kokenut elämässään myös kidutusta ja vankeutta, kärsii suunnattomasti ajasta vastaanottokeskuksessa.

En ole koskaan valittanut mistään ruumiillisista tai henkisistä vaikeuksista, ja olin nyt 33 vuoden ikäinen. Mutta vain parin viikon kuluttua minulle tuli huono olo, kun olin suljetussa talossa enkä ollut tottunut lumen näkemiseen. (Palestiina 1)

Ulkopuolisen on vaikea analysoida tarkalleen sitä, miksi arki vastaanottokeskuksessa on tuntunut vaikeammalta kuin aikaisempi eletty elämä, mutta uuden arjen rajat, jotka joku muu on asettanut, sekä tähän liittyvä arjen toimijuuden puuttuminen, ovat voineet osaltaan vaikuttaa kokemukseen, sen lisäksi, että arki on ollut ennustamatonta. Pitkä matka pakolaiseksi ja toiveet paremmasta elämästä ovat myös voineet vaikuttaa kokemuksen lohduttomuuteen, kun uusi elämä ei olekaan heti tuntunut paremmalta. Toiveet, mitä uuteen arkeen on ladattu eivät toteudukaan hetkessä. Arjen luominen näkyy kirjoituksista pitkänä prosessina, ja arjen staattisuuteen ja kodintuntuisuuteen pääseminen vaatii sopeutumista ja uuden arjen oppimista sekä hyväksymistä. Vanhaa kodintuntua uudesta maasta ei välttämättä löydy, joten uusi arjen kodintuntuisuus on luotava alusta asti uudelleen. Turvapaikkaprosessin väliaikaisuus ja väliaikainen arki taas estävät tämän prosessin alkamisen, ja toimijuuden tunteen syntymisen.

Arki on joillakin kirjoittajilla vastaanottokeskuksessa merkityksellistynyt turvattomaksi ja toivottomaksi, vaikka kirjoittajat ovatkin vihdoin päässeet paikkaan, jossa heidän olisi tarkoitus olla turvassa. Epätietoisuus odotusajan pituudesta, arjen väliaikaisuus sekä odotusajan kodintuntuisuuden puuttumisen lisäksi turvapaikkaprosessin aikana ongelmia arkeen tuovat keskusten laitosmaisuuksien ja eri kulttuurien sekoittama arki. Eri kulttuurien välisiä ongelmia on kuvattu kertomuksissa, ja turvattomuutta arjessa ovat herättäneet myös suomalainen outo uusi kulttuuri ja vieraat toimintatavat sekä myös fyysiset olosuhteet, jotka eivät aina ole heti olleet parhaat mahdolliset.

Palestiinalainen turvapaikanhakija kuvaa seuraavassa tekstiotteessa pettymystään ja ensimmäistä huonetta, johon hän perheineen pääsi odottamaan turvapaikkapäätöstä.

Meidät pantiin tyhjään huoneeseen, eikä ollut muuta kuin rikkinäisen sängyn lautoja, eikä mitään vuodevaatteita. Vaimo rupesi itkemään. (Palestiina 1)

Arki on teorian mukaan järjestystä, joka tuo mukanaan tunteen elämän hallinnasta. Tällainen arki voisi olla sovellettavissa vastaanottokeskuksessa elämiseen. Laitoselämää rytmittävät tarkat rutiinit, joten arki voi tätä kautta tuoda turvaa ja rytmiä elämään ja samalla arki voi auttaa selviämään vastoinkäymisistä. Vastaanottokeskuksen odotusaikaan liittyvät rutiinit ja niiden toistuminen päivästä toiseen samana tuovatkin kirjoittajien arkeen Felskin (2000)

kuvaamaa ajallisuuden tunnetta, mutta turvaa toistuvat rutiinit eivät kaikille onnistu tuomaan. Useat kirjoittajat näkevät laitosoloissa painajaisia menneestä, ja näin mennyt elämä luo turvattomuuden tunnetta arkeen, vaikka näennäisesti kirjoittajat ovatkin turvassa. Arki merkityksellistyy painavana vaikeiden muistojen takia. Vastaanottokeskuksessa kirjoittajat ovat pysähtyneet ensimmäistä kertaa miettimään mennyttä elämää, ja arjen näennäinen rauhallisuus tuo esille vaikeita muistoja menneisyydestä. Arki ei laitosoloissa myöskään jaksakaan kiinnostaa, ja kiinnostuksen ylläpitäminen on ollut joillekin kirjoittajille vaikeaa. Arjen kuvaaminen tylsänä on yleinen kokemus kertomuksissa.

Päivät kuluivat hitaasti, odotus oli pitkästyttävä ja turhauttava. Odotusaika oli epämääräinen, mutta tiesimme että se kestää kuitenkin yli vuoden. Kaikki päivät näyttivät samanlaisilta, ei voinut erottaa lauantaita maanantaista tai keskiviikosta. (Palestiina 1)

Toisaalta tylsyyden kokeminen on jo itsessään merkki siitä, että turvattomuus ei ole päällimmäisenä tunteena arjessa. Tylsyyttä voidaan kuvailla ylelliseksi olotilaksi; turvatonta arkea harvoin kuvaillaan tylsäksi. Tylsä arki sinällään on jo askel eteenpäin menneisyyden vaikeasta ja ehkä turvattomastakin arjesta.

Useimmat kirjoittajat ovat jossain vaiheessa pyrkineet parantamaan arkeaan vastaanottokeskuksissa ja tämä on usein tapahtunut arjen toimijuutta jollakin tapaa lisäämällä. Tarpeeksi pitkä odotusaika vastaanottokeskuksessa mahdollistaa nähdäkseen kirjoitusten mukaan oman toimijuuden herättämisen.

Elämä vaikutti vaikealta, asuminen vastaanottokeskuksessa missä oli yli 50 henkilöä, erilaisia kansalaisuuksia ja kulttuureja. Ei ollut helppoa. Yritimme luoda kontakteja ja ystävyyttä talon asukkaiden kanssa helpottaaksemme painostavaa oloa. Ja kyllä saimme minä ja vaimoni erinomaisen kokemuksen, kun tutustuimme erilaisiin ihmisiin ja heidän kulttuureihin. (Palestiina 1)

Jotkin turvapaikanhakijat ovat onnistuneet säilyttämään arjen toimijuutensa ottamalla oman osaamisensa ja kykynsä käyttöön vastaanottokeskuksessa alusta asti. Motivaatio arjen parantamiseen on ollut lisäksi näillä kirjoittajilla vahvana läsnä. Kosovolainen kirjoittaja (3) osoittaa aktiivista arjen toimijuutta perustamalla järjestön vastaanottokeskuksessa muiden maanmiestensä kanssa, ja ryhtymällä sen puheenjohtajaksi. Osaaminen ja kyvyt arjessa näkyvät myös siinä, että ensimmäiseen kokoukseen kirjoittaja kutsuu mukaan toimittajia, kaupungin hallituksen jäsenen sekä muita kutsuvieraita. Järjestötoiminta itsessään on myös uuden arjen toimijuuden vahvistamista, sillä kokouksissa mietitään muun muassa sitä, kuinka

tutustua suomalaisiin, kuinka kunnioittaa uuden maan lakeja sekä kuinka edistää hyvää käytöstä uudessa maassa. Kokousten tarkoituksena on se, että perustajat haluavat antaa oikean kuvan heidän kansastaan suomalaisille. Kokoukset toimivat siis kahdella eri tavalla arjen toimijuutta vahvistavina: tarkoituksena on oman identiteetin, kulttuurin ja omien vahvuuksien esille tuominen sekä samalla uudesta kulttuurista oppiminen ja sopeutuminen uuteen arkeen.

Turvapaikanhakijoilla oma arki voi virallisesti alkaa, kun he saavat myönteisen päätöksen turvapaikasta ja pääsevät muuttamaan omaan asuntoon. Tästä päätöksestä alkaa varsinainen arjen ja arjen toimijuuden luominen laitosten ulkopuolella. Seuraavassa tekstipätkässä palestiinalainen turvapaikanhakija iloitsee myönteisestä turvapaikkapäätöksestä, mutta fyysiset olosuhteet pakottavat hänet kuitenkin ensin murehtimaan arjen sujumista uudelleen.

Sitten kun saimme oleskeluluvan tuli seuraava huoli, eli milloin saamme asunnon ja voimme poistua vastaanottokeskuksesta. (Palestiina 1)

Kosovolainen turvapaikanhakija suhtautuu myönteiseen turvapaikkapäätökseen positiivisemmin, ja tämä saattaa vaikuttaa siihen, että perheen elämä ja arki tuntuvat järjestyvän vastaanottokeskusajan jälkeen nopeammin raiteilleen. Kosovolainen kirjoittaja odottaa arjen ja elämän rakentamista ja on saanut turvapaikkaprosessin aikana Suomesta myönteisen kuvan:

18 kuukauden odotuksen jälkeen saimme sen onnen, että voimme nauttia tästä kauniista maasta. (Kosovo 3)

7.2 Arjen toimijuus kotouttamispolitiikassa

Pakolaisstatuksen saatuaan pakolainen on osa Suomen kotouttamispolitiikkaa ja hänet halutaan nähdä järjestelmässä aktiivisena toimijana. Pakolaisten kotoutumisessa korostuu kouluttautuminen ja työllistyminen, aktiivinen tiedonhaku ja erilaisten taitojen oppiminen. Erityisesti työllistyminen on Suomessa koettu keskeiseksi kotoutumisessa jo 1990-luvulta lähtien.

Virallinen apu, mitä kirjoittajat ovat saaneet saapuessaan Suomeen on usein ollut persoonatonta, eivätkä useimmat kirjoittajat kerro yksityiskohtaisesti kokemuksistaan viranomaisjärjestelmässä. Tämä voi kertoakin suomalaisesta palveluverkostosta, joka perustuu tiettyyn välimatkaan ja neutraaliuuteen. Kaikki kirjoittajat ovat kuitenkin olleet

poikkeuksetta kiitollisia saamastaan avusta. Viranomaisavussa ja järjestelmässä korostuvat paperiasioden hoitaminen ja asioinnissa avustaminen.

Bosnialainen kirjoittaja mainitsee elämäkerrassaan sosiaalityöntekijän, joka on auttanut heitä alkuvaiheessa.

Sosiaalityöntekijän kanssa menimme poliisille ja muihin toimistoihin ja hoidimme kaikki tarpeelliset paperiasiat oleskelulupaa varten... Kaikissa yleisissä toimistoissa suomalaiset olivat ystävällisiä. Minulla ei ollut mitään kielteistä sanottavaa heistä, voin olla ainoastaan kiitollinen. (Bosnia 4)

Ainoastaan yhdessä kertomuksessa sosiaaliviranomaiseen on luotu henkilökohtaisempi suhde, ja tämä suhde onkin muodostunut erittäin tärkeäksi kirjoittajalle. Venäläinen kirjoittaja korostaa, että suhde sosiaaliviranomaiseen on tehnyt heidän alkuvaiheestaan ja arjen rakentamisen alusta helpomman ja vaivattomamman kokemuksen. Yhteisen kielen osaamisen jakaminen sekä lämmin vastaanotto ovat tuntuneet tärkeiltä asioilta.

Sosiaaliviranomainen Kirsti, joka oli vastassa meitä Suomessa, osasi erinomaisesti ranskan kieltä, mitä minäkin osaan, joten pystyimme selvittämään kaikki asiat ranskaksi. Hän on hyvin herkkä ja sydämellinen ihminen. Olimme kuulleet suomalaisten viileydestä ja epävieraanvaraisuudesta, ja olimme helpottuneet, kun ensimmäisenä tutustuimme tällaiseen ihmiseen kuin Kirsti, se oli meille hyvin tärkeää. (Venäjä 1)

Suomalainen palvelujärjestelmä saattaa vaikuttaa vaikealta ja byrokraattiselta sekä etäiseltä. Etäinen suhde palveluntarjoajiin voi vaikeuttaa arjen rakentamisen alkamista. Tietty verkoston ja kodintuntuisuuden puute voi etäännyttää pakolaisia suomalaisesta arjesta, vaikka käytännön tasolla asiat sujuisivatkin. Suomalainen palvelujärjestelmä voikin näyttäytyä ja jäädä mieleen vain byrokrationa ja ehdottomana rajojen asettajana, jota on opittu jopa pelkäämään.

Viranomaiset lähettävät aina vaikeaa tekstiä täynnä papereita. Kerran yritin kääntää sanakirjan avulla yhden, siinä meni kokonainen viikko. Täytyy olla hyvin tarkka virallisten papereiden kanssa, sillä yhdestä virheestä voi seurata paljon ongelmia. (Venäjä 1)

Kotouttamisjärjestelmä nähdään arjessa asioiden mahdollistajana ja myös taloudellisen turvan tuojana. Järjestelmän hengettömyys ja etäisyys luovat kuitenkin osalle kirjoittajista arkeen tilan, joka korostaa heidän vaikeuksiaan, ja toimijuuden puutettaan. Vietnamilainen kirjoittaja

kertoo päässeensä suomen kielen -kurssille ja saaneensa taloudellisen avun palvelujärjestelmältä. Arki on kuitenkin vaikeaa ja yksinäisyyden kokemus on musertava.

Me saimme toimeentulotukea ja alkuavustuksen, niin meillä ei ollut hätää taloudellisesti. Mutta minulla oli silti syvää masennusta. En enää saanut yhteyttä ystäviini, osasin vain lohduttaa itseäni kertomalla, että syy ei ollut minussa eikä ystäväissäni. Ainoa harrastus minulla oli silloin suomen kielen oppiminen. (Vietnam 2)

Suomalaisen palvelujärjestelmän byrokraattisuus, etäisyys, paperikeskeisyys ja joustamattomuus ovat asioita, jotka estävät kertomuksissa oman arjen toimijuuden rakentamista. Pakolaiset on myös valjastettu osaksi järjestelmää, ja tämä järjestelmä määrittelee sitä, minkälaiseksi heidän arkensa muotoutuu ja mitä he saavat arjen puitteissa tehdä. Kurseille määrätään, eikä valinnan vaihtoehtoa välttämättä ole. Kaikki kirjoittajat ovatkin osallistuneet joillekin heidän kunnassaan järjestetyille kursseille, mutta näiden hyötyä ei aina ole osattu nähdä.

Olen asunut Suomessa noin kaksi vuotta ja osallistunut kahteen eri kurssiin. Toinen oli suomen kielen kurssi ja toinen oli "silta-projekti". Luulen, että näiden kurssien tarkoituksena oli vain täyttää meikäläisen vapaa-aikaa, ne eivät olleet hyödyllisiä. (Iran 1)

Pitkät odotusajat kurssien alkamiselle koettelevat myös kirjoittajia, ja luovat tilanteen, jossa oma arki on edelleen tietyssä välitilassa ja keskeneräisenä. Uuden arjen luominen ei myöskään ole mahdollista ilman työkaluja siihen, kuinka pärjätä uudessa yhteiskunnassa. Bosnialainen kirjoittaja joutuu pienessä kunnassa odottamaan pitkään ennen kuin pääsee suomen kielen -kurssille. Kielettömyys eristää kirjoittajan tehokkaasti muusta yhteiskunnasta.

Tavatessamme suomalaisia huomasimme, että olemme ilman kieltä sokeita ja kuuroja. (Bosnia 4)

Suomalaisen palvelujärjestelmän määritelmä aktiivisesta pakolaisesta osoittautuu myös joillekin kirjoittajista hyvin vaikeaksi toimijuudeksi toteuttaa. Psykkiset ongelmat estävät toimijuuden toteutumisen, vaikka motivaatiota olisikin. Esimerkiksi irakilainen kirjoittaja luulee päässeensä elämänsä vaikeista ajoista yli, mutta huomaa jo parin kuukauden päästä Suomessa, että hän alkaa voida huonosti. Kirjoittaja kärsii vakavista psyykkisistä ongelmista, ja on ajatellut jopa itsemurhaa monta kertaa. Aktiivinen toimijuus ei seuraavan kirjoittajan kohdalla ole mahdollista kahden ja puolen vuoden Suomessa olon jälkeenkään.

Olen kärsinyt tätä oloa kaksi ja puoli vuotta. Välillä nautin tyydyttävästä psyykkisestä olostani niin kuin näinä päivinä, kun kirjoitan ja silloin kun tapaan suomalaisia ystäviäni. Jotka vähentävät masennustani ja suruani. (Irak 5)

Iranilainen kirjoittaja kärsii siitä, että ei pysty rakentamaan omaa toimijuuttaan. Hän on kuitenkin huomannut, että ei pysty osallistumaan tarjotuille kursseille, ja on sen takia jäänyt arjessaan yhteiskunnan ulkopuolelle. Suomalainen palvelujärjestelmä tukee työllistymisessä ja taitojen oppimisessa, mutta silloin kun tällainen oppiminen ei ole mahdollista ei järjestelmä usein pysty tukemaan toimijuutta.

Työttömyysleima on merkitty otsaani. Haluan todella saada hyvän työpaikan, niin että aika kuluisi paremmin, mutta en pysty osallistumaan sellaisiin paikkoihin, missä on paljon ihmisiä. En tiedä pystynkö elämään normaalisti päässäni olevien ongelmien vuoksi. (Iran 1)

Kotoutumispolitiikan keskittyminen työllistymiseen ei aina ole tärkeintä, mitä pakolainen arkeensa haluaisi, mutta monelle arjen toimijuus ja sen puuttuminen merkityksellistyy juurikin työttömyyden kautta. Arjen toimijuuden puute ja työttömyys nähdäänkin usein kertomuksissa synonyymeinä. Vain harva kirjoittaja on onnistunut saamaan töitä ja elämästä puuttuu tätä kautta toimijuus. Tietty katkeruus paistaa monista kertomuksista läpi.

Irakissa 20 tuhatta poliisia ja päällikköä oli minun vastuullani, mutta nyt huolehdin vain lapsestani. Minusta tuntuu niin kuin elämä olisi pysähtynyt, koska minulla ei ole työtä. (Irak 7)

Sosiaaliturvajärjestelmä ja siitä riippuvuus koetaan myös osittain häpeälliseksi asiaksi. Järjestelmä itsessään varmistaa samalla sen, että toimijuutta ei tarvita, ja järjestelmä kannattelee, vaikka töitä ja tällaista arjen toimijuutta ei olisikaan. Järjestelmä luo arkea, jossa toimijuuden rakentaminen ei ole pakollista.

Nyt me molemmat etsimme työtä, meillä on kiire saada sitä, sillä haluamme elää monipuolisesti kuten muutkin elävät. Meitä hävettää työttömyyskorvauksien saanti ja jatkuvat tarjouksien perässä juokseminen... Tilanne on erikoinen; työtä pelkäämätön ihminen istuu kotona tekemättä mitään, ei ole työtä, ei minkäänlaista taistelua eikä ongelmia. Puuttuu stressi ja sinnikäs työnteko. Ympärillä on liian rauhallista ja hiljaista (Venäjä 1)

Aina työn saanti ja oma arjen toimijuuden rakentaminen ei kuitenkaan riitä elämänhallinnan tunteen saamiseksi. Vietnamilainen kirjoittaja kertoo mielestäni hyvin tästä ongelmasta. Vietnamilainen korostaa omassa kertomuksessaan oman arjen toimijuuden tärkeyttä, jotta

arki voidaan luoda omaksi. Kirjoittaja opiskeleekin Suomessa ammatin, saa työpaikan, menee naimisiin ja saa Suomessa lapsen. Kirjoittaja haluaa korostaa omien mahdollisuuksien käyttämistä hyväksi arjen rakentamiseksi, mutta lisäksi hän kokee tarvitsevansa jonkinlaista tukea arkeensa, joka on työllistymisen ja taitojen oppimisen ulkopuolella, mutta ei saatavilla.

Me ulkomaalaiset tarvitsemme myös entistä enemmän suomalaisten tukea, haluamme toimintoja. Tarvittaessa voisitte antaa meille myös ohjausta monissa asioissa, koska emme ole syntyneet täällä, mutta haluamme asua Suomessa ja haluamme myös olla kunnollisia kansalaisia.(Vietnam 2)

7.3 Uuden arjen ja arjen toimijuuden rakentaminen

Suomeen tulleet pakolaiset ryhtyvät rakentamaan uutta arkea ja toimijuutta sekä omista lähtökohdistaan että yhteiskunnan tarjoamista reunaehdoista käsin. Arjen rakentamiseen liittyy monia eri osa-alueita myös koulutuksen ja työelämän ulkopuolelta. Monet kirjoittajat merkityksellistävät työssä käymisen todelliseksi arjen toimijuudeksi, mutta osa on kertonut ja kirjoittanut myös muunlaisesta toimijuudesta. Se, kuinka yleinen arki sujuu, on sekä yhteiskunnan että yksilön kannalta tärkeä asia.

Nuori bosnialainen kirjoittaja kokee tottuneensa arkeen Suomessa. Sopeutumiseen sisältyy myös haikeutta, mutta kirjoittaja osaa suhteuttaa elämäänsä entiseen. Arki ja toimijuus rakentuu entisen ja uuden elämän leikkauspinnassa.

Asun pienessä sympaattisessa kaupungissa Hämeenlinnassa. Minä voin sanoa, että olen tottunut tähän. Joskus tunnen itseni surulliseksi kaipuusta. Mutta kun mietin, kuinka vaikeaa Bosniassa on, ja kuinka paljon ihmiset kärsivät, minulle tulee parempi mieli. (Bosnia 1)

Arkeen sopeutumiseen ja sitä kautta arjen toimijuuden löytymiseen on vaikuttanut lisäksi se, kuinka nuori bosnialainen on onnistunut luomaan uusia arjen rutiineja, jotka auttavat häntä kotiutumaan, vaikka nämä rutiinit eivät aina miellytäkään häntä.

Olen alkanut seurata jääkiekko-otteluita, koska jalkapallo Suomessa ei ole hyvää. Mutta tämä ei tunnu samalta. Jalkapallo on minusta urheilulaji numero yksi. Jääkiekko on jalkapallon vaihtoehto ja minun on pakko tottua siihen. (Bosnia 1)

Modaalisuus, joka siis on Felskin (2000) mukaan arjen toistuvia tekoja ja asenteita sekä tapoja, joihin ei liity pohdintaa vaan ne ovat automaattisia, puuttuu vielä useimmista pakolaisten kertomuksista. Arki on useilla kirjoittajista vielä keskeneräinen rakennelma, ja

uuden yhteiskunnan tapoja opetellaan vielä. Arjen rakentaminen ja omien uskomusten ja tapojen sopeuttaminen uuteen yhteiskuntaan on kesken, ja arjen toimijuus on sitä myöten osittain vielä rakentumatta.

Turkkilainen kirjoittaja näkee Suomen kulttuurin kapitalistisena ja yksilökeskeisenä ja suhtautuu aluksi Suomessa oloon kiinnostuneesti, mutta ajan myötä kokee suomalaisen elämäntavan vastakkaiseksi omille arvoilleen. Kirjoittaja kokee Suomen tunneilmastoltaan köyhäksi, eikä näe Suomessa välittämistä tai rakkautta. Kirjoittaja ei koe pystyvänsä sopeutumaan Suomeen ja arki merkityksellistyy tilana, jota hän ei voi ymmärtää tai hyväksyä. Kirjoittaja ei halua arkeensa sen tyyppistä toimijuutta, jota Suomesta löytää.

Ihmiset, jotka tulevat kehittymättömistä maista, kuten minä kokevat aluksi järkytyksen tullessaan Eurooppaan. Jokapäiväisen elämän helppous, houkuttelevien hämyvalojen takainen yöelämä, korkea elintaso... Kun näkee kaiken tämän, järkytys muuttuu pikkuhiljaa ihailuksi. Toisaalta haluaisi innokkaasti päästä käsiksi kaikkeen tähän, toisaalta se sotii vanhoja perinteitä ja tottumuksia vastaan. Välillä taas tarttuu alemmuudentunne... Suomessa ei ole rakkautta eikä välittämistä. Kun näitä ei ole, jää jäljelle vain raha, seksuaalinen hyväksikäyttö, pettämiseen perustuva perhe-elämä...Paikassa jossa ei ole rakkautta ei voi puhua myöskään ystävydestä. (Turkki 1)

Suomalainen alkoholikulttuuri herättää myös useissa kirjoittajissa ihmetystä, eikä tätä voida ymmärtää tai siihen sopeutua.

Mikä niin paljon vetää ihmisiä alkoholin juomiseen ja miksi he juovat? Heillä on normaali elämäntila, ei ole köyhyyttä. (Bosnia 4)

Jotkin kirjoittajat kirjoittavat siitä, kuinka sukupuoliroolien erot vaikeuttavat arkeen sopeutumista ja vaativat perheiltä suuria muutoksia ajattelussa ja arvoissa tai ainakin isoja muutoksia entiseen arkeen verrattuna. Erityisesti tällaista pohdintaa on kertomuksissa, joissa tullaan länsimaiden ulkopuolelta. Tällainen arvomaailman ja tapojen suhteuttaminen on yleensä erittäin pitkä prosessi.

Palestiinalainen kirjoittaja on kokenut avioliitossaan kriisejä uuden arvomaailman ja tapojen takia, ja ongelmia on ollut myös lasten kasvattamisessa. Kirjoittaja ei tiedä pitäisikö hänen ottaa uuden maan arvot käyttöönsä vai tukeutua omiin arvoihinsa ja ajatuksiinsa. Kirjoittaja tasapainottelee arjessaan lähtökulttuurin ja uuden kulttuurin välisten arvojen välillä ja arki

merkityksellistyy tilaksi, jossa molemmat arvomaailmat kohtaavat. Tämän tilanteen vaikeus tukahduttaa hänen arjen toimijuuttaan.

Tärkeimmät asiat, johon Suomen elämä vaikutti ja johon se teki muutoksia, oli avioliittosuhteemme. Tämä johtuu naisen taloudellisesta itsenäisyydestä joka mahdollistaa sellaisten päätösten tekemisen, jotka eivät olisi missään nimessä kotimaassa mahdollisia. Ajan mittaan Suomessa alkoi esiintyä silloin tällöin avioliitolle vaarallisia kriisejä. Lisäksi meille tuli erimielisyyksiä lasten kasvattamisesta. Monesti menee pää sekaisin miettimisestä. Sulautuako itse perheineen tähän yhteiskuntaan vai pystyäkö pitämään kotimaansa ajattelutavat ja kärsiä täällä yksinäisyyttä? (Palestiina 1)

Myös seuraava turkkilainen kirjoittaja on kokenut vaikeaksi hyväksyä esimerkiksi naisen ja miehen välisen roolikartaston eroja omaan lähtökulttuuriinsa verrattuna.

Naisen ja miehen suhde alentuu seksuaalisuudeksi... Kadulla taikka kapakassa humalassa hoipertelevasta naisesta sanotaan: "Naisen vapaus". Millaista vapautta se on? (Turkki 1)

Naisen ja miehen välisen suhteen lisäksi ylipäänsä ystäväystyminen suomalaisten kanssa on monille kirjoittajille ollut vaikeaa. Uusien arjen tapojen ja tottumusten oppiminen ja kulttuurin lukeminen on vaikeaa ja arjessa uusien tapojen ja arvojen hyväksyminen näyttäytykin pitkänä prosessina, joka tapahtuu ajan kanssa.

Alku oli yhtä lailla vaikea, niin kuin muutkin elämänvaiheet Suomessa. Asiat ovat erilaisia meidän maassa varsinkin kanssakäymistä koskevissa asioissa. Asuimme yli vuoden ennen kuin tutustuimme naapureihin. Suomalaisten kanssa ystävyys yleensä oli rajoitettu tai ei kestänyt kauan erimielisyyksistä johtuen, jotka koskivat yhteiskunnallisten olosuhteisen arvostelua. (Palestiina 1)

Kosovolainen kirjoittaja miettii myös elämäkerrassaan suomalaisten tunnekyllmyyttä. Hän kokee, että uusien tilanteiden lukeminen on vaikeaa, ja näin ystävyysuhteiden solmiminen on hankalaa.

Suomalaiset ovat niin rauhallisia, että joskus tuntuu, että he eivät välitä mistään. (Kosovo 4)

Arjen toimijuuden löytymiseen näyttää vaikuttavan olennaisesti siis myös ymmärrys uudesta kulttuurista ja sen tavoista. Mielestäni tämän ymmärryksen kautta arjen hallinta kirjoittajilla lisääntyy. Näin toimijuuden rakentuminen merkityksellistyykin pitkänä prosessina.

Nähdäkseni uudet rutiinit löytyvät lopulta helposti uudessa maassa, mutta kodiksi Suomea voidaan kutsua vasta uusien arvojen ja tapojen ymmärtämisen kautta.

Monet kirjoittajat tuovat esille demokratian ja vapauden löytymisen Suomesta, mikä tuo myös aivan uutta arjen toimijuutta kirjoittajien elämään. Nämä arvot ovat olleet kirjoittajille aina tärkeitä, mutta vasta Suomessa he pystyvät elämään näin elämänarvojen mukaisesti.

Näen kadulla maanmiehiäni ja keskustelen heidän kanssaan ihan vapaasti, sama vapaus ei löydy maissamme. (Irak 7)

Yksi kirjoittaja huomauttaa, että pelkästään elämäkerran kirjoittaminen on asia, joka ei hänen kotimaassaan olisi mahdollista.

En pelkästään minä, vaan kuka tahansa jolla on katkeria kokemuksia, ei uskaltaisi kirjoittaa, ellei olisi Jumalan selän takana esimerkiksi Suomessa, missä demokratia, oikeudenmukaisuus ja vapaus hallitsee. (Iran 2)

Myös ihmisten välinen tasa-arvo on arvo, jonka löytyminen Suomesta miellyttää ja lisää soputumista ja toimijuuden löytymistä.

Täällä koulutetut ja arvovaltaiset ihmiset eivät ole ylimielisiä. Kaikkien kanssa voi aivan normaalisti keskustella huolimatta siitä mikä on ammatiltaan. (Bosnia 4)

Kielen osaamattomuus on tavallinen syy siihen, että arjen toimijuutta ei ole pystytty muodostamaan. Somalialainen pakolainen tuo esille toimijuuden menettämisen tunteen siitä syystä, että ei osaa vielä suomen kieltä. Kielen osaamattomuus tuo häpeää myös siitä, että itsenäisesti asioiden hoitaminen ei ole mahdollista. Arki merkityksellistyy kuitenkin erityisen häpeällisenä silloin kun kirjoittaja joutuu käyttämään vierasta tulkkia henkilökohtaisten asioidensa hoidossa. Arjen toimijuuden puuttuminen merkityksellistyy tulkin käyttämisen kautta häpeälliseksi kokemukseksi.

Osassa kertomuksia kirjoittajat ovat löytäneet toimijuutta arkeensa uusien rutiinien ja tapojen kautta. Silti arki saattaa merkityksellistyä kuin jonkun toisen arjeksi ja kirjoittaja tuntee ulkopuolisuutta omassa arjessaan. Arjen toimijuus on kadotettu sen myötä, että omat taidot eivät ole päässeet käyttöön. Kirjoittaja tuntee olevansa ulkopuolinen omassa elämässään, vaikka arki näennäisesti onkin rakennettu. Arki merkityksellistyy näiden kirjoittajien elämässä kadotetuksi ja rikkoutuneeksi rutiinien uusien tapojen ja arvojen hyväksymisestä

huolimatta. Esimerkiksi venäläiselle kirjoittajalle arki ja oma arjen toimijuus merkityksellistyy täysin pakolaisuuden kautta.

Olen pakolainen. Uskon ja en usko. Olen, jos niin voi sanoa, varhainen "eläkeläinen", vaikka Suomeen saapumisen hetkellä olin vasta 45-vuotias. Ennen olin työssä Pietarin Keskusmatkatoimiston mainososaston johtajana, mutta nyt olen työtön ja elän työttömyyskorvauksella, vaikka osaan viittä kieltä. Juhlapäiväksi vaimoni valmistaa kinkun, poikani käy suomalaista koulussa ja pelaa pesäpalloa eikä laptaa -venäläisten kansallista peliä. (Venäjä 1)

Irakin kurdi kokee pakolaisuuden ja siihen liittyvän tasapäistämisen sekä työttömyyden merkityksellistyvän myös arjessa niin vahvana, että hän kokee olevansa toimijuudessaan invalidisoitunut.

Vaikka täällä olen vapaa, silti minusta tuntuu, että elämäni on ristiriidassa aikaisemman elämäni kanssa. Töitä tekemällä ihminen tuntee olemassaolonsa, siksi minusta tuntuu, että olen invalidi. Jopa bussissakin istun invalidien tuolilla. Haluan sanoa, että olen individuaalinen ihminen, mutta minusta tehtiin invalidi. (Irak 6)

Myös fyysiset olosuhteet vaikeuttavat arkeen sopeutumista Suomessa. Erityisesti Suomen ilmasto on vaikeuttanut monien kirjoittajien arkea. Kylmä, pitkä ja pimeä talvi on ollut monelle vaikea kestää.

Kauheinta oli Suomen talvi. Emme käyneet paljon ulkona, eikä meillä ollut ystäviä. (Bosnia 3)

Toinenkin bosnialainen kirjoittaja kertoo, kuinka ei koskaan usko tottuvansa Suomen ilmastoon. Talvi on hänelle kaikkein vaikein asia sopeutua.

Ilmasto on minulle erittäin masentavaa. Minä olen tottunut kaikkeen elämässä, mutta talveen en varmasti koskaan. (Bosnia 1)

Toisaalta Suomen luonto on monelle kirjoittajalle ollut kuitenkin asia, joka kannattelee vaikean ilmastonkin yli. Puhdas luonto mainitaan monessa kertomuksessa ja siitä osa kirjoittajista saa jaksamista arkeensa ja tämä lisää toimijuuden löytymistä.

Paljon järviä. Luonto on kaunista ja puhdasta. Järvivedet ovat puhtaita -ei ole jätteitä tai roskia. (Bosnia 4)

7.4 Arjen toimijuus ylirajaisessa ja toiseuden arjessa

Sopeutuminen suomalaiseen arkeen on onnistunut joillekin uusien rutiinien ja uusien tapojen oppimisen myötä. Jotkin kirjoittajat ovat myös tottuneet suomalaiseen arvoympäristöön ja siihen, kuinka järjestelmä toimii. Kuitenkin toiseuden tuntemukset ovat kirjoittajien elämäkerroissa tavallisia. Toiseuden kokemukseen liittyvät ympäristön suhtautuminen maahanmuuttajiin ja pakolaisiin ja lisäksi yhteiskunnan luomat elämisen reunaehdot. Toisaalta ulkopuolisuutta Suomessa voi lisätä kokemus ylirajaisesta tai transnationaalista arjesta. Arki jakaantuu mielessä moneen eri paikkaan ja kotimaan arki on läsnä omassa kielessä, kulttuurissa ja muistoissa. Arki merkityksellistyy osassa kirjoituksista ylirajaiseksi ja toiseuden arjeksi ja vaikuttaa siihen, miten toimijuus merkityksellistyy kirjoittajien arjessa.

Toiseutta arjessa kertomusten mukaan voi lisätä tunne siitä, että yhteistä kokemuserää ei tunnu löytyvän suomalaisten kanssa. Suhtautuminen pakolaisiin ei ole aina ymmärtävää ja tällöin arjen toimijuuden löytäminen niin, että oma historia voisi olla läsnä arjessa ei ole aina mahdollista. Suomalaiset eivät tunnu kirjoittajien mukaan aina ymmärtävän sitä, minkälaista on ollut elää sodan alla ja miten se vaikuttaa kirjoittajien arkeen, toimijuuteen ja elämään edelleen. Kirjoittajien elämää ja toimijuutta arjessa arvotetaan alempiarvoiseksi. Kuten suomalainen pakolaispolitiikka, myös tavalliset ihmiset vaativat kirjoittajilta kykyä elää normaalia elämää alusta asti. Bosnialainen kirjoittaja miettii kertomuksessaan sitä, kuinka erilaista elämää suomalaiset ja bosnialaiset ovat eläneet:

Kaikki nämä vuodet sodanaikana Bosniassa olivat kiireisiä, mutta suomalaisilla oli ihan normaalit vuodet. (Bosnia 1)

Kirjoittaja luo tekstipätkässään tarkan eron suomalaisen ja bosnialaisen arjen välille. Toteamus niputtaa suomalaisten arjen ja vuodet kaikki samanlaisiksi. Tämä viittaa siihen, kuinka sodan arki Bosniassa on ollut niin epätavanomaista, että sen rinnalla kaikki mitä Suomessa on tapahtunut, on ollut normaalia arkea. Ajatus pitää sisällään merkityksen siitä, kuinka ymmärrystä näiden kahden kansan kokeman arjen välille ei välttämättä pysty syntymään. Arki ja toimijuus merkityksellistyy kirjoittajan arjessa sellaiseksi, jota suomalainen ei pysty tavoittamaan. Kirjoittaja kuitenkin ymmärtää sen, miksi arki merkityksellistyy eri tavalla hänelle kuin suomalaisille, eikä toiseuttaminen ole niin vakava asia.

Toiseuttamisen keinoja ja retoriikkaa löytyy useasta kertomuksesta. Kirjoittajat kertovat siitä, kuinka heitä eristetään ja eriytetään muusta yhteiskunnasta. Suomalaiset esittävät kysymyksiä, jotka kyseenalaistavat kirjoittajan oikeuden olla maassa. Yhteiskunnallinen tilanne paistaa läpi siitä retoriikasta, jota jotkin kirjoittajat ovat saaneet kokea. Turkkilainen kirjoittaja kertoo seuraavassa tekstiotteessa, miten häntä on puhuteltu hänen oltuaan Suomessa muutaman vuoden ajan.

Kysymyksiä, joihin olen törmännyt useimmin tässä maassa ovat: “Miksi olet tullut tänne? Meillä on lama, työtä ei ole, työttömiä on paljon. (Turkki 1)

Tekstiote pitää sisällään kysyjien oletuksen siitä, että kirjoittaja on työtön tai muussa tapauksessa vienyt työpaikan suomalaiselta työttömältä, mutta kumpikaan vaihtoehto ei ole hyväksyttävä. Kirjoittajien arjessa ja arjen toimijuuden rakentamisessa merkityksellistyykin yhteiskunnan torjuvuus ja kirjoittajien toiseuttaminen. Yhteiskunnallinen tilanne heijastuu ihmisten asenteisiin pakolaisia kohtaan ja näin yhteiskunnan reunaehdot raamittavat toiseuttamista ja samalla vaikuttavat suoraan kirjoittajien arjen toimijuuteen.

Yksinäinen arki, joka on suomalaisesta yhteiskunnasta erillinen sosiaalisten suhteiden puuttuessa, on useissa kertomuksissa läsnä.

Ajattelin, löydän kyllä uusia ystäviä. Toisin kävi. Muistiini jäi se, kuinka suomalaiset katsoivat meitä, kun kävelimme kadulla. Me olimme heille ehkä vähän erikoisia. Ihmiset tervehtivät ja heiluttivat meille autoistaan. Suomalaiset kyllä halusivat tutustua meihin. He kuljettivat meitä joka puolella. Vieläpä olivat löytäneet meille ystäväperheen. Joka olisi meille seuraksi. He olivat hyvin ystävällisiä meitä kohtaan. (Bosnia 3)

Kirjoittaja kuvaa sitä, kuinka ihmiset ovat huomioineet heitä ja ovat halunneet tutustua heihin, mikä kuulostaa suomalaisen korvaan jopa vähän erikoiselta. Ilmeisesti 1990-luvulla ulkomaalaisia on ollut vähän, ja pakolaiset ovat olleet melkein nähtävyys. Yhteiskunta on myös auttanut heitä, ja heille on löydetty ystäväperhe. Jostain syystä ystäviä ei kuitenkaan ole löytynyt, vaikka kiinnostusta on ollut. On vaikea arvioida, mistä syystä kirjoittaja on jäänyt vaille suomalaisia ystäviä, vaikka ajatuksena hänellä on ollut ystävien löytäminen. Voi olla, että jotkin kirjoittajat päättävät itse sijoittua yhteiskunnan ulkopuolelle, ja luovat näin itselleen erillisen arjen muusta yhteiskunnasta. Seuraava saman kirjoittajan tekstiote paljastaakin minkälaisen merkityksen oma tausta luo arjelle ja toimijuudelle Suomessa.

Olen suomalaisille kiitollinen kaikesta avusta mitä olemme saaneet. Mutta täällä mikään ei ole minun. (Bosnia 3)

Kirjoittajat luovat myös eroa suomalaisten ja heidän välilleen myös rakenteellisilla tavoilla. Toiset kirjoittajat tuntuvat pitävän itsestään selvänä sitä, että heidän arkensa on haasteellisempaa. Tämä voi viitata siihen, kuinka toiseus on merkityksellistynyt arjessa ja tullut osaksi arkea ja omaa toimijuutta. Iranin kurdi kertoo, kuinka pakolaislapsetkin haluaisivat tehdä arjessa mukavia asioita.

Pakolaisvanhemmille on vaikeata täyttää lastensa toiveita. Pakolaislapsikin haluaa saada kauniita vaatteita, harrastusvälineitä tai käydä huvipuistossa ja kokeilla maailmanpyörää. Pakolaislapset haluavat myös käydä musiikkikoulua tai taidekerhoissa ja haluaisivat vielä kerran nousta lentokoneeseen tai matkustaa junalla ja laivalla. (Iran 2)

Toiseuttaminen on voinut luoda arjelle ja omalle toimijuudelle rajat, joissa omien lasten toiveiden toteuttamista ei nähdä mahdollisena. Iranilainen kirjoittaja luo kuvaa arjesta, jossa suomalaislapsille normaalit asiat ovat heidän ulottumattomissaan. Lasten toiveet ja arjen todellisuus eivät kohtaa. Toisaalta myös pelkät rakenteelliset asiat, kuten rahan vähyys heikentävät elämänlaatua ja elämänhallintaa. Yhteiskunnan tarjoama apu ja yhteiskunnallinen tilanne, jossa työtä ei ole, ei mahdollista kirjoittajien merkityksellistämää tavallista elämää ja arkea. Yhteiskunnallinen tilanne ja toisaalta yhteiskunnan tarjoama taloudellinen apu rajoittaa siis kirjoittajien elämää ja asettaa arjelle ja toimijuudelle reunaehdot, joka kirjoittajien mielessä erottaa heidät tavallisesta yhteiskunnasta.

Monissa kertomuksissa mainitaan Suomesta löytyvät rasistit, jotka vaikeuttavat arjen luomista Suomessa ja lisäävät toiseutta. Yhdessäkään kertomuksesta ei yksilöidä kokemuksia huuteluita enempää, mutta monet haluavat lähettää kertomusten myötä terveisiä rasisteille. Näin elämäkertomuksia käytetään arjen toimijuuden välineenä. Kertomuksen kautta kirjoittajat ottavat menetettyä toimijuuttaan takaisin.

Esimerkiksi vietnamilainen kirjoittaja päättää oman kertomuksensa rasisteille suunnattuun kehotukseen.

Rasistit! Haluamme antaa teille aikaa tutustua meihin, koska ilman rakkautta ei voi olla onnellista elämää. (Vietnam 2)

Kertomuksissa erityisesti ikävä kotimaahan merkityksellistää arjen vaikeaksi. Arki näyttäytyy ylijäisenä ja ikävä tuo muistot kotimaasta ja perheestä osaksi arkea Suomessa. Arki on

useimmilla ylijarajaisista mielessä, mutta ei konkreettisesti. Kotimaassa ei juurikaan päästä käymään.

Vuodet, jotka olen elänyt Suomessa, olen turhaan yrittänyt olla iloinen, vaikka sydämeni ikävöi kotia, vanhempia, sisaruksia ja kaikkea mikä on kaukana minusta. Pakolaiselämä on vaikeaa ja sellaista elämää en toivo kenellekään. (Kosovo 1)

Ylijarajaisuus näyttöytyy kertomuksissa enemmänkin elämää ja arkea vaikeuttavana, kuin resurssina. Ylijarajainen arki on surullista ja ikävän täyttämää, ja pakolaisuus tuo ylijarajaiseen arkeen omat haasteensa. Pakolaisina lähteneillä ei usein ole mitään mahdollisuutta käydä kotimaassa useisiin vuosiin tai vuosikymmeniin. Ylijarajainen arki merkityksellistyy taakaksi ja joissain tapauksissa jopa toimijuuden esteeksi. Omia kulttuurisia erityispiirteitä saatetaan ylläpitää arjessa ja osa tukeutuu uskontoonsa lohdutusta saadakseen, mutta kipeät muistot ja lähtö kotimaasta, joka ei ole ollut toivottava, merkityksellistää ylijarajaisuuden surulliseksi asiaksi.

Kosovolainen kirjoittaja avaa seuraavassa tekstiotteessa hyvin sitä, kuinka ylijarajainen arki voi olla oman arjen toimijuuden esteenä.

Päätös Suomeen tulosta oli paikallaan. Mutta vaikka täällä on hyvät elinolot ja lapsilla hyvät mahdollisuudet koulutukseen ja harrastaa huomattavasti paremmin kuin kotimaassani, olen henkilökohtaisesti pettynyt. Sydän murtuneena vietän aikaani ajatellen kotimaahani jääneitä vanhempiani -heiltä puuttuu usein ruokakin. (Kosovo 2)

Arki on kirjoittajalla hyvää ja hänen lapsensa pääsevät elämään normaalia arkea ja olemaan arjessa toimijoina. Kuitenkin arki merkityksellistyy pettymykseksi, vaikka arki on toimivaa ja hyvää. Kirjoittajan vanhemmat näkevät jopa nälkää kotimaassa, ja kirjoittaja elää Suomessa normaalia arkea. Ylijarajaiset suhteet ja erityisesti suhteiden erityisyys, koska kirjoittaja ei pysty auttamaan vanhempiaan, vaikeuttavat arkea. Kirjoittajan arki koostuu ajatuksista, jotka eivät liity Suomeen ja arkeen täällä. Kirjoittaja elää arkeaan Suomessa, mutta ajatuksissaan hän on muualla. Ylijarajaiset suhteet pakolaisilla ovatkin tämän tutkimuksen aineiston mukaan enemmän haitta kuin hyöty arjen ja toimijuuden kannalta.

7.5 Arjen toimijuuden löytyminen – arki tahtotilana

Aineiston kertomuksista käy ilmi, kuinka ne mahdollisuudet mitä arki tarjoaa, riippuvat lopulta siitä, miten yksilö itse toimii arjessa. Arki ei ole kenellekään samanlainen. Yksilön

omat ominaisuudet ja resurssit ratkaisevat sen, minkälaiseksi arki muokkautuu. Lisäksi näissä kertomuksissa uuteen arkeen liittyvät odotukset kuvastavat myös sitä, minkälaiseksi elämä on muokkautunut Suomessa. Uuden arjen sujumisen lisäksi sopeutumiseen vaikuttavat myös side kotimaahan ja ennen Suomeen tuloa tapahtuneet asiat, oma psyykinen vointi, mutta erityisesti myös kodintuntuisuuden tunteen syntyminen Suomessa.

Useilla kirjoittajista elämäkerran kirjoittamisen aikaan kirjoittajien arki ei ole vielä löytänyt rutiinejaan, kieltä ei välttämättä ole opittu, eikä Suomeen ole luotu verkostoja. On selvää, että tällaisessa väliaikaisuuden tilassa arki eikä uusi elämä ole päässyt vakiintumaan ja sille asetetaan edelleen vaatimuksia, jotka eivät ole täyttyneet. Arjelle asetetut merkitykset ovat kuitenkin välillä enemmän kuin rutiineja ja pärjäämistä; osa kirjoittajista ei ulkoisista puitteista huolimatta tunnu olevan löytänyt arkea ja arjen toimijuutta Suomessa. Syyt ovat syvemmällä kuin arjen rutiineissa.

Osassa kertomuksista arjelle ja toimijuudelle annetaan ristiriitaisia merkityksiä. Toisaalta arki on onnellista, koska kirjoittajat eivät enää joudu pelkäämään, kuten kotimaassaan, toisaalta uuden maan arki on vaikeaa ja oma asema ja toimijuuden heikentyminen tuovat haasteita. Kirjoittajat kompastelevat kertomuksissa arjessaan, ja luovat kuvaa elämästä ja arjesta Suomessa, joka on samaan aikaan sekä iloista että surullista. Nämä kertomukset kertovat arjesta, jossa vastoinkäymisiä on usein.

...toive herää, kasvaa. Kasvoillesi leviää ilo. Juokset nopsaan onnellista loppua, ikävän ja kaipuun loppua päin; kunnes unelmat törmäävät todellisuuteen, joka saa vallan, ja kaikki alkaa taas alusta. Ikävän ja kaipuun loputtomat tunnit, päivät... Sanalla sanoen, runoilijaa lainaten: "Vaikeat ovat vieraan maan askeleet." (Turkki 1)

Turkkilainen kirjoittaja kertoo runolliseen sävyyn siitä, kuinka vaikeaa hänen on ollut rakentaa arkea uuteen kotimaahan. Uusi arki merkityksellistyy ikävänä ja päivät kuluvat hitaasti. Kirjoittaja kuvaa kuinka on usein toiveikas siitä, että arki muuttuu muotoaan helpompaan suuntaan, mutta joutuu pettymään, koska todellisuus ei ole muuttunut. Kirjoittajan elämässä arjen toimijuus vaikeutuu koti-ikävän takia. Toimijuuden ylläpitäminen arjessa on haastavaa, koska kirjoittaja ei pysty suuntautumaan tulevaisuuteen.

Vietnamilainen kirjoittaja kokee arjen Suomessa samoin vaikeaksi, mutta toisin kuin turkkilainen kirjoittaja, hänen arkeaan kannattelee kuitenkin kiitollisuus ja toiveisuus. Vietnamilaisen kertomuksessa onkin erilainen pohjavire kuin turkkilaisen kirjoittajan kertomuksessa.

On tapahtunut lukuisia ikäviä asioita. Tällä hetkellä olen asunut viisi vuotta Suomessa. Vihdoinkin saan elää rauhassa. Suhtaudun tulevaisuuteen toiveikkaasti. Huollan vietnamilaista nuorison jalkapallojoukkuetta. Kaksi tyttärentäni ja jalkapallojoukkue ovat minun elämäni lohtu. Minä olen köyhä mies, mutta voin antaa valmennusta ja pitää yllä heidän urheiluintoaan. Urheilu lisää heidän kuntoaan, jotta he voivat palvella Suomea paremmin. (Vietnam 1)

Vietnamilainen kirjoittaja tuo esille, kuinka hänen elämässään on tapahtunut paljon ikävää. Tämän lisäksi arki on vaikeaa köyhyyden takia. Kirjoittaja on kuitenkin pystynyt ylläpitämään omaa arjen toimijuuttaan ja hän on jalkapallovalmennuksen kautta löytänyt uudenlaisen arjen toimijuuden roolin. Kiitollisuus rauhasta ja omat tyttäret tuovat lisäksi kirjoittajalle lohtua. Oma toimijuus tuo toivoa tulevaisuuteen: valmennuksen kautta kirjoittaja voi olla hyödyksi. Näyttääkin siltä, että arkeen liittyvään toiveikkuuteen ja hyvään arkeen näyttää kiinteästi liittyvän oma arjen toimijuus ja erityisesti se kuinka merkityksellisenä oma toimijuus nähdään.

Toiveikkua arjen sujumisesta tulevaisuudessa ja oman arjen toimijuuden rakentumisesta löytyy myös muista kertomuksista. Irakilainen kirjoittaja luottaa kertomuksessaan lujasti omaan kasvatukseensa ja taustaansa, jonka uskoo kantavan niin, että uuden arjen rakentaminen on mahdollista. Omat ominaisuudet luovat pohjan arjen toimijuudelle ja toiveikkouden säilymiselle.

Minä tiesin, että edessäni on uusi elämä, uusi asema, joka vaatii tutustumista ja sopeutumista. Ja ajattelin, että siitä voi olla apua, kun olen perheestä, joka ei ole pidättyväinen ja uskontokiihkoinen, perhe jolla on liberaali kasvatustapa ja on edistysmielinen. (Irak 1)

Omiin ja perheen kykyihin ja toimijuuteen luottamisen lisäksi kyky suunnitella tulevaisuutta tuovat arkeen tasapainoa ja turvallisuuden tunnetta. Yhteistä edellisissä tekstiotteissa on se, että niistä löytyy tulevaisuuden suunnittelun kykyä. Mielestäni tätä tunnetta voi kuvailla myös kodintuntuisuudeksi arjessa. Kodintuntuisuus löytyy luottamuksesta ja turvasta, jota arki tuo. Positiivinen näkemys omista mahdollisuuksista toimijana lisää luottamusta arkeen. Seuraava kirjoittaja kosovolainen suunnittelee myös tulevaisuutta avoimin mielin. Hän vaikuttaa myös tuntevan Suomen hyvin, koska tietää, että Jyväskylässä on hyviä koulutusmahdollisuuksia:

Saimme tietää, että meidät lähetetään kaupunkiin nimeltä Jyväskylä. Tämä kaupunki on tunnettu hyvistä koulutusmahdollisuuksista, mitä juuri haluankin lapsilleni. (Kosovo 3)

Positiivinen suhtautuminen arkeen ja perheen mahdollisuuksiin toimijoina koostuu edellisen kirjoittajan tapauksessa hyvän arjen löytämisestä Suomesta sekä luottamuksesta Suomeen että omiin kykyihin. Lisäksi tietopohja Suomesta on lisännyt kirjoittajan aktiivista toimijuutta arjessa. Toisaalta emme tiedä onko nimenomaan aktiivinen toimijuus edesauttanut sitä, että tietoa uudesta kotimaasta on ollut mielenkiintoista etsiä ja ottaa vastaan. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tulevaisuuden suunnittelun kannalta oman arjen toimijuuden roolin on oltava aktiivinen, jotta tulevaisuutta ylipäänsä pystytään suunnittelemaan ja siihen pystytään suuntautumaan positiivisesti.

On kuitenkin huomattava, että osalla kirjoittajista arki on vaikeaa, vaikka kaikki puitteet arjessa ovat kohdallaan. Kirjoittajat ovat arjessa aktiivisia toimijoita, ja pystyvät suunnittelemaan tulevaisuutta. Omiin kykyihin ja Suomeen yhteiskuntana luotetaan. Arki on hyvää, mutta silti jotakin puuttuu. Tällaiset kertomukset olivat myös tavallisia aineistossani. Arjessa on jokin palanen, joka ei aivan ole kohdallaan, ja arjen toimijuudessaakin on siksi särö.

Nuori kosvolainen kirjoittaja on tullut Suomeen nuorena, vain 9-vuotiaana. Usein lapset sopeutuvat uuteen ympäristöönsä helpommin ja näin on tämänkin kirjoittajan kohdalla. Kirjoittaja kertoo, kuinka Suomessa heidän elämänsä on kaikista näkökulmista hyvin järjestetty. Hän on oppinut hyvin kielen, ja arki on vakiintunut; hänellä on ystäviä ja hänellä menee koulussa hyvin. Kirjoittaja on arjessa aktiivinen toimija ja arki on sujuvaa. Silti kirjoittaja kertoo, kuinka arki tuntuu olevan vain väliaikaista, eikä elämä Suomessa tunnu oikealta. Päinvastoin, arki Suomessa on erittäin vaikeaa.

Reitti Suomeen oli pitkä ja sisälsi paljon kyyneleitä, jotka eivät loppuneet tähän päivään ja ne jatkuvat siihen asti, kun palaamme takaisin rakkaaseen kotimaahamme mistä olemme kotoisin. (Kosovo 5)

Edellisen kirjoittajan arjessa ikävä kotiin on koko ajan läsnä ja kodintuntuisuuden puute vaikeuttaa arkea Suomessa. Myöskään seuraava irakilainen kirjoittaja ei usko pystyvänsä koskaan kotiutuvan Suomeen.

Emme koskaan unohda synnyinmaatamme. Se on meille äiti, elämä, hellyys, kauneus ja rakkaus. Se pitää sisällään muistoja lapsuudesta ja nuoruudesta; puistoista ja puutarhoista.

Haluaisimme palata kotimaahamme, kunhan rikolliset on ensin syösty vallasta. Palaamme voitokkaina rakentamaan maatamme uudelleen. Tavataan pian kotimaa, jos Jumala suo.
(Irak 2)

Arki merkityksellistetään tilaksi, joka sisältää muistot lapsuudesta ja nuoruudesta. Kotimaan arki on mielessä niin voimakkaana, että arjen luominen ja toimijuuden löytyminen uudesta arjen tilasta ei tunnu mahdolliselta. Tulevaisuuteen suhtaudutaan toiveikkaasta, mutta vain sen takia, että toivo elää molemmilla edellisillä kirjoittajilla siitä, että he pystyisivät palaamaan takaisin kotimaahan.

Bosnialainen kirjoittaja kokee myös syvää yksinäisyyttä Suomessa siitä huolimatta, että on saanut ystäviä. Tulevaisuus vaikuttaa lohduttomalta ja omaa arjen toimijuutta ei ole. Normaali arki ja uudet ystävät eivät riitä luomaan Suomeen paikkaa arjelle ja omalle toimijuudelle, eivätkä poista yksinäisyyttä.

Olen täällä hyvin yksinäinen. Täällä minulla kaikki päivät ovat samanlaisia, ei tapahdu mitään. Ainoa asia mitä toivon on, se milloin palaamme kotiin. (Bosnia 3)

Irakilainen kirjoittaja kuvaa myös ristiriitaa arjessa siitä, kuinka vaikeaa uuden arjen luominen uudessa kotimaassa voi olla, eivätkä ulkoiset puitteet pysty tätä välttämättä korjaamaan. Tällä irakilaisella kirjoittajalla on Suomessa oma perhe ja suomalainen vaimo. Irakilainen on siis pitkällä toimijuuden rakentamisessa Suomeen. Kirjoittaja kuvaa kuinka silti elämästä ja arjesta puuttuu jotakin, jota kirjoittaja ei usko koskaan löytävänsä Suomesta. Arjesta puuttuu toimijuus, eikä kirjoittaja edes löydä oikeita sanoja, joilla hän voisi kuvailla tilannettaan.

Asia, joka aiheuttaa ristiriitaa tämän ja aikaisemman elämäni välillä on se, että minulla on nyt perhe: suomalainen vaimo ja kolme suloista lasta. Meillä on paljon suomalaisia ystäviä. Olemme onnellisia, mutta miten minä voin puhua onnellisuudesta, joka on suloinen, värikäs, kaunis ja välkkyvä... (Irak 6)

Kertomusten perusteella arjen kodintuntuisuuteen vaikuttaa erityisesti motivaatio ja tahtotila: päätös rakentaa arki Suomeen on tärkeässä asemassa. Ulkoisten arjen puitteiden sujumisen takana täytyy olla myös tahto olla Suomessa ja tahto rakentaa uusi arki tänne. Syyt, miksi jotkin kirjoittajista löytävän tahdon jäädä helpommin kuin toiset eivät ole helppoja ymmärtää. Ulkopuolisuuden tunne, ikävä kotiin ja yksinäisyys paikallisista ystäväistä huolimatta tuntuu olevan yksi syy tuntea haluttomuutta arjen rakentamiseen Suomeen. Arki merkityksellistyy

näillä kirjoittajilla lopulta asiaksi, joka on ollut olemassa kotimaassa, ja oikeat arjen rutiinit löytyvät vain kotimaasta. Arki merkityksellistyy syväksi tunnetilaksi, jonka saavuttaminen voi olla jopa mahdotonta uusissa olosuhteissa.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Olen pro gradu -tutkielmassani etsinyt arkea ja arjen toimijuutta pakolaisten kirjoittamista elämäkerroista. Tutkielman pääkysymyksenä oli se, mitä merkityksiä arjen toimijuudelle annetaan pakolaisten kirjoittamissa elämäkerroissa. Kiinnostuksen kohteena oli myös se, miten yhteiskunnan asettamat reunaehdot toimijuudelle näkyvät pakolaisten elämäkerroissa. Tutkielmassa arjen toimijuutta etsittiin pakolaisten koko elämäntarinan ajalta. Toimijuutta, arkea ja sille annettuja merkityksiä tarkasteltiin sekä kotimaassa, pakomatalla että Suomessa.

Aineistosta löytyi yhteensä 11 arkeen liittyvää teemaa, jotka kaikki vaikuttivat arjen toimijuuteen joko sitä ylläpitävänä, sitä muuttavana tai sen kadottavana. Teemojen esiintyvyys jakautui niin, että kotimaahan ja Suomeen liittyvistä kertomusten osista löytyi eniten arjen toimijuuteen liittyviä teemoja. Pakomatkaosioista löytyi kaksi toimijuuteen liittyvää arjen teemaa.

Kotimaassa arjen toimijuus merkityksellistyy lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvissä kertomusten osissa kaikista tavallisimpana arkena ja toimijuutena. Toisin sanoen arjen toimijuutena, jossa valinnanvapautta, luovuutta ja aloitteellisuutta voidaan toteuttaa rutiinien ja tottumusten täyttämässä arjessa. Arki merkityksellistyy turvaa tarjoavana tilana, jossa tällaista toimijuutta on mahdollista toteuttaa. Useissa kertomuksissa arki ja toimijuus näyttävät kuitenkin alusta asti myös poikkeavana: toimijuus merkityksellistyy arjessa selviytymisen keinoina ja yhteiskunnan murroksen kautta. Pakolaiset ovat kokeneet lähtömaissaan sotaa ja levottomuuksia. Yhteiskunnallinen poliittiset, sosiaaliset ja rakenteelliset reunaehdot merkityksellistävät arkea ja toimijuutta erilaiseksi kuin mihin länsimaisessa arjen tutkimuksissa on totuttu. Arjen toimijuus merkityksellistyy näissä kertomuksissa kamppailuksi yhteiskunnan ja yksilön välillä.

Se, että kertomusten osioista, jossa kuvaillaan pakomatkaa, löytyy vain kaksi arjen toimijuuteen liittyvää teemaa, kuvaa hyvin tätä pakolaisuuden elämänvaihetta. Arki merkityksellistyy pakomatalla välitilassa olevaksi sekä tilaksi, jossa muut tekevät päätöksiä pakolaisten puolesta. Toimijuus voidaankin nähdä tässä tutkielmassa myös yksilön osallisuuden kokemuksena ja osallisuutena häntä koskevaan päätöksentekoon. Osallisuuden kokemusta ei pääse muodostumaan ja toimijuus merkityksellistyy rikkoutuneeksi ja kadonneeksi.

Arki on tämän tutkielman mukaan paljon enemmänkin kuin rutiineja ja toistoja. Arjen merkityksellistyminen tylsänä rutiinina vaikuttaa tämän tutkielman mukaan olevan vain hyvin toimeentulevan ja helppoa elämää elävän yksilön etuoikeus. Arjen teoriaan liittyvät tutkimukset, jossa arkea käsitellään rutiinien ja toistojen kautta, yhdentekevänä tai mielenkiinnottomana, näyttävät tämän tutkimuksen tulosten valossa yksioikoisina kuvauksina arjesta ja toimijuudesta.

Arki ja nimenomaan arjen toimijuus ovat tämän tutkielman aineiston mukaan vahvasti kiinnittyneitä elämän hallintaan. Arjen toimijuuden erityisyys, eli arjen staattisuuteen pyrkiminen, käy usein mahdottomaksi muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Toimijuuden menettämisen kautta myös yksilön elämäntilanne katoaa. Vaikka arjelle ei arjen teorian mukaan yleensä juuri anneta arvostusta, nähdään aineistoni mukaan juuri tavallinen arki ja sen tuoma toimijuus elämäntilanteissa elämän arvokkaimpina hetkinä ja kokemuksina. Tavallinen arki näyttää turvasatamana, tilana, jossa omaa arjen toimijuutta pystytään toteuttamaan. Aivan tavallinen arki merkityksellistyy elämän kohokohtana, kun sitä tarkastellaan koko elämän mittakaavassa. Usein arjen ja sen mukanaan tuoman toimijuuden arvostus löytyy vasta kun tällaista arkea ei enää ole mahdollista elää. Arki merkityksellistyy onnelliseksi muistoissa ja muuhun elämään peilaten. Se, mitä luultiin tavanomaisuudeksi, olikin onnea.

Tutkielma vahvistaa käsityksen siitä, kuinka arki ja arjen toimijuus merkityksellistyvät eri tavalla eri ihmisten elämäntilanteissa, ja toimijuus rakentuu aina omasta kontekstistaan käsin. Arjen toimijuuden käsite on selkeästi yksilön omiin resursseihin, valta-asemaan ja yhteiskunnan reunaehtoihin kytkeytyvää. Vakaa yhteiskunnallinen tilanne edesauttaa arjen staattisuutta ja arjen rutiinien ja toistojen toteuttamista. Arjen toimijuus tavallisena ja arkea ylläpitävänä kukoistaa vakaisissa oloissa. Toisaalta, ympäröivä yhteiskunta pystyy viemään yksilöltä arjen toimijuuden tunteen. Yhteiskunnalliset ja poliittiset reunaehdot puuttuvat arkeen tilana ja rajoittavat arjessa toimimisen mahdollisuuksia. Yhteiskunnan kontrolloidessa kansalaisiaan ei arki ole enää omien päätösten, itsellisyyden, luovuuden ja vapauden tila, jossa toimijuutta toteutetaan. Yhteiskunta puuttuu yksilön arkeen; tekemiseen ja olemiseen. Tutkielma vahvistaa ajatuksen siitä, että arjen tutkimisella voidaan tavoittaa sosiaalipoliittisten järjestelmien ja ihmisten suhdetta toisiinsa.

Arki näyttää myös arvolatautuneena tilana. Arjen toimijuus on täynnä automaattisia omiin arvoihin perustuvia tekoja ja ajatuksia, ja muuttuva yhteiskunnallinen tilanne pakottaa

arvioimaan elämää uudelleen. Omaan uskontoon tai etnisyyteen liittyvät tärkeät tavat ja arvot ovat useilla pakolaisilla muuttuneet ongelmallisiksi arjen toimijuuden osa-alueiksi, joita oma ympäröivä yhteiskunta ei enää hyväksy. Poliittisen aktiivisuuden kautta osa pakolaisista pystyy säilyttämään arjessaan omiin arvoihinsa, tapoihinsa ja traditioihinsa liittyvää toimijuutta. Osassa kertomuksista näkyy, kuinka tällöin toimijuus kanavoidaan vallitsevaa yhteiskuntaa vastaan. Yhteiskunta ja yksilö asettuvat vastakkain ja arjen toimijuuden ylläpitäminen tarkoittaa yhteiskunnan sääntöjen ulkopuolella elämistä ja oman hengen vaarantamista. Tällainen arjen toimijuus ei kuitenkaan ole useimmille pakolaisille edes mahdollista, ja arjen toimijuuteen liittyvä vallan ja oman yhteiskunnallisen aseman käsite korostuu tällaisessa tilanteessa. Toimijuus näyttäytyy siis tässäkin tutkielmassa käsitteenä, joka mittaa sitä, mikä on yksilön kapasiteetti tehdä ja toteuttaa päätöksiä.

Huomattavaa tämän tutkimuksen mukaan on kuitenkin myös se, että arki voi olla toimivaa myös vaikeissa yhteiskunnallisissa oloissa. Tavallista arjen toimijuutta pystytään ylläpitämään monissa kertomuksissa, vaikka yhteiskunta ympärillä on murroksessa. Tässä tutkimuksessa arki näyttää myös muutoksilta suojaavana, ja auttaa kirjoittajia selviytymään vastoinkäymisistä. Arjen toimijuuden ja toimivan arjen kautta yksilö voi kokea onnellisia hetkiä myös vaikeissa tilanteissa. Arki tuo murroksessa turvaa, pysyvyyttä ja tilan, missä yksilö voi hengähtää. Arjen rutiinien toimittaminen ja toimijuuden ylläpitäminen vaikeissakin yhteiskunnallisissa oloissa kertoo siitä, kuinka tärkeää arki on ja toisaalta kertoo myös siitä kuinka joustava ja sopeutuva arki käsitteenä voi olla. Arjen toimijuus on tällaisissa oloissa joustavaa ja pelotonta. Toisin sanoen mikä tahansa voi muuttua arjeksi, kun sitä elää tarpeeksi kauan.

Suomeen tullessa pakolaisten elämäkerroissa arki ja arjen toimijuus merkityksellistyvät alussa kadonneeksi. Turvapaikkaprosessissa pakolaiset merkityksellistyvät joskus arjen vastaanottokeskuksessa jopa vaikeammaksi kuin arjen sodan tai levottomuuksien aikana. Tämä korostaa sitä, kuinka toimijuuden puuttuminen sekä uuden arjen luominen ovat raskaita prosesseja. Lisäksi tulevaisuuden ennustamattomuus estää turvapaikkaprosessissa arjen ja toimijuuden luomista.

Työttömyys, arjen verkostojen puuttuminen, sekä kielettömyys tekevät arjen toimijuuden toteuttamisen Suomessa vaikeaksi myös silloin, kun pakolaisstatus on jo myönnetty. Toimijuutta, jossa tehdään omia valintoja, ei ole. Arjen toimijuuden toteuttamiseksi

pakolainen tarvitsee yhteiskunnan tukea ja apua. Työelämän ulkopuolelle jääminen merkityksellistyy kertomuksissa erityisen voimakkaasti arjen toimijuuden menetyksenä.

Arki jaetaan perheen ja rakkaiden kanssa, ja perheverkoston puuttuminen tekee arjesta tilan, jossa tukea ja apua ei ole tarjolla. Koti-ikävä ja yksinäisyys ovat elämäkertomusten perusteella myös yksi suurin selittävä tekijä siihen, miksi arjen toimijuuden luominen on uudessa kotimaassa vaikeaa. Toimijuus arjessa on haastavaa, koska pakolaiset eivät aina pysty suuntautumaan tulevaisuuteen. Näin myös ylijäräinen arki merkityksellistyy taakaksi ja joissain tapauksissa jopa toimijuuden esteeksi.

Suomalainen kotouttamisjärjestelmä nähdään arjessa asioiden mahdollistajana ja myös taloudellisen turvan tuojana. Järjestelmän hengettömyys ja etäisyys luovat kuitenkin helposti osalle kirjoittajista arkeen tilan, joka korostaa heidän vaikeuksiaan, ja toimijuuden puutettaan. Osaltaan sosiaaliturvajärjestelmä ja riippuvuus siitä koetaan myös häpeälliseksi asiaksi. Järjestelmä luo näin arkea tilana, jossa toimijuuden rakentaminen ei ole pakollista.

Kotoutumislainsäädännön määritelmä aktiivisesta pakolaisesta osoittautuu joillekin kirjoittajista vaikeaksi toimijuudeksi toteuttaa. Järjestelmää kritisoidaankin sen luodessa vain yhdenlaista kuvaa pakolaisesta ja pakolaisen arjen toimijuuden mahdollisuuksista. Psykkiset ongelmat usein estävät pakolaisilla toimijuuden toteutumisen arjessa, vaikka motivaatiota olisikin. Lisäksi myös kanssaihmiset vaativat pakolaisilta kykyä elää normaalia elämää alusta asti. Myös yhteiskunnallinen tilanne heijastuu ihmisten asenteisiin pakolaisia kohtaan ja pakolaisten arjessa ja arjen toimijuuden rakentamisessa merkityksellistyykin yhteiskunnan torjuvuus ja pakolaisten toiseuttaminen.

Tutkielmassa pakolaisen kotoutumisprosessia näyttää hallitsevan kotoutumislainsäädäntö ja suomalainen palvelujärjestelmä. Pakolaisuuden prosessinhaltijana on enimmäkseen yhteiskunta ja arjen toimijuutta raamittavat yhteiskunnan reunaehdot. Yhteiskunta toisaalta myös edesauttaa pakolaisuuden prosessia tarjoamalla resursseja pakolaisille: kouluttautumista ja taloudellista tukea. Pakolaisen omat resurssit: motivaatio, elämäntilanne ja voimavarat määrittävät myös toimijuutta, sen luomista ja ylläpitämistä.

Uuden arjen toimijuuden löytymiseen Suomessa näyttää vaikuttavan olennaisesti pakolaisten ymmärrys uudesta kulttuurista ja sen arvoista ja tavoista. Tämä ymmärrys näkyy voimavarana ja resurssina. Näen, että erityisesti tämän ymmärryksen kautta pakolaisen arjen hallinta lisääntyy. Toimijuuden rakentuminen merkityksellistyykin aineiston pakolaisilla

pitkänä prosessina. Uudet rutiinit löytyvät elämäkertojen mukaan useilta lopulta helposti uudessa maassa, mutta kodiksi Suomea voidaan kutsua vasta uusien arvojen ja tapojen ymmärtämisen kautta.

Toiseksi, tutkimus osoittaa, että kaikki pakolaiset eivät tule kotiutumaan Suomeen. Arki tilana ja sen sisältämä arjen toimijuus merkityksellistyvät asioiksi, jotka löytyvät vain omasta kotimaasta. Arjen kodintuntuuteen vaikuttaa erityisesti pakolaisen motivaatio ja päätös arjen rakentamisesta Suomeen. Arki merkityksellistyy sellaiseksi kuin sille annetaan mahdollisuus.

Lopuksi, oleellista tässä tutkimuksessa on se, minkälaisia merkityksiä pakolaiset antavat vaikeille elämänmuutoksille osana omaa elämäntarinaa. Nämä merkitykset ratkaisevat sen, minkälaiseksi elämä ja arki muokkautuu. Vaikeiden elämänmuutosten näkeminen elämäntarinassa osana omaa menneisyyttä ja toiveikas suuntautuminen tulevaisuuteen ennustavat nähdäkseni hyvän arjen ja toimijuuden syntymistä Suomessa. Narratiivisen näkemyksen mukaan ihminen rakentaa elämäänsä uudelleen kertomuksessa ja vaikeakin arki ja menneisyys voidaan kertomuksen kautta rakentaa tarinaksi, jolla on onnellinen loppu.

Tämän tutkielman tutkimustulokset ovat verrattavissa Suomessa julkaistuun pakolaisia ja arkea koskevaan tutkimukseen. Pakolaisten luonnollinen sosiaalisten verkostojen muuttuminen oli nähtävissä myös tässä tutkielmassa. Tämän tutkielman pakolaisilla ylijärjetykset suhteet eivät kuitenkaan näkyneet voimavarana tai resurssina. Ylijärjetykseen liittyi lähinnä ikävää ja surua. Aineisto on kerätty 1990-luvun loppupuolella, ja on huomattava, että tuolloin internet ja sosiaalinen media eivät ole olleet osa ihmisten arkea samalla tavalla kuin nykyään. Luultavasti arki ylijärjetyksinä on nykyään tämän takia enemmän resurssi kuin taakka. Sosiaalisen median kautta omaisiin ja läheisiin pystytään nykyään olemaan helposti yhteydessä. Tämä on mullistanut myös pakolaisten arkea. Uuden aineiston kerääminen nykypäivänä Suomeen tulleilta pakolaisilta ja sen vertaaminen 1990-luvun aineiston arkeen voisikin tuoda mielenkiintoisia huomioita arjen muuttumisesta globaalimmaksi.

Omiin arvoihin, kuten uskontoon tukeutuminen, lisäsi aiemmissä tutkimuksissa pakolaisten ja maahanmuuttajien toimijuuden tunnetta. Tämä aihealue ei tullut juurikaan esille tässä aineistossa. Eniten pohdittiin sitä, miten uuteen arvomaailmaan tulisi suhtautua. Voi olla, että aineiston pakolaiset eivät olleet olleet Suomessa vielä tarpeeksi pitkään, jotta ajatukset aiheesta olisivat selkeytyneet. Uskonto ei myöskään juurikaan tullut ilmi tämän tutkielman

kertomuksissa tärkeänä arjen toimijuuden ylläpitäjänä. Toimijuus arjessa, jossa yhdistetään uutta ja vanhaa kulttuuria haki vielä paikkaansa aineistoni pakolaisilla, eikä tällaista toimijuutta juuri ollut vielä päässyt syntymään. Kouluttautuminen ja työllistyminen Suomeen taas koettiin myös tässä tutkielmassa merkittävänä oman elämänhallinnan ja toimijuuden vahvistajana.

Tärkeää on miettiä lisäksi sitä, kuinka jo pelkkä kirjoitusprosessi tekona on voinut sysätä liikkeelle muutoksia pakolaisten arjessa. Elämä ja arki otetaan omaan haltuun kirjoittamalla siitä. Kirjoittaminen, kertominen ja asioiden jakaminen muiden kanssa on arjen toimijuutta yksinkertaisimmillaan.

Narratiivinen ote tutkimukseeni on mielestäni auttanut minua tulkitsemaan elämäkertomuksia todellisuuden välittäjänä ja tuottajana. Aineistoni pakolaisten elämäkerrat ovat tulkintoja ja rakennelmia heidän elämästään. Pakolaiset ovat kertomusten kautta rakentaneet elämäänsä ja identiteettiään. Kertomuksissa kaikuvat niin henkilökohtaisen- kuin sosiaalisen tarinavarannon kaiut. Elämäkertomuksiin vaikuttavat pakolaisten oman kulttuurin sosiaalisen tarinavarannon kertomukset samalla tavalla kuin oma historia ja kokemukset. Tämän tutkielman puitteissa yksityiskohtainen kertomusten tutkiminen kulttuurilähtöisesti ei kuitenkaan ollut fokuksena. Tärkeää on kuitenkin tiedostaa kertomusten luonne ja kulttuuriperimän vaikutus siihen, miten kertomuksia muodostetaan. Kertomuksista löytyy kuitenkin paljon samaa, vaikka kirjoittajat ovatkin monista eri maista. Tämä kertoo osittain globaaleista yhteisesti hyväksytyistä normeista, uskomuksista ja ajattelun tavoista.

Analyysissä olen pyrkinyt tuomaan esille nimenomaan pakolaisten äänen, mutta omaa ääntäni ja tulkintojani tutkijana ei analyysistä voi häivyttää pois. Analyysimateriaalia oli paljon, ja tutkijana olen valinnut mitä aineistosta käytän. Aineistosta tehdyt päätelmät ovat myös minun tekemiäni.

Valmiiden elämäkertojen käyttäminen arjen ja arjen toimijuuden tutkimisen aineistona ei tutkielman tulosten kannalta aluksi vaikuttanut hedelmälliseltä. Arkea kuvataan yleisestikin elämäkertomuksissa usein vain vähäisesti ja ainoastaan tärkeimmät elämäntapahtumat tulevat kerrotuksi. Parasta olisikin ollut, jos olisin itse päässyt haastattelemaan kirjoittajia arjen ja toimijuuden näkökulmasta. Halusin kuitenkin käyttää elämäkertoja, koska kertomukset ovat samalla sekä yhteiskunnallisia että yksityisiä, ja toisaalta se mitä arjesta kerrottiin tai jätettiin kertomatta elämäkertomuksissa, paljasti paljonkin arjen merkityksestä elämäntarinan valossa. Lopulta aineisto näyttäytyikin mielenkiintoisena ikkunana arjen ja toimijuuden merkitykseen

elämänjanalla ja erityisesti suurten elämänmuutosten varjossa. Uskon, että jotakin tärkeää arjen olemuksesta olisi jäänyt huomioimatta, jos olisin pyytänyt kirjoittajia kertomaan yksinomaan arjesta ja sen toimijuudesta elämäkertomuksessaan.

Sosiaalityö professiona sijoittuu osaksi suomalaista palveluverkostoa. Sosiaalityöntekijä on siis osa niitä pakolaisen elämän yhteiskunnallisia reunaehtoja, jotka vaikuttavat pakolaisten arjen toimijuuteen. Sosiaalityöntekijän on tärkeää tietää kuinka arki, arjen toimijuus, valta ja resurssit kytkeytyvät toisiinsa. Sosiaalityöntekijä voi kohdata pakolaisen asiakkaana, joka muodostaa omaa elämäntarinaansa vuorovaikutuksessa työntekijän kanssa. Sosiaalityöntekijän on kuitenkin myös ymmärrettävä oma valta-asemansa ja asiakkaan positio elämäntarinaa kerrottaessa. Tarina muodostuu aina suhteessa siihen, kenelle sitä kerrotaan.

Arjen toimijuuden tukeminen on yksi sosiaalityön perustehtäviä. Tämä tutkielma tuo esille sen tärkeyden, kuinka sosiaalityössä ihmisille pitäisi antaa enemmän tilaa oman elämäntarinansa kertomiseen. Liian usein sosiaalityössä keskitytään vain nykyhetkeen ja käsillä olevien ongelmien korjaamiseen. Elämäkertomukset työkaluna sosiaalityössä auttaisivat ymmärtämään paremmin sitä, miten asiakkaat merkityksellistävät elämäänsä ja arkeaan. Asiakkaan ymmärtäminen kokonaisuutena, oman historiansa summana, auttaa valaisemaan myös sitä, mistä palasista asiakas yhteiskunnallisissa reunaehdoissa omaa arjen toimijuuttaan tässä hetkessä rakentaa.

Sosiaalityö professiona työskentelee nimenomaan ihmisten arjessa. Arki tilana on sosiaalityön tekemisen paikka. Tämä tutkielma voi auttaa ymmärtämään arkea ja siihen liittyvän toimijuuden kompleksisuutta ja toimijuuden yhteiskunnallisia ja yksityisiä reunaehtoja sosiaalityössä. Arki tilana, jossa asiakas voi toimia vapaasti ja käyttää omia valintojaan ja mahdollisuuksiaan, ei ole itsestäänselvyys.

9 LÄHTEET

Baldwin, Clive (2013) *Narrative social work: Theory and Application*. Bristol: The Policy Press. University of Bristol

Barker, Chris. 2000. *Cultural Studies. Theory and Practice*. London: Sage Publications.

Bauman Z. (1996) *Postmodernin lumo*. Tampere: Vastapaino

Björklund, Krister (2014) “Haluun koulutusta, haluun työtä ja elämän Suomessa”. *Yksintulleiden alaikäisten pakolaisten kotoutuminen Varsinais-Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti

Bunting, Lisa & Lazenbatt, Anne (2016) *Changing the narrative – Life span perspectives on multiple adversity*. *Qualitative Social Work* 15(4), 484–500

Chamberlayne, Prue & Bornat, Joanna & Wengraf, Tom (2000) *Introduction: the biographical turn* Teoksessa Prue Chamberlayne, Joanna Bornat & Tom Wengraf (toim.) *The turn to biographical methods in Social Science*. London: Routledge, 1-30.

Cortazzi, Martin (1993) *Narrative analysis*. London: The Falmer Press

Crossley, Michele (2000) *Introducing narrative psychology. Self, trauma and the construction of meaning*. Buckingham: Open University Press

Dominelli, Lena & Lorenz, Walter & Soydan, Haluk (2001) *Introduction*. Teoksessa Lena Dominelli, Walter Lorenz & Haluk Soydan (toim.) *Beyond Racial Divides. Ethnicities in Social Work Practice*. Aldershot: Ashgate, 1-5

Eastmond, Marita (1996) *Luchar y Sufrir – Stories of life and exile: reflections on the ethnographic process*. *Ethnos* 61(3-4), 231-250.

Elliott, Jane (2005). *Using Narrative in Social Research*. London: Sage.

Felski, Rita (1999) *The Invention of Everyday Life. New Formations. A Journal of Culture/Theory/Politics* 39, 15-31.

Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press

Goodson, Ivor (2013) *Developing narrative theory*. Oxon: Routledge

Gordon, Tuula (2005) "Toimijuuden käsitteen dilemmoja". Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen(toim.) *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 114–130.

Harinen, Päivi & Koski, Leena (2008a) Näyttämöllä ja näyttämön takana. Arjen ahtaus ja turva. Teoksessa Päivi Harinen & Leena Koski (toim.) *Arjen askeleet. Otteita elämän järjestyksistä. Sosiologian tutkimuksia*. Joensuun yliopisto, sosiologian oppiaine, 7-11

Harinen, Päivi & Koski, Leena (2008b) Tanssiinkutsu. Teoksessa Päivi Harinen & Leena Koski (toim.) *Arjen askeleet. Otteita elämän järjestyksistä. Sosiologian tutkimuksia*. Joensuun yliopisto, sosiologian oppiaine, 5-6

Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (1995). *Life history and narrative: questions, issues, and exemplary works*. Teoksessa J. Amos Hatch & Richard Wisniewski (toim.) *Life history and narrative*. London: Falmer, 113-135.

Heide, Jackie June & Mooren, Trudy & Kleijn, Wim & Jongh, Ad & Kleber, Rolf (2011) EMDR versus stabilisation in traumatised asylum seekers and refugees: results of a pilot study. *European Journal of Psychotraumatology* (2), 1-11.

Heikkinen Hannu (2002a) Tarinat opettajankoulutuksen välineenä. Teoksessa Hannu Heikkinen & Leena Syrjälä (toim.) *Minussa elää monta tarinaa. Kirjoituksia opettajuudesta*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 101-105

Heikkinen, Hannu (2002b) Narratiivisuus -ei yksi vaan monta tarinaa. Teoksessa Hannu Heikkinen & Leena Syrjälä (toim.) *Minussa elää monta tarinaa. Kirjoituksia opettajuudesta*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 184- 196

Heikkinen, Sari (2015) *Arki uudessa kotimaassa. Entisestä Neuvostoliitosta Suomeen iäkkäinä muuttaneiden arki, sosiaaliset suhteet ja kotoutuminen*. Acta Universitatis Tamperensis 2020. Tampere: Tampere University Press

Honkasalo, Marja-Liisa (2004) "Elämä on ahasta TÄÄLLÄ". Otteita maailmasta joka ei pidä kiinni. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo, Terhi Utriainen & Anna Leppo (toim.) *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino, 51-81

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämänkerroissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002

Huttunen, Laura & Löytty Olli & Rastas Anna (2005) *Suomalainen monikulttuurisuus*. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 16-40

Hyry, Katja (1995) *Elämänhistoriallinen kerronta tutkimuskohteena*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. *Elektroloristi* 1/1995

Hyry, Katja (2011) *Meistä jäi taas jälki. Miten Vienan pakolaiset etsivät paikkaansa, kertoivat kokemastaan ja tulivat kuulluiksi 1900-luvun Suomessa*. Acta Universitatis Lapponiensis 199. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus

Hyvärinen, Matti (2006) *Life as Sequence and Narrative: Hayden White Meets Paul Auster*. Teoksessa Kuisma Korhonen (toim.) *Tropes for the Past: Hayden White and the History/Literature Debate*. Amsterdam: Rodopi, 83–94.

Hänninen, Vilma (1999). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696:180.

Ingvarsson, Lilja, Egilson & Snæfrídur Thóra & Skaptadottir, Unnur Dís (2016) “I want a normal life like everyone else”: Daily life of asylum seekers in Iceland. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*. 23 (6), 416-424.

Jaakkola, Magdalena (1999) *Maahanmuutto ja etniset asenteet*. Työpoliittinen tutkimus 213. Helsinki: Työministeriö

Jokinen, Eeva (2003) *Arjen kyseenalaisuus*. *Naistutkimus* (1), 4–17.

Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus

Jyrkämä, Jyrki (2008) *Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehyykseksi*. *Gerontologia* 22 (4), 190–201.

Kansainvälinen suojele (2017) *Maahanmuuttovirasto. Tilastot*. <http://tilastot.migri.fi/#decisions>. Viitattu 15.11. 2017

Krok, Suvi (2009) Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön tutkimuksen laitos.

Kujala, T. (2007). Kerronnallinen tutkimus opettajien ikääntymisestä. Teoksessa E. Syrjäläinen, A. Eronen & V-M. Värri (toim.) Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin, Tampere: Tampere University Press, 13-39

Laban, Cornelis & Komproe I & Gernaat, Hajo & de Jong, Joop (2008) The impact of a long asylum procedure on quality of life, disability and physical health in Iraqi asylum seekers in the Netherlands. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology* 43(7) 507-515.

Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 09.04.1999/493

Larsson, Sam & Sjöblom, Yvonne & Lilja, John (2008) Inledning: Berättelser I det sociala arbetet. Teoksessa Sam Larsson & Yvonne Sjöblom & John Lilja (toim.) Narrativa metoder I socialt arbete. Hungary: Studentlitteratur, 29-51

Larsson, Sam & Sjöblom, Yvonne (2010). Perspectives on narrative methods in social work research. *International Journal of Social Welfare* 2010 (19), 272–280

Lefebvre, Henri (1971) *Everyday Life in Modern World*. New York: Harper & Row

Lehtimäki, M. (2009). Fiktiivisen kertomuksen analyysi ja tulkinta. Teoksessa S. Hägg, M. Lehtimäki & L. Steinby (toim.). Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 28-49

Longhurst, Brian (2007) *Cultural change and ordinary life*. Berkshire: Open University Press

Löytty, Olli (2005) *Toiseus. Kuinka tutkia kohtaamisia ja valtaa*. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja*. Tampere: Vastapaino, 161-189

Maahanmuutossa suuria vuosivaihteluita. (2017) Tilastokeskus. http://www.stat.fi/artikkelit/2010/art_2010-07-09_001.html?s=0 Viitattu 1.12. 2017

Martikainen, Tuomas & Sintonen, Teppo & Pitkänen, Pirkko (2006) Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9-41.

McAdams, D (1993) The stories we live by: Personal Myths and the making of the self. New York: Morrow

McAdams, Dan & Josselson, Ruthellen & Lieblich, Anna (2001) Turns in the road: narrative studies of lives in transition. Washington (D.C.): American Psychological Association cop. 2001.

Mäkinen, Sanna (2015) Näköaloja toimijuuteen nuoruuden siirtymissä ja suunnanotoissa. s.103-129. Teoksessa Päivi Annika Kauppila, Jussi Silvonen & Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) Toimijuus, ohjaus ja elämänsäilyminen. Toimijuuden tuki: koulutus- ja työsiirtymät, toimijuus ja ohjaus -hanke. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Neuner, Frank & Kurreck, Silke & Ruf, Martina & Odenwald, Michael & Elbert, Thomas & Schauer, Maggie (2010) Can Asylum-Seekers with Posttraumatic Stress Disorder Be Successfully Treated? A Randomized Controlled Pilot Study. Cognitive Behaviour Therapy. 39 (2), 81-91

Paananen, Seppo (2005) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus

Pentikäinen, Marja (2005) Loputon matka. Vietnamiläisten ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta. Helsinki: Työministeriö

Phillips, Joan & MacGiollari, Denise & Callaghan, Sue (2012) Encouraging Research in Social Work: Narrative as the Thread Integrating. Education and Research in Social Work. Social Work Education 31 (6), 785-793

Polkinghorne, Donald (1995) Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa J. Amos Hatcj & Richard Wisniewski (toim.) Life history and narrative. London: Falmer, 5-23

Powles, Julia (2013) New issues in refugee research. Life history and personal narrative: theoretical and methodological issues relevant to research and evaluation in refugee contexts. Working Paper No. 106. United Kingdom: University of Oxford.

Repo, Katja (2009) Lapsiperheiden arki. Näkökulmina raha, työ ja lastenhoito. Acta Universitatis Tamperensis; 1479, Tampere: Tampere University Press

Riessman, C. K. & Quinney, L. (2005) Narrative in social work: a critical review. *Qualitative Social Work* 4 (4), 383 – 404.

Riessman, Catherine Kohler (2008) *Narrative methods for the human sciences*. Thousands Oaks: Sage Publications.

Roos Jeja-Pekka (1987). *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura

Rustin Michael (2000) Reflections on the biographical turn in science. Teoksessa Prue Chamberlayne, Joanna Bornat & Tom Wengraf (toim.) *The turn to biographical methods in Social Science*. London: Routledge, 33- 51

Rustin, Michael & Chamberlayne Prue (2002) Introduction: from biography to social policy, Teoksessa Prue Chamberlayne, Michael Rustin & Tom Wengraf (toim.) *Biography and social exclusion in Europe. Experiences and life journeys*. Bristol: The Policy Press, 1-21.

Saukkonen, Pasi (2007) *Politiikka monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy

Sizoo, Edith (1999) *Prosessi: Polylogi*. Teoksessa Edith Sizoo (toim.) *Kaiverruksia riisiinjävssä. Naisten elämäntarinoita*. Helsinki: Likekustannus, 21-27.

Smart, Carol (2007). *Personal life. New directions in sociological thinking*. Cambridge: Polity Press

Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet (2017) *Arki, arvot, ja etiikka*. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia Ry. Ammattieettinen lautakunta 2013-2016: Helsinki

Suurpää, Leena (2005) *Suvaitsevaisuus. Sietämistä vai solidaarisuutta*. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 41-68.

Syrjälä, Leena (2007) *Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa*. Teoksessa Juhani Altola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: metodin valinta ja aineistonkeruu, virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Juva: PS-kustannus, 230.

Säävälä, Minna (2008) Sukupuoli etnisen itseymmärryksen keskiössä: Naiseus, avioliitto ja perhe Kosovon albaaninaisten puheessa. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto: Väestöntutkimuslaitos, 68- 88.

Tiilikainen, Marja (2003) Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Helsinki: Vastapaino

Tiilikainen, Marja (2004) Kerrottuja ja vaiettuja tarinoita. Somalinaiset Suomessa. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo, Terhi Utriainen & Anna Leppo (toim.) Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino, 113-138

Tiilikainen, Marja & Martikainen, Tuomas (2008) Yhteenveto ja keskustelu. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki. Väestöliitto: Väestöntutkimuslaitos, 400- 408

Tiilikainen, Marja (2008) Somaliäidit ja transnationaalinen perhe. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki. Väestöliitto: Väestöntutkimuslaitos, 266-285

Trounson, Justin & Critchley, Christine & Pfeifer Jeffrey (2015) Australian attitudes toward asylum seekers: roles of dehumanization and social dominance theory. *Social Behavior & Personality: an international journal*. 43 (10), 1641-1655

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi Helsinki : Tammi

Turvapaikanhakijat ja pakolaiset. (2017) Maahanmuuttovirasto. Tilastot. http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#turvapaikanhakijatjapakolaiset. Viitattu 15.11. 2017

Ulkomaan kansalaiset sukupuolen mukaan 1980–2013 (2017) Tilastokeskus. Väestörakenne Liite 3. http://www.stat.fi/til/vaerak/2013/vaerak_2013_2014-03-21_kuv_003_fi.html Viitattu 1.12. 2017

Valenta, Marko & Thorshau, Kristin (2013) Restrictions on Right to Work for Asylum Seekers: The Case of the Scandinavian Countries, Great Britain and the Netherlands. *International Journal on Minority and Group Rights* 20 (3), 459-482

Valtion kotouttamisohjelma pyrkii tehostamaan kotouttamista ja lisäämään yhteistyötä (2017) Työ- ja elinkeinoministeriö. http://kotouttaminen.fi/artikkeli/-/asset_publisher/valtion-kotouttamisohjelma-pyrkii-tehostamaan-kotouttamista-ja-lisaamaan-yhteistyota. Viitattu 2.12. 2017

Varjonen, Sirkku (2008) ”Enemmän on ollut valoisia puolia”: Maahanmuutto osana elämäntarinaa. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki. Väestöliitto: Väestötutkimuslaitos, 147-163